

Valtioneuvoston julkaisu 2019:4

Kohti kansallista lapsistrategiaa 2040

LAPSEN AIKA



VALTIONEUVOSTO
STATSRÅDET

Valtioneuvoston julkaisuja 2019:4

Lapsen aika

Kohti kansallista lapsistrategiaa 2040

Opetus- ja kulttuuriministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki 2019

LAPSI- strategia 2040



Opetus- ja
kulttuuri-
ministeriö



SOSIAALI- JA
TERVEYSMINISTERIÖ

Opetus- ja kulttuuriministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö

ISBN:978-952-287-698-0

Taitto: Opetus- ja kulttuuriministeriö, viestintäyksikkö

Helsinki 2019

Kuvailulehti

Julkaisija	Valtioneuvosto	12.3.2019
Tekijät	Lapsistrategian työryhmät, toim. Marianne Heikkilä, projektipäällikkö	
Julkaisun nimi	Lapsen aika Kohti kansallista lapsistrategiaa 2040	
Julkaisusarjan nimi ja numero	Valtioneuvoston julkaisuja 2019:4	
ISBN PDF	978-952-287-698-0	ISSN PDF 2490-0966
URN-osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-698-0	
Sivumäärä	96	Kieli suomi
Asiasanat	lapsi- ja perhemyönteinen yhteiskunta, lapsen ihmisoikeudet, lapsioikeusperustainen hallinto ja päätöksenteko, ennaltaehkäisy, ihmissuhteet, oppiminen, terveys, hyvinvointi, osallisuus, turvallisuus, vuorovaikutus, syntyvyys	
Tiivistelmä	<p>Hallituskaudet ylittävää kansallista lapsistrategiaa pohjustavan ja valmisteleavan työn taustalla on hallituksen kehysriihessä sopima päätös 11.4.2018. Opetus- ja kulttuuriministeriö sekä sosiaali- ja terveysministeriö asettivat yhteistyössä 5.6.2018 ohjausryhmän ja toimeksiannon valmistelevalle työle, joka on toteutettu 1.8.2018 – 28.2.2019. Lapsistrategiaa pohjustavan työn tehtävänanto edellytti uudenlaista toimintatapaa yli hallituskausien tähtäävän vision, ennusteiden, tavoitteiden ja suositusten tunnistamiseksi ja toteuttamiseksi.</p> <p>Ministeriöiden, kansalaisyhteiskunnan, julkisen ja yksityisen sektorin poikkihallinnollisen työskentelyn linjauksiksi valittiin avoimuus, tulevaisuussuuntatuneisuus, mahdollisuuksien löytäminen ja dialoginen vuorovaikutus. Lapsen aika -raportin visiota, skenaarioita, suosituksia ja tutkimuksen esiin nostamia hyvinvoinnin osa-alueita tunnistettiin tutkimuksen ja kokemusasiantuntijuuden avulla lapsen, nuoren ja perheiden tulevaisuuden hyvinvoinnin ja oppimisen, osallisuuden ja turvallisuuden sekä ihmissuhteiden ja terveyden lähtökohdista. Sidosryhmien, kansalaisten ja asiantuntijoiden välistä dialogia käytiin kolmessa Lapsifoorumissa sekä erillisissä sidosryhmätapaamisissa, joihin osallistui lähes tuhat ihmistä, joista lapsia ja nuoria oli kaksisataa. Mukana olivat poikkisektoriaalisesti myös talouden ja elinkeinoelämän toimijoita. Työtä on tukenut ohjausryhmän lisäksi tutkijaryhmä. Valmistelu on perustunut kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin ja YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen lähtökohtiin.</p> <p>Ohjausryhmä toimi valmistelujen seurantar ryhmänä ja muodosti yhteisen vision "Lapsen aika – Kohti kansallista lapsistrategiaa 2040". Vision määrittelyn jälkeen muodostettiin skenaarioita, joilla kuvataan kolmea mahdollista maailmaa. Skenaariot kiteyttävät tavoitetilan eli vision. Raportissa esitellään suositeltava Lapsen aika -skenaario, jossa on saavutettu lapsi-, nuori- ja perhemyönteinen Suomi. Visiota konkretisoivat seitsemän tavoitetta, jotka liittyvät lapsen ihmissuhdeympäristöön (vanhemmat, läheiset aikuiset, ystävät), lapsen ja perheen osallisuuteen kasvu- ja lähiyhteisössä, perheiden yhdessä viettämään aikaan, lapsen ja nuoren yksilöllisen kasvun ja oppimisen polun mahdollistamiseen, lapsiperheiden köyhyyden vähentämiseen sekä ihmisten mahdollisuuteen toivomaansa lapsimäärään.</p>	
Kustantaja	Opetus- ja kulttuuriministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö	
Julkaisun myynti/jakaja	Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Julkaisumyynti: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi	

Presentationsblad

Utgivare	Statsrådet ministeriet	12.3.2019
Författare	Arbetsgrupperna för barnstrategin, Marianne Heikkilä (red.), projektchef	
Publikationens titel	Barnets tid Arbetet för en nationell barnstrategi 2040	
Publikationsseriens namn och nummer	Statsrådets publikationer 2019:4	
ISBN PDF	978-952-287-698-0	ISSN PDF 2490-0966
URN-adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-698-0	
Sidantal	96	Språk finska
Nyckelord	barn- och familjevänligt samhälle, barnets mänskliga rättigheter, förvaltning och beslutsfattande som grundar sig på barnets rättigheter, förebyggande, människorelationer, lärande, hälsa, välbefinnande, delaktighet, trygghet, växelverkan, nativitet	
Referat	<p>Arbetet med att bereda en nationell barnstrategi som sträcker sig över flera regeringsperioder grundar sig på ett beslut som fattades vid regeringens ramförhandlingar den 11 april 2018. Undervisnings- och kulturministeriet och social- och hälsovårdsministeriet tillsatte den 5 juni 2018 tillsammans en styrgrupp och gav i uppdrag att förbereda arbetet, som har genomförts 1.8.2018 – 28.2.2019. Uppdraget att bereda barnstrategin förutsatte ett nytt tillvägagångssätt för att identifiera och genomföra en vision, prognoser, mål och rekommendationer som sträcker sig över regeringsperioderna.</p> <p>Som riktlinjer för det tvärd administrativa arbetet mellan ministerier, medborgarsamhället och den offentliga och privata sektorn valdes öppenhet, framtidsorientering, upptäckandet av möjligheter och samverkan genom dialog. Visionen, scenarierna och rekommendationerna i rapporten samt delområdena inom välbefinnande som forskningen lyft fram identifierades med hjälp av forskning och erfarenhetsexpertis och med utgångspunkt i barnets, ungas och familjers framtida välbefinnande och lärande, delaktighet och säkerhet samt mänskliga relationer och hälsa. Dialog mellan intressentgrupper, medborgare och sakkunniga fördes i tre Barnforum samt i separata möten med intressentgrupper, i vilka närmare tusen människor deltog, bland dem tvåhundra barn och unga. I det tvärsektoriella arbetet deltog också aktörer inom ekonomin och näringslivet. Förutom en styrgrupp har även en forskargrupp bidragit till arbetet. Beredningen har grundat sig på internationella människorättskonventioner och på FN:s konvention om barnets rättigheter.</p> <p>Styrgruppen fungerade som uppföljningsgrupp vid beredningen och tog fram den gemensamma visionen "Barnets tid – arbetet för en nationell barnstrategi 2040". Efter utarbetandet av visionen gjorde man upp scenarier som beskriver tre potentiella verkligheter. Scenarierna sammanfattar målbilden, dvs. visionen. I rapporten presenteras det rekommenderade scenariot om barnets tid, där målet om ett barnvänligt, ungdomsvänligt och familjevänligt Finland har nåtts. Visionen konkretiseras genom sju mål som gäller de mänskliga relationerna i barnets omgivning (föräldrar, närstående vuxna, vänner), barnets och familjens delaktighet i gemenskaperna i uppväxtmiljön och delaktighet i den närmaste omgivningen, familjens gemensamma tid tillsammans, möjligheter till en individuell uppväxt och lärtig för barnet och för den unga personen, minskning av fattigdomen bland barnfamiljer samt människors möjligheter att skaffa så många barn de önskar.</p>	
Förläggare	Undervisnings- och kulturministeriet, social- och hälsovårdsministeriet	
Beställningar/ distribution	Elektronisk version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Beställningar: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi	

Description sheet

Published by	Finnish Government	12.3.2019
Authors	Strategy for Children working groups, ed. Marianne Heikkilä, Project Manager	
Title of publication	Child's Time. Towards a National Strategy for Children 2040	
Series and publication number	Finnish government publication series 2019:4	
ISBN PDF	978-952-287-698-0	ISSN PDF 2490-0966
Website address URN	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-698-0	
Pages	96	Language Finnish
Keywords	child- and family-friendly society, child's human rights, administration and decision making based on the rights of the child, prevention, relationships, learning, health, wellbeing, inclusion, safety, interaction, birth rate	
<p>Abstract</p> <p>The National Strategy for Children will cover several government terms. The groundwork and preparation for the Strategy are based on a decision issued by the Government in its discussion on spending limits on 11 April 2018. The Ministry of Education and Culture jointly with the Ministry of Social Affairs and Health appointed a steering group on 5 June 2018 and commissioned the preparatory work which was then carried out between 1 August 2018 and 28 February 2019. The brief for the preparatory work required a new kind of working method to identify and implement a vision, forecasts, aims and recommendations that would cover several government terms.</p> <p>The themes guiding the horizontal work, carried out by the ministries, civil society organisations, and public and private sector, were transparency, future orientation, identifying opportunities, and interaction based on dialogue. The vision, scenarios and recommendations of the Child's Time report, along with the areas of wellbeing brought up in the analysis, were identified with the help of both research and expertise by experience, and with a focus on future wellbeing, learning, inclusion, safety, relationships and health of children, young people and families. Dialogue with stakeholders, citizens and experts was carried out in three Child Forums and at separate stakeholder meetings that attracted nearly a thousand participants, including two hundred children and young people. Economic and business actors were also included across sectors. Along with the steering group, a research group supported the work. The preparation was based on international human rights conventions and the premise of the UN Convention on the Rights of the Child.</p> <p>The steering group monitored the preparations and formed a shared vision, "Child's Time – Towards a National Strategy for Children 2040". After defining the vision, scenarios describing three possible worlds were drawn up. The scenarios encapsulate the desired state, in other words, the vision. The report describes the recommended Child's Time scenario: a child-, young person- and family-friendly Finland. The vision is made tangible in seven aims that concern the child's relationships (parents, adults close to the child, friends), inclusion of the child and the family in the community in which the children are raised and in the local community, family time, enabling an individual growth and learning pathway for every child and young person, decreasing child poverty, and enabling people to have as many or as few children as they wish.</p> <p>For the implementation of the vision, the key leadership tools will make use of administration and decision making based on the child's rights, and a child- and family-led culture. Achieving the vision requires broad commitment across all levels of society. When a child- and family-friendly society sets out its values, it puts children, young people and families at the heart of policies. Preventive support is a productive investment in the future of society. It should be offered to children and young people, particularly to those who are vulnerable, and to families who need help to achieve wellbeing and learning, with equality and non-discrimination.</p>		
Publisher	Ministry of Education and Culture, Ministry of Social Affairs and Health	
Publication sales/ Distributed by	Online version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Publication sales: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi	

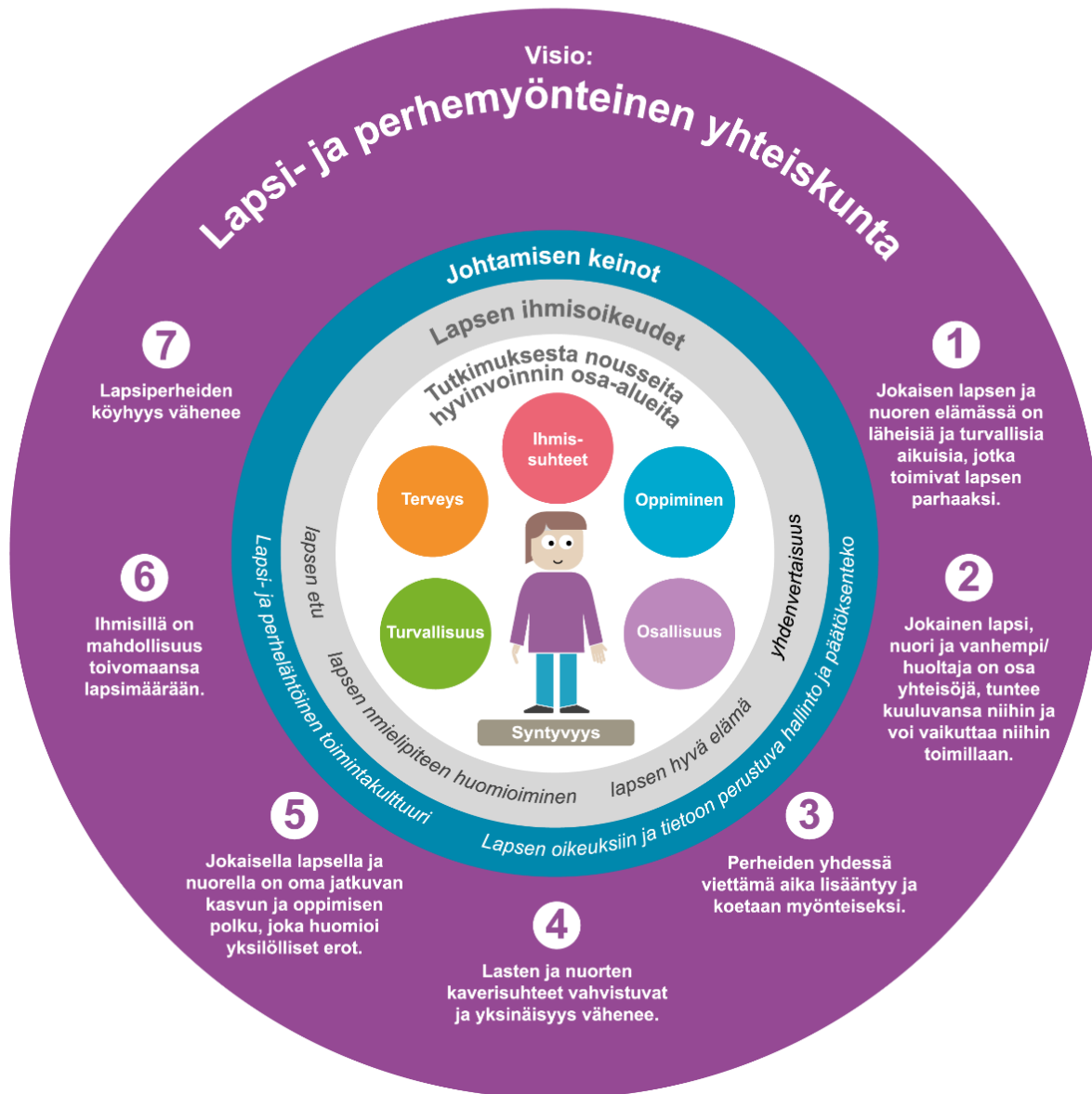
Sisältö

1	Johdanto	11
1.1	Visio: Lapsen aika – Kohti kansallista lapsistrategiaa 2040	13
2	Millaisessa Suomessa elämme vuonna 2019?	15
2.1	Tutkimuksesta nousseet lasten hyvinvoinnin osa-alueet	16
2.2	Turvallinen elämä lapselle.....	20
2.3	Synnyttäjien ikä nousee ja tahaton lapsettomuus yleistyy	22
2.4	Lapsiin ja lapsiperheisiin kohdistetut yhteiskunnan voimavarat	24
2.5	Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin ja palveluiden tila	26
2.6	Palveluiden uudistamisen suunta hallituksen kärkihankkeissa 2015–2019	28
3	Millaisessa Suomessa elämme vuonna 2040?	31
3.1	Maailma muuttuu tulevaisuudessa nopeasti – muuttuvatko lasten hyvinvoinnin tarpeet?	31
3.2	Minkälaisessa Suomessa elämme taloudellisesti?	32
3.3	Kolme vaihtoehtoista skenaariota	33
3.3.1	Lapsen aika -skenaario – hyvä suunta joka valitaan nyt	36
3.3.2	Ihmissuhteet. Lapsilla ja nuorilla on turvallisia aikuisia, ja perheiden arki sujuu	36
3.3.3	Osallisuus. Lapset ja nuoret kohdataan arvostavasti ja osallistavasti	37
3.3.4	Oppiminen. Kasvun ja oppimisen polku on yksilöllinen	37
3.3.5	Turvallisuus. Turvallisuutta tukevat palvelut tuodaan lähelle.....	38
3.3.6	Terveys. Terveyttä tukevat palvelut ovat helposti saavutettavia.....	40
3.4	Lineaarinen kehitys – eriarvoistumiskehitys jatkuu entiseen tapaan.....	40
3.5	Kriisiytynyt lapsuus – kielteiset muutokset vahvistuvat	41

4	Suuntaviivat lapsi- ja perhemyönteisen yhteiskunnan toteuttamiseksi	43
4.1	Suuntaviivoja strategian jatkovalmistelulle	43
4.2	Vision Lapsi- ja perhemyönteinen yhteiskunta seitsemän tavoitetta	45
4.3	Keinoja tavoitteiden saavuttamiseksi	46
4.4	Lapsen aika -tiekartta kohti kansallista lapsistrategiaa	47
4.5	Hallinnolliset ja rakenteelliset suositukset seuraavalle hallitukselle	48
4.6	Strategiatyön perusteet	52
5	Työskentelyn aikana kerättyä tietoa	54
5.1	Oppeja Suomesta sekä maailmalta. Kansainväliset hyvät mallit ja opit lapsistrategiasta ohjauksen välineenä.....	54
5.2	Lapsifoorumeista kerätty tieto	57
5.3	Koululaiskysely 2019.....	63
6	Hallituksen toimeksianto ja eduskunnan evästyksen valmistelulle.....	64
6.1	Lapsistrategian valmistelun prosessi 1.8.2018–28.2.2019.....	65
7	Epilogi	69
7.1	Ohjausryhmän sitoumukset ja oivallukset lapsi- ja perhemyönteisen yhteiskunnan rakentamisessa	70
8	Lähdeluettelo	75
Liitteet		84
	Raportin tiivis kuvaus	84
	Tilastotietoa lapsiperheistä. Lapset, lapsiperheet ja syntyneet	88
	Sidosryhmätyön aineistot.....	95

Lapsen aika

Kohti kansallista lapsistrategiaa 2040



TIIVISTELMÄ

Hallituskaudet ylittävän kansallista lapsistrategiaa esivalmistelevan työn taustalla on hallituksen kehysriihessä sopima päätös 11.4.2018. Opetus- ja kulttuuriministeriö sekä sosiaali- ja terveysministeriö asettivat yhteistyössä 5.6.2018 ohjausryhmän ja toimeksiannon valmistelevalle työlle, joka on toteutettu 1.8.2018–28.2.2019.

Lapsistrategiaa pohjustavan työn tehtävänanto edellytti uudenlaista toimintatapaa yli hallituskausien tähtäävän vision, ennusteiden, tavoitteiden ja suositusten tunnistamiseksi ja toteuttamiseksi. Ministeriöiden, kansalaisyhteiskunnan, julkisen ja yksityisen sektorin poikkihallinnollisen työskentelyn linjauksiksi valittiin avoimuus, tulevaisuussuuntautuneisuus, mahdollisuuksien löytäminen ja dialoginen vuorovaikutus.

Lapsen aika -raportin visiota, skenaarioita, suosituksia ja tutkimuksen esiin nostamia hyvinvoinnin osa-alueita tunnistettiin tutkimuksen ja kokemusasiantuntijuuden avulla lapsen, nuoren ja perheiden tulevaisuuden hyvinvoinnin ja oppimisen, osallisuuden ja turvallisuuden sekä ihmissuhteiden ja terveyden lähtökohdista.

Vision määrittelyn jälkeen hahmoteltiin tulevaisuuden skenaariot, joilla kuvataan kolmea mahdollista maailmaa (lineaarinen skenaario, kriisiytynyt lapsuus ja lapsen aika -skenaario). Skenaariotyöskentelystä kiteytetty tavoitetila eli visio on raportissa nimeltään Lapsen aika -visio. Raportissa esitellään suositeltava Lapsen aika -skenaario, jossa noin parinkymmenen vuoden kuluessa on saavutettu lapsi-, nuori- ja perheyönteinen Suomi eri tasoilla.

Visiota konkretisoivat seitsemän tavoitetta jotka liittyvät lapsen ihmissuhdeympäristöön (vanhemmat, läheiset aikuiset, ystävät), lapsen ja perheen osallisuuteen kasvu- ja lähiyhteisössä, perheiden yhdessä viettämään aikaan, lapsen ja nuoren yksilöllisen kasvun ja oppimisen polun mahdollistamiseen, lapsiperheiden köyhyyden vähentämiseen sekä ihmisten mahdollisuuteen toivomaansa lapsimäärään.

Tutkimuksen perusteella määrittyivät lapsen hyvinvoinnin osa-alueiksi Ihmissuhteet, oppiminen, osallisuus, turvallisuus ja terveys. Näiden lisäksi syntyvyys määrittää yhteiskunnan lapsi- ja perhemyönteisyyttä.

Vision toteuttamisen kannalta keskeisiksi johtamisen keinoiksi nähtiin lapsen oikeuksiin ja tietoon perustuva hallinto ja päätöksenteko sekä lapsi- ja perhelähtöinen toimintakulttuuri. Vision saavuttamisen edellytys on laaja-alainen sitoutuminen yhteiskunnan eri tasoilla - valtioneuvostosta ja eduskunnasta alkaen Lapsen aika -raportissa sovittaviin tavoitteisiin ja hallituskausittaisiin suuntaviivoihin. Tavoitteena on edistää lapsen oikeuksien toteutumista, lasten ja nuorten eriarvoisuuden vähentämistä sekä tukea julkisen johtamisen uudistumista systeemiseen ja ihmislähtöiseen suuntaan. Kokonaisvaltaisella hallinnonalarajat- ja tasot ylittävällä strategialla edistetään julkisten voimavarojen vaikuttavaa ja tehokasta käyttöä.

Raportissa esitetään, että lapsistrategian valmistelu käynnistetään seuraavan hallituksen ohjelmassa ja strategiatyö saatetaan päätöksen vuoden 2019 loppuun mennessä. Työssä tulee syventää raportissa esitettyjä tavoitevalintoja, määritellä tavoitteiden indikaattoreita, konkretisoida toimintalinjoissa etenemistä sekä tarvittavia voimavaroja. Samoin on ratkaistava työn johtamis-, raportointi ja arviointivastuut, jotka tukevat visiota kohti etenemistä. Lisäksi on ratkaistava menettely, jolla eri ministeriöt, alueelliset toimijat sekä eduskunta sitoutuvat lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja oppimisen tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistävään pitkäjänteiseen strategiaan.

Raportin viesti on, että lapsi- ja perhemyönteinen yhteiskunta asettaa arvovalinnoissaan lapset, nuoret ja perheet etusijalle, politiikan keskiöön. Erityisesti heikommassa asemassa olevien lasten ja nuorten sekä apua tarvitsevien perheiden ennaltaehkäisevä tukeminen kohti tasa-arvoista ja yhdenvertaista hyvinvointia, oppimista ja osallisuutta on tuottava investointi yhteiskunnan tulevaisuuteen.

1 Johdanto

Miksi Suomessa tarvitaan kansallista lapsistrategiaa? Mitä hyötyä strategista on?

Kukin hallitus on pyrkinyt 2000-luvun alusta lähtien omista lähtökohdistaan vaikuttamaan lapsi-, nuoriso- ja perhepolitiikkaan. Pääministeri Sipilän hallituskaudena laadittu strateginen ohjelma ja siitä nousevat kärkihankkeet ovat pyrkineet lisäämään poikkihallinnollisuutta sekä tavoitelleet pysyvää muutosta lasten ja nuorten palveluihin.

Hallitus antoi huhtikuussa 2018 toimeksiannon kansallista lapsistrategiaa valmistelevalle työlle ja linjasi osaksi professori Juho Saaren eriarvoisuuden vähentämisen toimia ehdottaneen työryhmän ehdotusten toimeenpanoa. Työryhmä ehdotti lapsi- ja nuorisolähtöisen säädös- ja palvelujärjestelmän kehittämistä sekä lapsi- ja nuorisopolitiikan ohjelmallisia linjauksia. Perusteena oli, että nykyisten palveluiden hajanaisuus ja sektoroituneisuus on osa eriarvoistumisen ongelmaa ja sen syytä.

Lapsistrategiaa tarvitaan varmistamaan julkisen vallan toimijoiden ja perheiden yhteinen vastuu lasten ja nuorten hyvinvoinnista tulevaisuudessa. Valtion ohjauksen tulee olla johdonmukaista ja etenkin sivistys- sekä sosiaali- ja terveystoimen yhdyspintojen on oltava lapsi- ja perhelähtöisiä.

Vaikka lapset ja nuoret Suomessa voivat keskimäärin ottaen monelta osin paremmin kuin koskaan, tilanne on eriarvoistunut ja ongelmat kasautuneet osalle perheitä. Hajanaiset palvelut sekä palveluiden ja tukien yhteensopivuuden haasteet tuottavat osaltaan eriarvoistumista. Syntyvyyden nopea aleneminen ja siitä seuraavat julkisen talouden kestävyysriskit ovat tehneet näkyväksi yhteiskunnan ja työelämän lapsi- ja perheystävällisyyden tarpeen.

Tuleva lapsistrategia voi olla tapa uudistaa julkista johtamista. Sillä pyritään ratkaisemaan sektoroituneen hallinnon ongelmia tavoilla, jotka hyödyttävät myös muita väestöryhmiä sekä vahvistaa ihmislähtöistä johtamista. Nopeasti muuttuvassa ja monimutkaistuvassa toimintaympäristössä julkisen vallan toimintamallit eivät ole välttämättä tuloksellisia. Yhteisiin arvoihin ja ihmiskäsitykseen, kokonaisuuden ymmärtämiseen sekä kumppanuuksiin perustuva systeeminen ajattelu ja verkostoituminen ovat johtamisen uudenlaista osaamista.

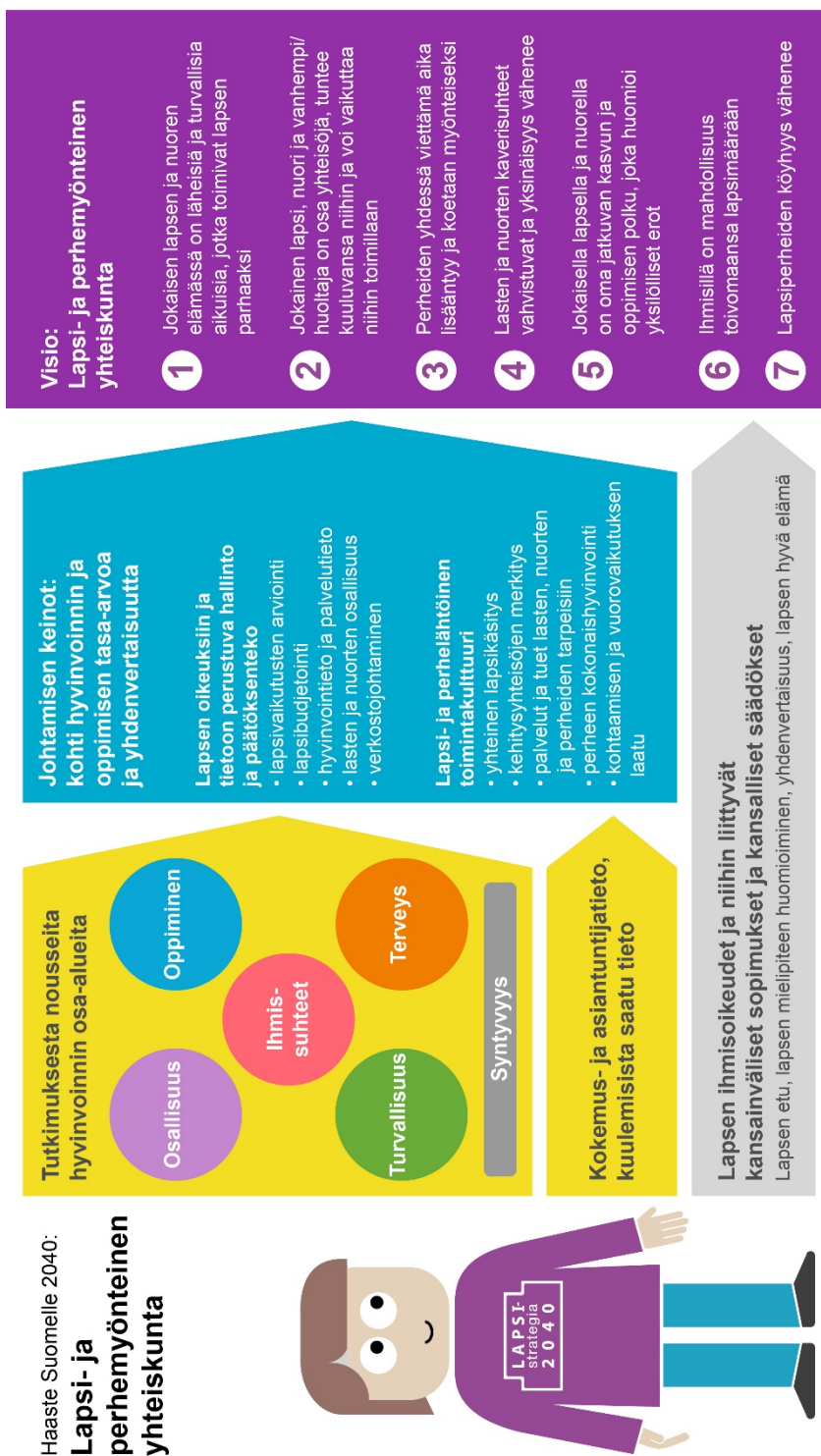
Muuttuvassakin maailmassa lasten ja nuorten kasvun ja oppimisen perustarpeet ovat pysyviä. Tutkimus tuottaa jatkuvasti ajantasaista tietoa. Tiedämme entistä enemmän muun muassa läheisten ihmissuhteiden merkityksestä sekä siitä, miten ratkaisevaa

aikaa varhaiset vuodet ja lapsuus ovat ihmisen elämänikäisen oppimisen ja hyvinvoinnin perustan luomisen kannalta. Tulevan strategian tulee perustua parhaaseen mahdolliseen tietoon ja tutkimukseen lasten ihmis- ja perusoikeuksien sekä hyvinvoinnin tilasta ja sitä vahvistavista tekijöistä.

Lapsistrategiaa valmisteleva työ on perustunut lapsen perus- ja ihmisoikeuksiin, tietoon ja tutkimukseen sekä toisia kunnioittavaan vuoropuheluun eri taustoista tulevien ihmisten kesken. Työtä on tehty laajassa yhteistyössä muun muassa lukuisten kuulemisten muodossa. Kohtaamiset ovat tuottaneet tietoa lasten, nuorten ja perheiden arjesta. Valmisteluun on ottanut osaa myös talouden ja työelämän asiantuntijoita. Erilaisista taustoista tulevat asiantuntijat ovat keskustelun kautta päätyneet yhteiseen lapsi- ja perhemyönteisen Suomen visioon.

Lapsen aika -raportin pohjana on hyödynnetty viimeaikaista tutkimustietoa, joka on koottu professori Jouni Välijärven toimittamaan raporttiin ”Edellytykset kasvuun, oppimiseen ja osallisuuteen kaikille. Tutkijoiden havaintoja ja suosituksia lasten ja nuorten monipuolisen kehityksen, terveyden ja vaikuttamisen mahdollisuuksien edistämiseksi.”

1.1 Visio: Lapsen aika – Kohti kansallista lapsistrategiaa 2040



Suomalaisessa yhteiskunnassa tavoitellaan muutosta kohti tasa-arvoisempaa, yhdenvertaisempaa sekä lapsen ja nuoren yksilölliset tarpeet huomioivampaa kasvua ja kehitystä. Muutoksen päämääräksi on luotu Lapsen aika -visio ja linjattu tavoitteita, joiden avulla voidaan saavuttaa lapsi- ja perhemyönteinen yhteiskunta 2040.

Visiosta johdetut seitsemän tavoitetta on tuotettu ohjausryhmän työskentelyssä. Lapsi- ja perhemyönteisen yhteiskunnan tavoitteiksi kiteytyivät lapsen tarvitsemat läheiset aikuiset, yhteisöön kuuluminen, perheiden yhdessä viettämä aika, lapsen ja nuoren kaverisuhteet, kasvun ja oppimisen polut, toivottu lapsimäärä ja lapsiperheiden köyhyyden vähentäminen. Vision ja tavoitteiden pohjalta on luotu kolme mahdollista skenaariota, joiden kautta lapsen ja nuoren hyvinvointia, oppimista ja osallisuutta voidaan arvioida. Lisäksi vision toteuttamiseksi on hahmoteltu suuntaviivoja strategiatyölle.

Vision toteuttamisen keinoja ovat lapsen oikeuksiin ja tietoon perustuva hallinto ja päätöksenteko sekä lapsi- ja perhelähtöinen toimintakulttuuri.

Lapsen aika -raportilla tähdätään yli hallituskauden ulottuvaan systemaattiseen lähestymistapaan lapsiin, nuoriin ja perheisiin liittyvässä päätöksenteossa kaikilla yhteiskunnan aloilla. Lapsen aika -raportti pitää sisällään perheet sekä 0–18 vuotiaat lapset ja nuoret.

Menetelmänä käytettiin kuuntelevaa ja luottamusta luovaa dialogia. Lapset ja nuoret olivat valmistelussa mukana heille sopivilla tavoilla, esimerkiksi taiteen ja keskustelun keinoin. Tärkeää oli erilaisten näkökulmien huomioiminen sekä toimijoiden sitouttaminen työhön. Lapsen aika -vision toteuttaminen vaatii luottamuksen rakentamista ja uusien toimintatapojen omaksumista yli totuttujen roolien, ammatillisten rajojen ja hallinnollisten siilojen.

2 Millaisessa Suomessa elämme vuonna 2019?

Jokaisella lapsella ja nuorella on oikeus eheään, terveeseen ja tasapainoiseen kasvuun ja kehitykseen. Vanhempien, poliittisten päättäjien, palvelujärjestelmien ja niissä toimivien velvollisuutena on huolehtia siitä, että tämä oikeus toteutuu myös käytännössä. Aikuisilla on tähän täydet mahdollisuudet, mikäli tahto on riittävän vahva.

Mikään instituutio ei kykene yksin turvaamaan lapselle kasvurauhaa. Mutta yhdessä toimien on täysin mahdollista varmistaa, että jokainen lapsi voi kehittyä täyteen potentiaaliinsa. Aikuisten on kuitenkin ensin opittava, että eheät ja vaikuttavat kasvun ja oppimisen polut rakennetaan yhdessä lasten ja nuorten kanssa.

Lapsen aika -raportin pohjana on hyödynnetty viimeaikaista tutkimustietoa, joka on koottu professori Jouni Välijärven toimittamaan raporttiin ”Edellytykset kasvuun, oppimiseen ja osallisuuteen kaikille. Tutkijoiden havaintoja ja suosituksia lasten ja nuorten monipuolisen kehityksen, terveyden ja vaikuttamisen mahdollisuuksien edistämiseksi.”

Tälle ajalle ominainen piirre näyttää tutkijoiden puheenvuorojen valossa olevan se, että yhä enemmän tiedetään, mitkä kehityskulut ovat lapsen kehitykselle haitallisia. Jatkossa olisi tärkeä edistää lapsen elämää ohjaavien aikuisten kykyä toimia yhdessä, kuunnella lasta ja antaa hänelle aikaa, silloin kun lapsi sitä eniten tarvitsee. Lisäksi tulisi paikantaa arvioinnin perusteella vaikuttavaksi todennettuja menetelmiä, joilla ylisukupolvisuutta ja kielteisiä kehityskulkuja on mahdollista estää.

Vaikuttamalla lapsen elämää ohjaavien aikuisten valmiuksiin toimia yhdessä lapsen kanssa voidaan vaikuttaa myönteisesti koko lapsen elämänsä kuluun. Tutkijoiden raportissa avataan näin ollen tutkijoiden havaintoja sekä annetaan suosituksia lasten ja nuorten monipuolisen kehityksen, terveyden ja vaikuttamisen mahdollisuuksien edistämiseksi tutkimustuloksiin pohjautuen. Alla lyhyt tiivistelmä tutkijoiden koonnin keskeisistä löydöksistä.

2.1 Tutkimuksesta nousseet lasten hyvinvoinnin osa-alueet

Lapsistrategian perustan rakentamisessa tutkimustietoa on hyödynnetty pyytämällä runsasta sataa tutkijaa ja tutkijaryhmää kuvaamaan kaikkein keskeisimmät tutkimustuloksensa ja niihin perustavat toimenpidesuosituksensa. Lähes kaikki he vastasivat pyyntöön myönteisesti. Moni lausunnoista perustuu useisiin yksittäisiin tutkimushankkeisiin, joten kokonaisuutena aineisto edustaa vähintään 200 tutkijan havaintoja ja näkemyksiä.

Raportissa esitellään yksittäisten tutkijoiden ja tutkijaryhmien puheenvuoro siitä, miten lapsen paras toteutuu muun muassa perheessä, varhaiskasvatuksessa, harrastuksissa, koulussa, terveydenhuollossa ja sosiaalisissa palveluissa. Raportti perustuu runsaaseen sataan tutkijoiden kirjalliseen lausuntoon siitä, mitä ovat heidän keskeisimmät tätä koskevat tutkimustuloksensa ja mihin toimiin näiden havaintojen perusteella olisi syytä ryhtyä.

Lapsistrategian näkökulmasta keskeisten tutkijoiden ja tutkimushankkeiden tunnistamisen ja nimeämisen suorittivat Lapsistrategian ohjausryhmän tutkijajäsenet, joita Välijärven lisäksi olivat professori Niina Junttila Turun yliopistosta, professori Kirsti Karila Tampereen yliopistosta, kehitysjohtaja/asiamies Petra Kouvonen Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiöstä (ITLA), professori Marja-Leena Laakso Jyväskylän yliopistosta, johtaja Anna Rotkirch Väestöliitosta ja johtava tutkija Minna Ylikännö KELAsta. Lisäksi asiantuntijajäsenenä työhön osallistui tutkimuspäällikkö Johanna Lammi-Taskula Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksesta (THL). He myös toteuttivat omien asiantuntijuusalueidensa osalta tutkijoiden lausuntojen ensimmäisen vaiheen analyysin ja laativat niiden pohjalta yhteenvedot. Tutkijaryhmän puheenjohtajana toimin professori Jouni Välijärvi Jyväskylän yliopistosta. Kaikkien tutkijoiden yhteenvedot ja liitteet löytyvät lapsistrategian verkkosivuilta sekä tämän raportin lopusta.

Raportin jäsentely nousee jaottelusta ihmisen perustarpeisiin koskien tarvetta turvalliseen elämään ja elinympäristöön, pyrkimystä toimia yhdessä muiden kaltaistensa kanssa ja tarvetta päättää omasta elämästään. Näiden pohjalta yhteisten keskustelujen tuloksena aineiston kuvauksessa päädyttiin viiteen keskeiseen teema-alueeseen, joita ovat ihmissuhteet, oppiminen, turvallisuus, terveys ja osallisuus. Lapsen ja nuoren kehityksen ja oppimisen näkökulmasta teema-alueet kietoutuvat monilta osin tiukasti yhteen ja niitä on vaikea erotella toisistaan.

Keskeisin tutkijoiden viesti on, että lapsen ja nuoren elämän laatua määrittävillä tekijöillä on vahva taipumus kumuloitua niin hyvässä kuin pahassakin. Kumuloitumisen

seurauksena elämänpolulla kohdatut ongelmat usein vahvistavat toisiaan ja rakentuvat lapselle ja nuorelle kompleksisiksi ja vaikeiksi ilman apua hallita.

Tutkijoiden tuottama aineisto jäseneltiin viiteen ihmisen perustarpeita viitteellisesti heijastelevaan osaan. Ihmissuhteet teema-alueen tutkimukset kuvaavat mm. perherakenteiden nopeaa moninaistumista ja perheiden sisäisten roolien kehittymistä. Työelämän muutosten vaikutukset heijastuvat lasten elämään monin tavoin. Yksinäisyyttä tarkastellaan keskeisenä ihmissuhteita rasittavana tekijänä, jonka yleisyys liittyy mm. lapsen kulttuuriseen taustaan.

Ihmissuhteet-teema-alueen tutkimushavainnot nostavat esiin perherakenteiden nopean moninaistumisen. Lasten elinolosuhteet vaihtelevat eri perhekoostumuksissa. Tukipalvelut rakentuvat suurelta osin ydinperhe-ajattelulle, jolloin esimerkiksi vuoroasumiseen liittyvät lapsen oikeudet ovat epäselviä. Vanhempien roolit ovat murruksessa, joskin isyyden hoivapotentiaali on vielä suurelta osin hyödyntämättä. Tätä hidastavat mm. jäykkä perhevapaajärjestelmä ja työpaikkojen perinteiset asenteet. Säädökset mahdollistavat vanhempien tasavertaiset oikeudet lasten hoivaan, mutta työpaikkojen toimintakulttuuri, johdon asenteet ja työyhteisön arvomaailma usein vielä estävät isien osallisuuden yleistymistä. Vakavin uhka kestäville ihmissuhteille on yleistyvä lasten yksinäisyys. Yksinäisyys kietoutuu moniin vakaviin terveysuhkiin, koettuun ulkopuolisuuteen ja elämän merkityksellisyyden kadottamiseen. Yksinäisyys on erityisen suuri hyvinvoinnin riskitekijä vammaisille, maahanmuuttajataustaisille ja seksuaalisuudeltaan valtavirrasta poikkeaville. Yksinäisyys kietoutuu myös lapsen sosio-ekonomiseen perhetaustaan. Tutkimus on tuottanut monia toimintamalleja yksinäisyyden ehkäisyyn, joissa mm. varhaiskasvatuksen ja koulun rooli on keskeinen.

Terveys-teema-alue tarkastelee lasten ja nuorten terveyspalveluiden toteutumista neuvoloissa ja kouluterveydenhuollossa sekä vanhempien ja lasten kokemuksia niistä. Luku analysoi myös laajaa tutkimustietoa psyykkisten ongelmien yleisyydestä ja kehitystrendeistä lapsilla ja vanhemmilla, häiriöiden kumuloitumisesta ja keskinäisestä riippuvuudesta, niiden yhteyksistä lasten elinolosuhteisiin sekä ilmiöiden ylisukupolvisuuden vahvistumisesta. Luku käsittelee laajasti myös terveyskäyttäytymisen muutoksia ja terveyskasvatuksen roolia terveyden edistäjänä. Lukuun sisältyy myös kuvaus interventioista, joilla on voitu osoittaa pysyviä terveysvaikutuksia.

Terveys luo perustaa hyvinvoinnille ja mahdollistaa täysipainoisen oppimisen. Erityisesti lasten psyykkiset häiriöt ovat lisääntyneet. Lasten ja heidän perheidensä terveys liittyvät tiukasti toisiinsa. Vanhempien psyykkiset ja fyysiset terveysongelmat aiheuttavat lapsissa usein voimakasta oireilua. Häiriöt heijastuvat myöhempään elämään lasten moninkertaisesti riskiä terveysongelmiin ja mm. syrjäytymiseen vielä aikuiselämässä. Siksi lapsen kuuleminen ja tukeminen vanhempien ongelmien ilmetessä on ensisijaisen tärkeää. Lapsen ja perheen vaikeaa elämäntilannetta hankaloittaa vielä

se, että usein he kohtaavat apua etsiessään kovin erilaisia ammatillisia ajattelu- ja toimintatapoja.

Lasten ja nuorten terveyttä edistäviä ohjelmia kehitetään aktiivisesti. Monien vaikuttavuus on todennettu kokeellisin asetelmin, mutta niiden toimivuus väestötasolla vaatii vielä tutkimuksellista näyttöä. Omasta terveydestä huolehtiminen parantaa elämänlaatua, missä liikunta on keskeisessä asemassa. Suomalaisnuorten liikkuminen on erityisesti nuoruusiässä vähentynyt voimakkaasti. Tämä lisää ylipainoisuutta ja lisää kielteisiä tuntemuksia omasta ruumiinkuvasta. Valtakunnallisin ohjelmin on voitu lisätä liikunta-aktiivisuutta varhaiskasvatuksessa, kouluissa ja oppilaitoksissa. Kaupunkirakentaminen on yksi avaintekijä erityisesti arkiliikkumisen edistäjänä tai rajaajana.

Oppiminen-teema-alue tarkastelee mm. yksilöllistyviä oppimisen polkuja ja koulutuksellisen tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden tilaa ja kehitystä. Oppimista koskeva tutkimus on tuottanut runsaasti uutta tietoa oppimista estävistä ja edistävästä tekijöistä, joissa korostuu motivaation ja oppilaan hyvinvoinnin merkitys. Luku tarkastelee myös digitalisaation lupauksia ja niiden toteutumista pedagogisten innovaatioiden tuottajana, mutta myös musiikin ja liikunnan tarjoamia vaihtoehtoja. Varhaiskasvatusta tarkastellaan sekä rakenteellisena että toiminnallisena kokonaisuutena.

Oppiminen on vuorovaikutteinen prosessi, jota motivaatio aktivoi ja ohjaa. Motivaatiota koskeva tutkimus on edennyt viime vuosina nopeasti. Oppimisen koettu mielekkäisyys ja mahdollisuus itse osallistua toiminnan suunnitteluun motivoivat ponnistelemaan osaamisen edistämiseksi. Tosin yksilöllinen vaihtelu siinä, mikä yksilöä motivoi, on suurta. Osaamisen tasa-arvo on heikentynyt, vaikka suomalainen opetus on edelleen varsin tasalaatuista kansainvälisesti tarkastellen. Heikosti menestyvien osuus on kasvanut ja kotitaustan yhteys osaamiseen on voimistunut. Myös asuinpaikka heijastuu aiempaa voimakkaammin varhaiskasvatuksen toimintoihin ja oppilaiden osaamiseen koulussa. Tämä on seurausta mm. alueellisesta ja kaupunkien sisäisestä segregatiosta. Tausta näkyy aiempaa voimakkaammin myös koulutuspoluissa, joita koskevat keskeiset valinnat tehdään jo varhaisella iällä. Oppimisen esteitä koskeva tutkimus on edennyt viime vuosina voimakkaasti. Tulokset korostavat varhaisvuosien merkitystä ongelmien ehkäisyssä, ja tulosten pohjalta on kehitetty lukuisia tukimalleja varhaiskasvatukseen ja koulujen käyttöön.

Digitalisaation pedagogiset mahdollisuudet tunnustetaan, mutta niiden hyödyntäminen on vasta alkutaipaleella. Huolipuhe peittää alleen sen, että lasten ja nuorten teknologian käyttö on varsin monipuolista, joskin vaihtelee suuresti. Pedagogiikan kehittäminen edellyttää lasten ja nuorten omien kokemusten ja ideoiden hyödyntämistä. Taidekasvatuksen ja liikunnan hyödyistä tiedolliselle oppimiselle on kasvavaa tutkimusnäyttöä. Yhteistyö kolmannen sektorin kanssa korostuu moninaisten mahdollisuuksien tarjoamiseksi ja myös harrastustoiminnan vahvistamiseksi kouluissa. Varhaiskasvatus ja

koulu integroituvat yhä kiinteämmin, kun lapselle ja nuorelle halutaan taata eheä elämänpolku. Varhaiskasvatuksen laatujärjestelmät vaativat kunnilta huomiota, kun toimijoiden kenttä on moninainen. Myös henkilöstön ammatillisen kehityksen tuki vaihtelee.

Turvallisuus-teema-alueessa pohditaan niitä tekijöitä, jotka luovat lapselle tasapainoista kasvu ympäristöä perheessä, varhaiskasvatuksessa ja koulussa. Kuvataan myös mekanismeja, joilla tukea tarvitsevia lapsia ja perheitä voidaan auttaa. Lapsiköyhyyden kasvusta ja sen vaikutuksista lasten hyvinvointiin löytyy runsaasti tutkimustietoa. Olennaisia kysymyksiä tässä luvussa ovat myös mm. miten turvata eheä kasvu ympäristö kaikille lapsille mm. kulttuuritaustasta, vammaisuudesta, tai valtavirusta poikkeavasta seksuaalisuudesta huolimatta. Uusia tiimimäisiä toimintatapoja on kehitetty lasten tuen tehostamiseksi.

Turvallisuus on lapsen perustarve. Kaikki lapsen kokemukset hänen turvallisuuttaan uhkaavista tilanteista korostavat, kuinka tärkeää on aikuisten luoma turva ja valmius kuulla lasta hänen hädässään. Valtaosa lapsista ja nuorista voi toki hyvin, mutta osalle heistä kasautuu samaan aikaan monia erilaisia eheää kasvua uhkaavia häiriöitä. Nämä ovat vahvasti yhteydessä muun muassa perherakenteeseen, vanhempien työmarkkina-asemaan ja heidän terveydentilaansa. Perheiden ongelmat ylisukupolvisuutuvat yhä useammin, jolloin niihin tulisi voida osoittaa apua mahdollisimman varhain ja helposti saavutettavassa muodossa. Palvelujen ja niissä toimivien aikuisten puutteellinen kyky yhteistyöhön hankaloittaa tarvittavan tuen tavoittamista. Tässäkin uusissa tiimipohjaisissa työmuotoissa kehitetään tutkimuksen tuella. Lasten terveyden turvaamisessa neuvola ja kouluterveydenhuolto ovat avainasemassa. Molemmat tavoittavat lähes kaikki lapset ja erityisesti neuvoloiden toimintaan ollaan yksimielisen tyytyväisiä. Myös kouluterveydenhuolto toimii lasten ja vanhempien kokemusten valossa pääosin hyvin.

Taloudellisen turvan puute on perussyy moniin muihin lasten kohtaamiin riskeihin. Lapsiköyhyys on lisääntynyt voimakkaasti viime vuosikymmeninä. Tämä uhkaa monin tavoin lapsen hyvinvointia ja häiriöttömiä sosiaalisia suhteita. Taloudellinen turva ja vakiintunut elämäntilanne, kuten esimerkiksi työmarkkina-asema, ovat tärkeitä syntyvyyttä sääteleviä tekijöitä. Tällä on vaikutuksensa tapahtuneeseen synnyttäjien iän nousuun. Vähemmistöryhmille turvallisuutta luo heidän kulttuuristen normiensä ja tapojensa arvostaminen.

Osallisuus-teema-alue erittelee aluksi niitä yksilöllisiä ja yhteiskunnallisia tekijöitä, joilla osallisuuden vahvistamista perustellaan. Aineisto korostaa lasten ja nuorten omien aloitteiden, ideoiden ja heille luontaisten toimintamuotojen hyödyntämistä aidon osallisuuden toteutumisessa. Tutkimukset nostavat huomioita nykyisten osallistumisen prosessien toimivuudesta ja tuottavat uusia lapsilähtöisiä osallistumisen muotoja.

Luvussa kiinnitetään huomiota eri lapsiryhmien hyvin vaihteleviin edellytyksiin osallistua yhteiseen päätöksentekoon ja etsitään keinoja mahdollisuuksien tasaamiseen.

Osallisuuden toteutuminen luo edellytykset lapsen ja nuoren kasvamiselle osaksi yhteisöä. Osallisuuden kokemus syntyy siitä, että lasta aidosti kuullaan. Hänen näkökulmansa ja tulkintansa maailmasta on erityinen, ja sitä tulee kunnioittaa ja arvostaa silloinkin, kun se poikkeaa ratkaisevasti aikuisen tulkinnasta. Kouluikäiset kokevat mahdollisuutensa ja halunsa osallistua yhteisönsä toimintaan vähäisemmäksi kuin kaverinsa monissa muissa maissa, mikä haastaa erityisesti koulukulttuurin kehittämiseen. Osallisuus toteutuu puutteellisesti nykyisissä formaaleissa osallistumisen rakenteissa. Esimerkiksi oppilaskunnat tai lainsäädännön kuulemismenettelyt koetaan aikuisten maailmaan edustavina rakenteina, joiden mielekkyys jää useimmille epäselväksi.

Merkitykselliseksi koettu osallisuus toteutuu arjen tilanteissa, joissa lapset ja nuoret voivat päättää esimerkiksi omasta elinympäristöstään. Aikuisen näkökulmasta toissijaiset ja pienet asiat ovat usein lapselle ensisijaisen tärkeitä. Lapset itse korostavat osallisuuden yhteisöllisyyttä, kun taas heille tarjotut rakenteet perustuvat pääosin yksilön aktiivisuuteen. Olennaista on myös tukea erityisryhmien osallisuutta, joka usein jää huomiotta ja tuottaa näin jo varhain yksinäisyyttä ja syrjäytymistä. Myös fyysiset etäisyydet rajaavat mahdollisuuksia, mihin virtuaaliset yhteisöt tuovat ainakin osittaisia ratkaisuja. Virtuaalisten mallien ohella myös muiden osallisuuden mallien tutkimuspohjainen kehittäminen on varsin vilkasta.

Tutkijaraporttiin *Edellytykset kasvuun, oppimiseen ja osallisuuteen kaikille. Tutkijoiden havaintoja ja suosituksia lasten ja nuorten monipuolisen kehityksen, terveyden ja vaikuttamisen mahdollisuuksien edistämiseksi* voi tutustua osoitteessa lapsistrategia.fi

2.2 Turvallinen elämä lapselle

Suomalaiset ovat olleet perinteisesti perhekeskeisiä. Lapset ja perhe ovat monille elämän keskeinen päämäärä ja tavoiteltava elämäntapa. Työn, talouden ja opiskeluiden paineissa lapsen hankintaa kuitenkin siirretään yhä etäämmälle, synnyttäjien keski-ikä kohoaa ja toteutuva lapsiluku laskee. Työn kielteiset vaikutukset syntyvyyteen ovat epäsuorat. Ne ilmenevät nuorten talouteen ja asumiseen liittyvinä tavoitteina, joiden täyttämässä palkkatyö ja siihen pyrkiminen siirtävät lasten hankintaa ja pienentävät toteutuvaa lapsilukua. Syntyvyys alenee erityisesti vähemmän koulutettujen piirissä, joiden talous on kaikkein epävarmin. Erityisesti toinen ja kolmas lapsi jätetään hankkimatta työn ja perheen yhteensovittamisen vaikeuksien ja oman uupumuksen vuoksi.

Syntyvyys on Suomessa laskenut jyrkästi jo kahdeksatta vuotta. Lasku ei kuitenkaan ole alkanut vasta tällä vuosituhanella. Jo vuodesta 1969 kokonaishedelmällisyys on alittanut väestön uusiutumisrajan 2,1 lasta. Alhaisen syntyvyyden maissa syntyvyyden nousut ja laskut ovat perinteisesti olleet yhteydessä siihen, kuinka ennustettavana ja turvallisena nuoret tulevaisuutensa näkevät. Taloudellisten taantumien aikana syntyvyys yleensä laskee, mutta 2010-luvulla lasku on ollut paljon jyrkempää kuin talousluvut antavat odottaa. Nousukausi ei ole kääntänyt syntyvyyttä nousuun. Lastensaantikulttuurissa on tapahtunut syvempi muutos. Lapsiperhevaiheella ei ole kaikkien nuorten aikuisten keskuudessa kovin suurta vetovoimaa, lapsiperheen perustaminen ei houkuta enemmistöä ainakaan ikävälillä 20–30 vuotta.

Vaikka suomalaiselle oma arvomaailma ja tahto ovat päätöksenteossa yksittäisinä tekijöinä tärkeitä, niiden selitysaste lasten hankinnassa on merkittävästi rakenteellisia tekijöitä vähäisempi. Kuntatyyppien välillä on merkittäviä eroja tavoitellussa lapsiluvussa, perhearvoissa ja lasten hankintaa säätelevissä rakenteissa. Alhaisin ihanteellinen lapsiluku on pääkaupunkiseudulla. Talouden ja työn paineet ovat suurimmat ja lapsi koetaan rajoitteena useammin pääkaupunkiseudulla ja kaupunkimaisissa kunnissa. Maaseutujen asukkaat ovat kaupunkilaisia perhekeskeisimpiä. Vanhemmuudesta on tullut elämäntapojen yksilöllistymisen ja pidentyneen nuoruuden myötä aiempaa enemmän yksilöllinen valinta sen sijaan, että se olisi tiukka kulttuurinen normi. Perinteisen arvomaailman sijaan muut yhteiskunnan rakenteet vaikuttavat nuorten valintoihin, ja ohjaavat siirtämään vanhemmuutta yhä myöhempään.

Synnyttävien kohonneella iällä on terveysvaikutusten ohella myös monia muita seuraamuksia lasten elämään ja vallitseviin kulttuurisiin arvoihin. Myöhemmällä iällä lapsensa saaneet ovat usein hyvin motivoituneita ja lapsiinsa paljon panostavia vanhempia. Lapset syntyvät yhä useammin toivottuina ja suunniteltuina ja vanhemmat antavat enemmän aikaa lastensa hoidolle. Lapsia halutaan myös ajoittaa aikaisempaa tiheämmin, mikä saattaa lisätä ns. ”ruuhkavuosien” stressiä lapsiperheissä. Suomalaiset toivovat myös aikaisempaa vähemmän lapsia. Aina vuoteen 2015 asti suomalaiset pitivät ihanteenaan keskimäärin 2,3–2,5 lasta. Lapsettomuutta toivovia oli hyvin vähän.

Viime vuosina 20–59-vuotiaista 12–15 prosenttia ei halunnut yhtään lasta ja keskimääräinen lapsilukuihanne jää noin kahteen lapsen. Nuorimmilla, 20–24-vuotiailla, lasten ihannemäärä jää vielä selvästi tämän alle. Noin joka kuudes (17 %) 18–40-vuotiaista suomalaisista katsoo vanhemmuuden vaatimukset itselleen liian korkeiksi.

Nykyisin nuoret kokevat vanhemmuuden vaativana ja vastuullisena. Lapsi nähdään sekä politiikassa että yksilöiden mielikuvissa henkisenä ja taloudellisenä sijoituksena. Tämä tuottaa nuorille epävarmuutta ja suorituspainetta omaan vanhemmuuteen. Epätietoisuutta lisää myös perhepolitiikan poukkoilevuus ja joustamattomuus, mikä aiheuttaa nuorille epävarmuutta tulevaisuudesta.

Sosiaalipolitiikka tukee epäsuorasti syntyvyyttä, mutta tämä ei enää riitä taloudellisten eikä työhön ja elämäntapaan kielteisesti vaikuttavien tekijöiden kompensointiin. Työn, vanhemmuuden ja muun elämän yhteen sovittaminen koetaan yhtä vaativammaksi. Rungas puolet (54 %) vanhemmista kokee, että uupumus vanhempana on vaikuttanut heidän toiveisiinsa lisätä perheen lapsilukua. Vanhemmat tuovat esiin myös yksinäisyyden ja sosiaalisten verkostojen puutteen keskeisinä tekijöinä uupumuksen taustalla. Tutkimuksiin pohjautuen vanhemmuuden uupumus diagnosoidaan omaksi oireyhtymäkseen. Se voi ilmetä yhtä aikaa positiivisten tunteiden kanssa: vanhempi voi syvästi rakastaa lapsiaan ja olla heistä kiitollinen, mutta samanaikaisesti kokea riittämättömyyttä ja voimavarojen vähäisyyttä vanhemman roolissa. Toisin kuin työuupunut, vanhempi ei voi sanoutua irti vanhemman roolistaan. Seurauksena voi olla emotionaalinen etäännyminen lapsista ja perhe-elämästä. Vanhemmuuden uupumus on yhteydessä paitsi lapsi-vanhempi vuorovaikutukseen myös kärjistyessään lasten vakaviin laiminlyönteihin ja pahoinpitelyyn.

Keskeinen ryhmä syntyvyyden kehitykselle ovat opiskelevat nuoret. Terveystieteistä näkökulmasta he ovat ihanteellisimmassa lastenhankintaiässä. Opiskelun ja lapsiperheen arjen yhteensovittaminen sekä toisaalta taloudellisen ja sosiaalisen turvallisuuden varmistaminen eivät kuitenkaan onnistu ilman ongelmia. Korkeakoulujen osalta opiskelun ja perheen yhteensovittamista selvitettiin vuonna 2016. Joka kymmenes perheellisistä opiskelijoista oli jäänyt ilman läheisten tukea opiskelun ja perheen yhteensovittamisessa. Neljännes koki, että omat ja perheen sosiaaliset suhteet olivat riittämättömät. Jopa puolet piti yhteiskunnan antamaa taloudellista tukea riittämättömänä. Osa-aikainen opiskelu, joustavat tenttikäytännöt ja mahdollisuus seurata luentoja verkon välityksellä voisivat helpottaa opiskelevan lapsiperheen arkea. Vain kolmannes opiskelijoista pystyi opiskelemaan osa-aikaisesti, noin 40 prosentilla oli joustavat tenttikäytännöt ja neljäsosalla mahdollisuus seurata luentoja verkon kautta.

2.3 Synnyttäjien ikä nousee ja tahaton lapsettomuus yleistyy

Raskautta edeltävän ajanjakson, raskauden ja sikiönkehityksen aika, synnytys ja ensimmäiset elinvuodet ovat lapsen elämän ja hyvinvoinnin kulmakiviä. Viime vuosina ensisynnyttäjien keski-ikä on nousut tasaisesti ja lapsettomien osuus on kasvanut. Vuonna 2017 ensisynnyttäjien keski-ikä oli 29,2. Samana vuonna 13 prosenttia ensisynnyttäjistä ja 22 prosenttia kaikista synnyttäjistä oli yli 35-vuotiaita. Korkeasti koulutetut ja kaupungeissa asuvat naiset tulevat myöhemmin äidiksi kuin vähemmän koulutetut ja maaseudulla asuvat. Syntyvyyden lasku näkyy erityisen selvästi esikoisten synnytysten vähenemisessä, ja tämä korostuu korkeammin koulutetuilla naisilla.

Lastenhankinnan siirtyminen myöhemmälle iälle lisää tahattoman lapsettomuuden yleisyyttä ja sillä on myös terveysvaikutuksia äitiin ja lapseen. Lapsettomuus on myös psykososiaalinen ongelma. Se voi tuottaa syvää surua, toivottomuutta ja haasteita ihmissuhteisiin. Noin 15 prosenttia suomalaisista lasta yrittävistä naisista ja miehistä haakeutuu hedelmöityshoitoihin. Tahatonta lapsettomuutta on kokenut 30–69-vuotiaista 16 prosenttia naisista ja 10 prosenttia miehistä. Noin 60 prosenttia lapsettomuutta kokeneista on saanut hoitoa tähän. Vuosituhannen alussa hedelmöityshoitojen vuosittainen määrä oli 7 000–8 000 ja vuonna 2015 määrä oli yli 14 000. Raskaus on seurausta hedelmöityshoitoista kolmella prosentilla 25–29-vuotiaita, mutta 40–44-vuotiaista jo 20 prosentilla. Hoitojen onnistumisen todennäköisyys heikkenee naisen iän myötä. Hedelmöityshoitoihin liittyy terveysriskejä sekä hoitoja saavalle naiselle, että lapselle.

Tahaton lapsettomuus voi aiheuttaa syvää ja kroonista surua. Silloinkin, kun raskaus hedelmällisyyshoitojen tuloksena onnistuu, lapsettoman identiteetti ja raskaat kokemukset voivat seurata aina vanhemmuuteen ja vaikuttaa siten koko perheen hyvinvointiin. Lapsettomuuden kokeneet naiset ja miehet tarvitsevat tukea moninaisten ja raskaiden tunteiden käsittelyyn, hedelmöityshoitojen vaativuuteen, parisuhdevaikeuksiin sekä äidin identiteetin rakentamiseen, vanhemmaksi kasvuun. Tukea tarvitaan vanhemmaksitulon kaikissa vaiheissa, ja se voi sujuvoittaa monen perheen vanhemmaksi tulon polkua ja perheen toimivuutta.

Iän myötä monet syntyvyyttä heikentävät riskit kasvavat. Munasolujen ja siittiöiden laatu heikkenee. Ikä on yhteydessä muun muassa äidin komplikaatioiden, poikkeavien synnytysten määrään, vauvan syntymäpainoon sekä vauvan terveyteen. Lapsen alhainen syntymäpaino on yhteydessä moniin muihin lapsen terveysriskeihin.

Myös miehen korkeampi ikä vaikuttaa kielteisesti syntyvän lapsen terveyteen, joskin väestötasolla vaikutus on varsin pieni. Vuodesta 1987 vuoteen 2009 isäksi tulon keski-ikä nousi 28,7 vuodesta 30,4 vuoteen. Mitä korkeampi miehen koulutus on, sitä varmemmin isäksi tullaan vasta yli 30-vuotiaana.

Nuorten aikuisten tiedot iän vaikutuksista hedelmällisyyteen ovat puutteellisia. Miesten tiedot ovat yleensä virheellisempiä kuin naisten. Lisäksi nuorten on usein vaikea mieltää iän myötä tapahtuvan hedelmällisyyden laskun koskevan myös heitä itseään, vaikka asia yleisellä tasolla olisikin tuttu. Vuonna 2015 tehdyssä kyselytutkimuksessa noin joka viides 20–35-vuotiaista naisista ja 45 prosenttia saman ikäisistä miehistä luuli naisen hedelmällisyyden laskevan merkittävästi vasta 45-vuotiaana. Kouluterveyskyselyssä noin viidennes lukiolaisista, yli kolmannes ammattikoululaisista ja 40 prosenttia peruskoululaisista ei tiennyt raskauden vaikeutuvan naisen 35 ikävuoden jälkeen. Väestötasolla matalasti koulutetuilla miehillä ja naisilla oli tästä asiasta muita heikommat tiedot.

2.4 Lapsiin ja lapsiperheisiin kohdistetut yhteiskunnan voimavarat

Tarkan kuvan saaminen lapsiin ja nuoriin kohdistetuista julkisista voimavaroista on haasteellista ja vaatisi erillistutkimusta, koska säännönmukaista seuranta kuntien ja valtion lapsiin ja nuoriin kohdentuvista menoista ei nykyisellään ole olemassa.

Välineitä lapsiin ja nuoriin kohdistuvien julkisten menojen (palvelut ja tulonsiirrot) jäljitämiseksi kuntien ja valtion budjeteista kehitetään parhaillaan lapsiperheiden muutosohjelman jatkona valtioneuvoston rahoittamassa lapsibudjetoinnin tutkimushankkeessa.

Suomessa oli vuonna 2017 noin 570 000 lapsiperhettä ja noin joka viides kotitalous oli lapsiperhetalous. Lapsiperheiden käytettävissä olevat tulot ovat keskimäärin hieman muita kotitalouksia suuremmat, mutta keskiarvo piilottaa alleen suuren vaihtelun lapsiperheiden välillä. Esimerkiksi siinä missä kahden huoltajan lapsiperheet sijoittuvat tulonjakotilaston mukaan melko tasaisesti eri tuloluokkiin, yksinhuoltajista 40 prosenttia kuului pienituloisimpaan tuloviidennekseen vuonna 2016.

Pienituloisuus ja toimeentulovaikeudet ovat yksinhuoltajatalouksilla huomattavasti muita yleisempiä. Yksinhuoltajista 17 % koki toimeentulovaikeuksia vuonna 2017, kun kahden huoltajan kotitalouksissa vastaava osuus oli 5 % ja kotitalouksissa keskimäärin 7 %. Yksinhuoltajatalouksista 25 % oli vuonna 2017 pienituloisia, kun kahden huoltajan kotitalouksista pienituloisia oli 7 %. Kokonaisuudessaan pienituloisissa kotitalouksissa asuvia lapsia oli 119 000 vuonna 2017.

Julkinen sektori tukee lapsiperheitä sekä tulonsiirroilla että palveluilla. Lapsiperhetaloudet saivat vuonna 2016 tulonsiirtoja keskimäärin 11 000 euroa vuodessa kotitaloutta kohden. Yksinhuoltajilla tulonsiirtojen merkitys on suurempi sekä absoluuttisesti että suhteessa kokonaistuloihin. Yksinhuoltajataloudet saivat vuonna 2016 tulonsiirtoja keskimäärin 15 000 euroa ja tulonsiirrot kattoivat 38 % heidän bruttotuloistaan, kun kahden huoltajan talouksissa tulonsiirtojen osuus bruttotuloista oli 12 %.

Suorien tulonsiirtojen lisäksi lapsiperheitä tuetaan myös julkisilla palveluilla. Siksi on tärkeää, että perheiden hyvinvointia arvioitaessa tarkastellaan tulojen lisäksi myös palveluiden arvoa. Tuoreimman kulutustutkimuksen mukaan vuonna 2016 keskimääräisen lapsiperheen käyttämien hyvinvointipalveluiden arvo oli yhteensä 18 000 € vuodessa. Tämä on huomattavasti kaikkien kotitalouksien keskiarvoa (7 000 €/kotitalous) enemmän. Lapsiperheiden käyttämien hyvinvointipalveluiden arvosta noin 60 % oli

koulutuspalveluita ja 40 % sosiaali- ja terveystaloudellisia palveluita. Lapsen iän mukaan jaoteltuna sote-palveluiden arvo korostuu varhaisessa vaiheessa, kun taas koulutuspalveluiden arvo nousee huomattavaksi lapsiperheissä, joissa on kouluikäisiä lapsia.

THL:n sosiaaliturvan menot ja rahoitus -tilaston mukaan vuonna 2016 julkisen sektorin sosiaaliturvamenosta noin 6,6 miljardia euroa kohdistui lapsiin ja perheisiin. Tämä luku sisältää sekä tulonsiirtoja (mm. vanhempainpäivärahat, kotihoidontuet, lapsilisät) että palveluita (mm. lasten päivähoito ja lastensuojelu). Lapsiperheiden käyttämät terveyspalvelut tai koulutuspalvelut varhaiskasvatusta lukuun ottamatta eivät tähän 6,6 miljardiin tilastossa kuitenkaan sisälly.

Vuosina 2000–2016 lapsiperheisiin kohdistuvat sosiaaliturvamenot ovat kasvaneet reaalisesti yhteensä noin 30 %. Kun otetaan huomioon, että samaan aikaan lasten ja lapsiperheiden lukumäärä on laskenut, ovat lasta kohden lasketut sosiaaliturvamenot kasvaneet 2000–2016 vielä hieman enemmän, noin 38 %. Samaan aikaan sosiaaliturvamenot kokonaisuudessaan kasvoivat reaalisesti 63 %, mitä selittää vanhuuteen liittyvien sosiaaliturvamenojen 112 prosentin kasvu.

Lapsiperheisiin kohdistuvien sosiaaliturvamenojen suhde bruttokansantuotteeseen on pysynyt noin kolmessa prosentissa jo 20 vuoden ajan, vaikka lasten ja lapsiperheiden lukumäärä on laskenut. Vuosina 2000–2009 lapsiperheisiin kohdistuvat sosiaaliturvamenot olivat 2,9 % BKT:sta ja vuosina 2010–2016 vastaava suhde oli 3,2 %.

Lapsiin ja perheisiin kohdistuvissa sosiaaliturvamenossa palveluiden osuus on ollut jatkuvassa kasvussa. Kun vielä vuonna 1995 palveluiden osuus lapsiperheisiin kohdistuvista sosiaalimenosta oli kolmannes, on osuus kasvanut nyt yli puoleen. Lapsiperheiden saamien tulonsiirtojen menot olivat vuonna 2016 reaalisesti samalla tasolla kuin ne olivat vuonna 2000. Samalla ajanjaksolla lapsiperheiden palveluihin kohdistuvat menot kasvoivat reaalisesti 72 %. Julkinen tuki lapsiperheille tuleekin yhä enenevässä määrin tulonsiirtojen sijaan palveluiden muodossa.

On huomioitava palveluiden arvo (lapsiperheiden käyttämien hyvinvointipalveluiden arvo on keskimäärin 18 000 €/kotitalous) ja toisaalta palveluiden kasvava osuus yhteiskunnan tuessa lapsiperheillä. Tulevaisuuden suhteen väestörakenteen muutoksesta tulevat taloudelliset rajoitteet pakottavat miettimään, millä toimilla lapsiperheiden hyvinvointia tuetaan ja turvataan kaikista tehokkaimmin.

2.5 Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin ja palveluiden tila

Suurella enemmistöllä lapsista ja nuorista asiat ovat hyvin ja jopa paremmin kuin koskaan Suomen historiassa. Yhdeksän lasta kymmenestä on tyytyväinen omaan elämänsä, heillä on ystäviä ja harrastuksia ja he pystyvät keskustelemaan vanhempiensa kanssa asioistaan.

Pitkällä aikavälillä suunta on ollut myönteinen monissa asioissa. Väkivallan käyttö kotikasvatuksessa on vähentynyt, koulun osallistumiskulttuuri ja työilmapiiri ovat kohentuneet ja lapset kokevat voivansa vaikuttaa asioihin enemmän kuin aikaisemmin.

Lasten ja nuorten hyvinvointi on kuitenkin vuosien aikana eriarvoistunut. Osa voi entistä paremmin, mutta kaikki eivät ole hyvässä kehityksessä mukana. Oppimistuloksissa kehitys on ollut eriytyvä. Lapsiköyhyysastetta ei ole vielä saatu alenemaan yli 10 prosentin tasolta, johon se vuosien 1995–2007 välisenä aikana ylsi.

Hyvästä kehityksestä huolimatta esimerkiksi sadan yläkouluikäisen joukossa keskimäärin kahdeksan ei pysty juuri koskaan keskustelemaan asioistaan vanhempiensa kanssa, neljä näkee vanhempansa humalassa viikoittain ja kolme on joutunut kuritusväkivallan uhriksi elämänsä aikana. Samassa joukossa 11 lukee heikosti, seitsemän joutuu viikoittain kiusatuksi koulussa, kahdeksalla ei ole läheistä ystävää ja 11 on tyytymätön elämäänsä. (Kouluterveyskysely 2018)

Ulkomaista syntyperää olevilla, toimintarajoitteisilla, sijoitetuilla lapsilla ja nuorilla sekä lapsilla, joiden äideillä on matala koulutustaso, on edellä mainittua keskiarvoa enemmän vaikeuksia keskustella vanhempien kanssa sekä yksinäisyyden, koulukiusaamisen ja heikon kouluyhteisöön kiinnittymisen kokemuksia.

Lasten ja nuorten kansanterveyshaasteeksi nousseiden mielenterveysongelmien taustalla on usein ihmissuhteisiin ja niiden jatkuvuuteen liittyviä pulmia, yksinäisyyttä, nähdäksi ja kuulluksi tulemisen vajeita, pitkäaikaista kiusaamista esimerkiksi erilaisuuden takia sekä vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmia, perheväkivaltaa ja vaikeita huoltajuuskiistoja. Alle 18-vuotiaiden kuolemansyynä itsemurha on Suomessa edelleen OECD-maiden yleisimpiä.

Lapsiperheille tuotettujen palvelujen hajanaisuus ja asiakkaiden kohtaamisen haasteet ovat osittain vauhdittaneet eriarvoisuuden kehityskulkua. Hajanaisuus heikentää palveluiden vaikuttavuutta ja lisää erityispalveluiden käyttöä. Lapset, nuoret ja perheet eivät aina saa tarpeisiinsa sopivaa apua ja tukea oikea-aikaisesti. Esimerkiksi huos-

taanottojen taustalla voi olla lasten ja perheiden vaikeita tilanteita sekä palvelujärjestelmän kehittämisen tarvetta. Kokonaisuuden toimimattomuus kuormittaa työntekijöitä kuten opettajia ja sosiaalityöntekijöitä.

Lapsen, nuoren ja perheen epäsuotuisan kehityskulun katkaisemiseksi tarvitaan yksilöllistä ja varhaista puuttumista sekä laajempia, koko kasvu- ja kehitysympäristöön vaikuttavia ratkaisuja.

Tärkeä on tunnistaa ajoissa paitsi lapsen ja nuoren myös vanhempien tuen tarpeet. Ammattilaisten ja lapsille, nuorille ja perheille tarjottavien palveluiden tulee toimia keskenään yhteen yli hallinto- ja ammattikuntarajojen. Asiakasta koskevan tiedon jakamista pitää helpottaa. Palveluissa toimivien ihmisten tulee osallistaa lapset, nuoret ja perheet ongelmien ratkaisuun sekä saavuttaa läsnäolevalla ja kohtaavalla vuorovaikutuksella lasten, nuorten ja perheiden luottamus. Suurimmat haasteet ilmenevät tilanteissa, joissa lapsi, nuori tai perhe tarvitsee useita eri tukimuotoja ja palveluita.

Hajanaisuus ja kohtaamattomuus vaikeuttavat erityisesti vammaisten sekä pitkäaikaissairaiden tai muuta erityistä tukea tarvitsevien lasten ja heidän vanhempiensa arkea.

Tuore tutkimustieto pienten lasten perheistä (3–4 kk ikäiset vauvat sekä 4-vuotiaat lapset) kertoo, että keskimäärin vanhemmat voivat hyvin, mutta osa ei saa vanhemmuuteensa tarvittavaa tukea. Yli 90 prosenttia vanhemmista oli tyytyväisiä vanhemmuuteensa. Jonkinlaista tukea koki tarvitsevansa noin kolmannes vanhemmista. Riittämättömänä saatua tukea piti reilusti joka kymmenes vanhempi. Nelivuotiaiden lasten vanhemmista 19 prosenttia tukea tarvitsevista ei ollut ilmaissut vanhemmuuden tuen tarvettaan palveluissa. Vanhemman omaa jaksamista koskevan tuen tarpeessa olevista peräti 37 prosenttia ei ollut ilmaissut tarvettaan palveluissa.

Terveystieteiden arvioimat vanhempien tuen tarpeet liittyivät kasvatuskäytäntöihin, perheen sisäiseen vuorovaikutukseen, vuorovaikutukseen lapsen kanssa ja arjen rytmittämiseen lapsen tarpeiden mukaan. Vain muutaman prosentin oli arvioitu tarvitsevan apua lapsen perushoidosta huolehtimiseen.

Tuoreet kansalliset syntymäkohortti 1987 ja 1997 -tutkimukset osoittavat, että perheesta heijastuu laajasti lasten ja nuorten terveyteen, hyvinvointiin ja oppimistuloksiin. Korkeammin koulutettujen ja parempituloisten vanhempien lapset saavat (18 ikävuoteen mennessä) parempia oppimistuloksia ja etenevät pidemmälle koulutuksessaan, ovat harvemmin yksilöllistetyssä opetuksessa sekä käyttävät vähemmän psyykenlääkkeitä kuin heikosti koulutettujen ja pienituloisten vanhempien lapset. (Ristikari/THL)

Erityisen vahva yhteys oppimisen, terveyden ja vanhempien perhetaustan välillä havaitaan tilanteissa, joissa vanhemmille on kasautunut useita arkea kuormittavia tekijöitä. Näitä ovat vanhempien somaattinen tai psyykinen sairaus, työttömyys, toimeentulo-ongelmat ja toisen vanhemman kuolema.

Tutkimuksessa on erityisesti paikannettu lasten hyvinvointiin vaikuttavia ns. juurisyitä, jotka ovat muiden ongelmien taustalla ja joihin vaikuttamalla voidaan tehokkaasti vähentää pahoinvointia. Keskeiset juurisyöt voidaan jaotella suojaavien tekijöiden mukaisesti seuraavasti (Halme/THL):

- 1) perheen vuorovaikutussuhteet (lasten ja vanhempien suhteet, kasvatuskäytännöt, läsnäolo, ilmapiiri)
- 2) osallisuus ja yhteisöön kiinnittyminen (kotona, koulussa, varhaiskasvatuksessa, harrastuksissa)
- 3) mielen hyvinvointi (ihmissuhdeympäristö laajemmin)

Näiden lisäksi oleellista on turvata

- 4) palvelujen saatavuus ja resurssit sekä pyrkiä muutokseen palvelujen kustannusrakenteessa niin, että varhaisen tuen osuus vahvistuu.

2.6 Palveluiden uudistamisen suunta hallituksen kärkihankkeissa 2015–2019

Hallituksen kärkihankkeissa on tehty toimenpiteitä lasten ja nuorten oppimisen ja hyvinvoinnin, yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon vahvistamiseksi sekä palveluiden hajainaisuuden vähentämiseksi niin, että ne toisivat lapsille, nuorille ja perheille sopivaa tukea oikeaan aikaan heidän kasvuympäristössään.

Lisäksi reformeista ammatillisen koulutuksen uudistus sekä maakunta- ja sote-uudistus ovat lasten ja nuorten palveluiden rakenteisiin olennaisesti vaikuttavia.

Kärkihankkeista lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa on neljässä kehittämissuunnitelmassa kansallisesti sekä alueellisesti ennakoitu maakunta- ja soteuudistuksen luomaa uutta toimintaympäristöä. Muutosohjelma suuntaa lapsen oikeuksiin ja tietoon perustuvaan johtamiseen sekä varhaiseen ja vanhemmuuden tukeen. Se on koonnut palveluiden lapsi- ja perhelähtöiseen palvelukokonaisuuksien kehittämiseen sosiaali- ja terveydenhuollon sekä sivistystoimen toimijat, järjestöt ja seurakunnat koko maassa. Valmennukseen, koulutukseen ja vertaisoppimiseen perustuva muutosohjelma on tukenut myös toimijoita verkostoivien yhteistyörakenteiden vahvistumista kunnissa, kuntien välillä ja maakunnallisesti.

Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kärkihanke on keskittynyt terveellisten elämäntapojen (mm. liikunta, ruokailu, uni) edistämiseen esimerkiksi Neuvokas perhe -kokonaisuudella. Uusi peruskoulu -kärkihanke on luonut yhteistä tavoitetilaa tasa-arvoisen ja yhdenvertaisen perusopetuksen tulevaisuuteen sekä edistänyt laajasti kouluhyvinvointia (Liikkuva koulu) ja opettajien osaamista (Opettajankoulutusfoorumi).

Nuorisotakuu -kärkihankkeessa tavoite on erilaisten palveluiden parempi yhteensovitus nuorten tarpeisiin yli työvoimapalveluiden, soten ja sivistystoimen rajojen (Ohjaamot) ja sen myötä koulutuksen ja työn ulkopuolella olevien nuorten määrän vähentäminen. Samaan suuntaan on vaikuttanut NEET-nuoria koskeva kehitystyö.

Lisäksi varhaiskasvatuksen lainsäädäntö on uudistettu. Varhaiskasvatukseen osallistumista on edistetty maksujen olennaisella alentamisella. Jokaisen lapsen mahdollisuuksia ainakin yhteen mieluisaan harrastukseen on edistetty harrastustakuu-hankkeessa.

Ratkaisuja on etsitty lasten ja nuorten oppimisen ja hyvinvoinnin yhdenvertaisuuden sekä perheiden omien voimavarojen vahvistamiseksi monilta alueilta. Kärkihankkeissa ja reformeissa on haettu ratkaisuja:

- 1) palveluiden johtamisen haasteisiin (palveluiden pirstaleisuus, hallinnonalojen rajat, kustannusten kokonaisuuden hallinta, eri ammattilaisten erilaiset työkulttuurit, asiakastiedonkulku sekä hyvinvointia ja palveluita koskevan tiedon hyödyntäminen)
- 2) lasten, nuorten ja perheiden sekä ammattilaisten välisen kohtaamisen puutteisiin (vuorovaikutuksen vajeet, ammattilaisten osaamisen haasteet, erilaisten perheiden avuntarpeisiin vastaamattomuus, avun ja tuen hakemisen ja saamisen vaikeudet).
- 3) perusopetuksen, toisen asteen koulutuksen sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden sisällölliseen uudistumiseen mm. niin että lasten, nuorten yksilöllisiin oppimisen ja osaamisen tuen tarpeisiin ja perheiden tarpeisiin kyettäisiin vastaamaan paremmin yhdessä (esim. Näyttöön perustuvat menetelmät, henkilökohtaiset opetussuunnitelmat)
- 4) Maakunta- ja soteuudistuksella on haettu ratkaisuja alueellisen eriarvoistumisen ongelmiin niin, että etenkin erityispalveluissa (vammat, pitkäaikaissairaat) sekä lastensuojelussa lasten ja nuorten saama tuki eri puolilla maata olisi yhdenvertaista.

Kehittämisessä on katsottu painopisteen siirtämistä perheen varhaiseen ja vanhemmuuden tukeen sekä korjaavien palveluiden tarpeen vähentämiseen, jolla voidaan

saavuttaa sote-palveluiden kustannusten kasvun hillintää pitkällä aikavälillä. Kehittäminen on perustunut aiempina vuosina eri ministeriöiden ohjauksessa tehdyn kehitystyön hyvien käytäntöjen johdonmukaiselle hyödyntämiselle.

Edelleen on kuitenkin vahvistettava erityisesti palveluiden kykyä tukea koko perhettä sekä auttaa lapsen sujuvaa arkea. Lasten ja nuorten palveluita tulisi kehittää yhteisessä kokonaisuudessa ja varmistaen nivelvaiheiden jatkumot.

3 Millaisessa Suomessa elämme vuonna 2040?

Tässä luvussa avataan tulevaisuuden näkymää kolmen vaihtoehdoisen skenaarion (tulevaisuuskuvan) kautta. Skenaarioiden sisällöt perustuvat lapsistrategiatyön aikana koottuun aineistoon foorumeista, kuulemisista ja ohjausryhmän työstä. Taustalla on ollut myös tulevaisuuskatsauksia. Kolmea skenaariota tarkastellaan tutkijaryhmän teemojen kautta. Luvun tavoitteena on kuvata lapsistrategiatyölle vaihtoehtoiset etenemisen polut tästä ajasta kahdenkymmenen vuoden päähän.

3.1 Maailma muuttuu tulevaisuudessa nopeasti – muuttuvatko lasten hyvinvoinnin tarpeet?

Maailman muutos seuraavan kahdenkymmenen vuoden aikana tulee olemaan voimakasta ja tulevaisuudentutkijat ovat arvioineet, että seuraavat kaksikymmentä vuotta muuttavat maailmaa enemmän kuin edelliset kaksisataa vuotta yhteensä.

Edessämme on yhteiskunnallisena murroksena teolliseen vallankumoukseen verrattava tilanne. Tällä kertaa Suomeen vaikuttavia globaaleja trendejä ovat teknologian murroksen lisäksi esimerkiksi ilmastonmuutos, eriarvoisuuden kasvu ja globaali muutoliike.

Uuden teknologian myötä vanhoja työpaikkoja katoaa, mutta uusia syntyy. Ministeriöiden kansliapäälliköiden Mahdollisuudet Suomelle -raportin mukaan Suomen olisi hyödynnettävä uutta teknologiaa kestävä kasvun aikaansaamiseksi. Väestön koulutus ja valmiudet vastaanottaa ja luoda uusia työpaikkoja on varmistettava. Yhteiskunnan sisäisestä eheydestä, luottamuksesta ja demokraattisesta osallisuudesta on huolehdittava muutosten keskellä.

Mahdollisuudet Suomelle -raportissa ministeriöitä yhdistää kolme päämäärää: yhdenvertaisuuden edistäminen, kestävä kasvu sekä turvallinen ja vakaa yhteiskunta. Muutoksessa on mahdollisuuksia, mutta minkään päämäärän saavuttaminen lasten ja nuorten elämässä tai lapsen ihmisoikeuksien toteutuminen ei ole itsestään selvää.

Yhteiskunnan eriarvoistuminen, muuttoliike ja segregaatio voivat lisätä turvattomuutta. Perheisiin ja lasten kehitysyhteisöihin kohdistuvat muutokset tuovat mukanaan uudenlaisia terveyteen, mielenterveyteen ja ihmissuhteisiin liittyviä haasteita. Erilaisille ja eri taustoista tuleville lapsille ja nuorille on taattava tasavertaiset valmiudet jatkuvaan oppimiseen ja osallisuuteen. Suomen menestystekijöitä ovat olleet pyrkimys tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen, turvallisuus ja luottamus sekä mahdollisuudet koulutukseen.

Muutosten keskellä lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin perustekijät - lapsen hyvinvoinnin ja kasvun tarpeet sekä lapsen ihmisoikeudet - pysyvät entisellään. Tutkimus tuo lisää ymmärrystä lapsen hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä. On välttämätöntä tutkimuksen tuella löytää poliittisia ratkaisuja, joiden avulla muuttuvissa yhteiskuntien ja perheiden oloissa edistetään lapsen oikeuksia sekä hyvän kasvun ja oppimisen olosuhteita jokaiselle lapselle yhdenvertaisesti.

3.2 Minkälaisessa Suomessa elämme taloudellisesti?

Suomi kohtaa neljännen teollisen vallankumouksen ikääntymisen ja syntyvyyden laskun keskellä. Tuoreimman väestöennusteen mukaan vuonna 2040 Suomessa on 170 000 lasta vähemmän (-16 %) kuin vuonna 2018. Samaan aikaan vähintään 65-vuotiaiden suomalaisten lukumäärän ennustetaan kasvavan 320 000 henkilöllä (+26 %). Väestörakenteen muutos vaikuttaa kansantalouteen, julkistalouden kestävyys ja perheiden arkeen.

Jos lapsiin ja perheisiin kohdistuvien sosiaalimenojen taso saadaan pidettyä nykyisessä kolmen prosentin tasossa suhteessa bruttokansantuotteeseen, tarkoittaa tämä huomattavasti suurempaa panostusta lasta kohden, kun lasten lukumäärä laskee. Samaan aikaan väestön ikääntyminen kuitenkin aiheuttaa sosiaaliturvan ja palveluiden rahoitukselle paineita, kun työikäisten osuus koko väestöstä laskee.

Väestön ikääntymisestä syntyvien kustannuspaineiden vuoksi taloudellisten lisäresurssien löytäminen on tulevaisuudessa yhä vaikeampaa, mikä vaatii arvovalintoja myös sosiaalimenojen uudelleen kohdentamisessa. Tämän takia jatkossa on yhä tärkeämpää tietää, millä toimilla lasten ja lapsiperheiden hyvinvointia tuetaan ja turvataan kaikista tehokkaimmin. Lasten ja lapsiperheiden tukeminen tulee nähdä myös investointina, joka aiheuttaa lyhyellä aikavälillä kustannuksia, mutta tuo pitkällä aikavälillä hyvinvoinnin lisäksi myös kustannussäästöjä mm. syrjäytymistä ehkäisemällä. Investointinäkökulma ei kuitenkaan poista lyhyen aikavälin budjettirajoitetta.

Väestörakenteen muutoksen ja kaupungistumisen vuoksi lapsiperheiden näkymät eriytyvät kasvavien kaupunkiseutujen ja muuttotappiokuntien välillä. Kasvukeskuksissa tulee olemaan kasvava lapsiväestö myös tulevaisuudessa, vaikka syntyvyys laskeekin, kun taas muuttotappiokunnissa tilanne on synkempi. Tämä voi asettaa lapsiperheitä epätasa-arvoiseen asemaan myös yhteiskunnan tarjoaman tuen suhteen. Jatkossa on yhä tärkeämpää pohtia, miten yhteiskunta voi turvata lapsiperheitä tukevat palvelut myös seuduilla, joissa lasten lukumäärän ennustetaan vähenevän huomattavasti.

Tilastokeskuksen väestöennuste kertoo, mitä tapahtuu väestörakenteelle, jos mikään ei muutu ja mm. syntyvyys jatkuu nykyisellä matalalla tasollaan. Tämä ei kuitenkaan ole väistämätön kehitys. Jos syntyvyysluvut ovat ennustettua korkeampia, on tällä positiivinen vaikutus myös julkistalouden pitkän aikavälin kestävyYTEEN. Syntyvyyteen voidaan pyrkiä vaikuttamaan poliittisilla päätöksillä ja muilla yhteiskunnallisilla muutoksilla. Taloudellisen turvan lisäämisen ja muiden toimien vaikutuksia syntyvyyteen on vaikea etukäteen ennustaa. Lapsiperheiden ja lasten hyvinvointiin kannattaa kuitenkin panostaa riippumatta siitä, onko sillä lopulta vaikutusta syntyvyyteen vai ei.

3.3 Kolme vaihtoehtoista skenaariota

Kuviossa tarkastellaan lasten ja nuorten tulevaisuuden elämänpiiriä kolmen vaihtoehdoisen skenaarion kautta.

Lineaarisen kehityksen -skenaariolla (skenaario 1) tarkoitetaan lasten ja nuorten hyvinvoinnin eriarvoistuvan kehityksen jatkuvan jokseenkin muuttumattomina lähivuosikymmenet.

Kriisiytynyt lapsuus -skenaario (skenaario 2) tarkoittaa kielteisten ja eriarvoistavien kehityssuuntien edelleen vahvistumista.

Lapsen aika -skenaario (skenaario 3), tarkoittaa tässä raportissa kuvattua tavoitettua, johon johtavia suuntaviivoja kuvataan luvussa 3. Tässä kehityskulussa on pystytty vahvistamaan niitä myönteisiä sekä tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistäviä kehityskulkuja, joita eri toimijoiden yhteistyössä on viimeisten vuosien aikana aloitettu.

Lasten, nuorten ja perheiden elämän teemat muodostavat ikkunoita, joiden kautta skenaarioita tarkastellaan. Taulukko ei ole tyhjentävä skenaarioiden sisällön osalta.

Kolme vaihtoehtoista skenaariota 2040

	1. Skenaario LINEAARINEN KEHITYS	2. Skenaario KRIISIYTNYT LAPSUUS	3. Skenaario LAPSEN AIKA
Osallisuus	Lasten kuuleminen heidän tulevaisuuttaan koskevissa päätöksissä on satunnaista ja muodollista. Keskitytään edustukselliseen osallistumiseen.	Lapsia ei kuulla heidän tulevaisuuttaan koskevissa päätöksissä. Lapsilla on lisääntyvä kokemus siitä, että heitä ei kuulla arjessa eikä aikuisilla ole heille aikaa.	Lasten kuuleminen heitä itseään ja lasten palveluita tai lähiympäristön ratkaisuja koskevissa päätöksissä on vakiintunutta ja monimuotoista. Lapsia arvostetaan heidän arkisessa elämänpäivissä. Lasten mielipiteet otetaan huomioon ja aikuiset ovat päätöksenteossaan oppineet lasten näkemyksistä. Myös vanhempien näkemyksiä kartoitetaan osana palveluiden kehittämistä. Päätösten vaikutukset lapsiin arvioidaan niin kunta-, alue- kuin valtiollisellakin tasolla.
Oppiminen	Valtaosa lapsista ja nuorista löytää paikkansa muuttuvilla ja korkeaa koulutusta vaativilla työmarkkinoilla, mutta osa syrjäytyy. Nivelvaiheiden ylittämiseen ei ole riittävää tukea haasteellisessa asemassa oleville. Perheongelmiin saatava tuki on pirstaleista eikä se tavoita vanhempia.	Kasvava osa nuorista jää vaille työmarkkinoiden edellyttämää koulutusta ja ajautuu merkityksellisen työn ja toimeentulon ulkopuolelle. Vanhemmilla ei ole riittävästi aikaa tukea lapsiaan koulutyössä työelämän muutosten takia.	Yksilölliset opinpolut ja jatkuva oppiminen tukevat jokaisen lapsen kasvua kunkin omaan potentiaaliinsa. Kasvatus ja koulutus takaavat kaikille lapsille laadukkaan, yhdenvertaisen ja tasa-arvoisen opinpolun. Eri taustoista tulevat lapset kokevat yhtä lailla olevansa osa koulu yhteisöä. Nivelvaiheisiin on saatavilla yksilöllistä tukea. Vanhempia ohjataan tukemaan lapsiaan koulutyössä ja perheiden ongelmat ratkotaan nopeasti.
Turvallisuus	Valtaosa lapsista ja nuorista voi hyvin. Hyvinvoinnin pulmia kasautuu monessa eri muodossa samoille lapsille, nuorille ja lapsiperheille. Osa lapsista ja nuorista kohtaa säännöllistä syrjintää, kiusaamista tai muuta kaltoinkohtelua. Osa lapsista osaa toimia digitaalisissa ympäristöissä itsenäisesti tai vanhempien valvonnassa. Mediaympäristöjen riskit näkyvät yksityisyydensuojan, turvallisuuden ja ajankäytön hallinnassa. Lapsiköyhyys on pysynyt aiemmalla tasolla. Työn ja perheen yhteensovitusongelmat yksinhuoltajilla jatkuvat.	Jako hyvinvoinnin menestyjiin ja häviäjiin tapahtuu aiempaa varhemmin ja entistä voimakkaampana. Hoitamattomat ongelmat yhä useammalla nuorella ja heidän perheissään uhkaavat terveyttä, hyvinvointia ja oppimista ja johtavat aikuise- na syrjäytymiseen yhteiskunnan normaaleista toiminnoista. Yhä useammat lapset altistuvat verkon mahdollistamalle kiusaamiselle, väärälle tiedolle ja hyväksikäytölle. Lapsiköyhyys on kasvanut edelleen, koska yksinhuoltajien on vaikea työllistyä 24/7-työaikojen ja päivähoidon puutteiden takia. Asumiskustannukset ovat nousseet kasvavilla kaupunkiseuduilla.	Kaikki lapset ja nuoret voivat hyvin ja elävät turvallisessa kasvu-ympäristössä. Parisuhteiden ja erotilanteiden vahvistunut tuki on vähentänyt lähisuhteiden väkivaltaa. Lapsiin kohdistuva kuritusväkivalta on lähes tulkoon olematonta vanhemmuuden tuen vahvistuttua. Kiusaaminen ja väkivalta vertaisuuhteissa on saatu minimiin tukemalla lasten ja nuorten tunnetaitoja ja koulujen yhteisöllisyyttä. Haavoittuvat ryhmiin kuuluvat kuten toimintarajoitteiset, kodin ulkopuolelle sijoitetut, ulkomaalaistaustaiset, mielenterveyskuntoutujat, yhden huoltajan perheissä elävät sekä matalasti koulutettujen äitien lapset ja heidän perheensä saavat tarvittaessa yksilöllistä ja oikea-aikaista tukea. Lapsilla on turvallisia kasvu- ja digitaalisia tiloja ja niiden hyödyllisen käytön omaksuminen on osa jatkuvan oppimisen polkua. Lapsiköyhyys on kääntynyt laskuun esimerkiksi mahdollistamalla yksinhuoltajien työssäkäyntiä ja asumiskustannusten kohtuullisuus.

	1. Skenaario LINEAARINEN KEHITYS	2. Skenaario KRIISIITYNYT LAPSUUS	3. Skenaario LAPSEN AIKA
Ihmissuhteet	<p>Lasten ja vanhempien väliset vuorovaikutussuhteet pysyvät nykyisellä kohtuullisella mallilla keskimäärin, mutta ongelmat kasautuvat ja lastensuojelutarpeet pysyvät korkealla tasolla.</p> <p>Valtaosa vanhemmista onnistuu työn ja perheen yhteensovittamisessa tyydyttävällä tavalla.</p> <p>Kaverisuhteiden ja turvallisten aikuisten puute koskettaa merkittävää osaa lapsista ja nuorista.</p>	<p>Vanhempien työn kuormittavuus kasvaa ja elämänhallinnan vaikeudet perheissä lisääntyvät. Turvallisen aikuisen puute näkyy yhä useamman lapsen elämässä.</p> <p>Lasten ja vanhempien väliset suhteet etäännyvät ja niiden laatu heikkenee.</p> <p>Kaverisuhteiden ja turvallisen aikuisen puute, kiusaaminen ja kaveripiiristä ulossulkeminen ovat kasvavia ongelmia, jotka ennustavat syrjäytymistä ja muita ongelmia nuoren elämässä.</p>	<p>Lasten ja vanhempien väliset vuorovaikutussuhteet paranevat edelleen vanhemmuuden tuen ja muun matalan kynnyksen varhaisen tuen ansiosta.</p> <p>Lastensuojelun kodin ulkopuolisten sijoitusten tarve vähenee huomattavasti. Perheiden jälleenyhdistäminen onnistuu vahvalla kuntoutuksella.</p> <p>Perheen ja työn yhdistämisen joustavat käytännöt ovat kaikkien saavutettavissa. Perheiden yhdessä viettämä aika lisääntyy ja se koetaan myönteiseksi.</p> <p>Kaikilla lapsilla on merkityksellisiä ja turvallisia suhteita aikuisiin ja kavereihin. Yksinäisyyteen ja kiusaamiseen puututaan varhain.</p> <p>Ihmissuhdeköyhyys on poistettu ja eri taustaisen lasten kokemat puutteet on pystytty koulun uudistumisella ja kotien tukemisella korjaamaan.</p>
Terveys	<p>Valtaosalla lapsista ja nuorista on hyvä terveys. Ongelmat kasautuvat haastavassa elämäntilanteessa oleville. Lasten mielenterveysongelmat jatkavat kasvuaan.</p> <p>Vanhempien mielenterveyteen ja fyysiseen terveyteen liittyvät vaikeudet lisäävät lasten riskiä sairastua.</p> <p>Ekologisen kriisin seuraukset lapsiin (esim. ilmastoahdistus, saasteet, luontosuhteen rapautuminen) muodostavat pysyvän, mutta hallitun osan lasten ja perheiden elämää.</p>	<p>Ylisukupolvisten terveysongelmien kasautuminen jatkuu ja syvenee. Pirstaleiset palvelut vaikeuttavat avun saamista.</p> <p>Vanhemmilla ei ole työelämän paineiden takia aikaa syödä yhdessä lasten ja nuorten kanssa. Ruokailutottumukset muuttuvat epäterveellisiksi ja satunnaisiksi.</p> <p>Lasten mielenterveysongelmat kärjistyvät ja lastensuojelutarpeet lisääntyvät, koska läheisiä ja turvallisia aikuisia ei ole lasten tukena riittävästi.</p> <p>Ekologinen kriisi ja sen seuraukset aiheuttavat nopeasti lisääntyvää fyysistä ja psyykkistä turvattomuutta.</p>	<p>Vanhempia on tuettu terveyttä edistävässä ratkaisussa raskausajasta, neuvolasta ja varhaiskasvatuksesta alkaen tehokkaasti.</p> <p>Lapsilla ja nuorilla on hyvä terveyden lukutaito, eli kyky tehdä omaan ja muiden terveyteen ja hyvinvointiin liittyviä ratkaisuja.</p> <p>Palvelut ovat joustavasti ja yksilöllisesti saatavissa lasten ja nuorten omassa elinpiirissä. Vanhempien palvelut ovat tiivis osa lasten palveluita.</p> <p>Lasten mielenterveysongelmat ovat vähentyneet heidän ihmissuhdeympäristönsä hyvien muutosten ja varhaisen tuen seurauksena.</p> <p>Liikunta ja aktiivinen elämäntapa ovat luonnollinen osa kaikkien lasten, nuorten ja perheiden elämää.</p> <p>Lasten elinympäristö on puhdas ja terveellinen ja yhteys luontoon on olemassa.</p>
Syntyvyys	<p>Työn ja toimeentulon ongelmat kytkeytyvät hedelmällisyyden laskuun. Huoltosuhteet heikkenevät.</p>	<p>Syntyvyys laskee nopeasti. Huoltosuhteen heikkeneminen jatkuu ja syventää kansantaloudellisia haasteita.</p>	<p>Perheillä on mahdollisuus toivomaansa lapsimäärään. Työn kuormittavuuteen ja toimeentuloon liittyvät ongelmat perheellistymiselle on ratkaistu ja työelämän perheystävällistä toimintakulttuuria on kehitetty hyvän ja sujuvan arjen mahdollistavaksi.</p>

3.3.1 Lapsen aika -skenaario – hyvä suunta joka valitaan nyt

Lapsen aika -skenaario on lapsistrategian valmistelussa syntynyt kuvaus tavoitetilasta ja siihen johtaneista ratkaisuista. Lapsilähtöinen ajattelutapa on sisäistetty kaikkialla yhteiskunnassa. Hyviä kehityssuuntia ja yhteisen toimintakulttuurin uudistumista on vahvistettu ja tuettu johdonmukaisesti ja pitkäjänteisesti. Skenaario kuvaa pitkän aikavälin tavoitetilan.

3.3.2 Ihmissuhteet. Lapsilla ja nuorilla on turvallisia aikuisia, ja perheiden arki sujuu

Läheiset ja turvalliset aikuiset ovat lasten ja nuorten turvallisuuden ja hyvinvoinnin perusta. Lapsen aika -skenaariossa lapset, nuoret ja perheet kokevat olonsa turvallisiksi nopeidenkin yhteiskunnallisten muutosten keskellä.

Vanhemmuutta tuetaan matalan kynnyksen varhaisella tuella. Vanhemmat ja lähipiiri otetaan huomioon ja heille annetaan tarvittaessa tukea osana lasten ja nuorten palveluita. Turvallinen aikuinen lapsen elämässä voi olla oman vanhemman lisäksi esimerkiksi isovanhempi, opettaja tai naapuri. Lähiyhteisöjen voimaannuttaminen lapsen tueksi otetaan huomioon palveluissa ja päätöksenteossa. Vuorovaikutus lasten palveluissa, esimerkiksi kasvatus- ja koulutuspalveluissa, turvataan lapsen edun mukaisesti.

Lasten ja nuorten yksinäisyys ja ihmissuhdeköyhyys vähenevät, ne tunnistetaan varhain, ja niihin puuttumiseen on tehokkaita keinoja. Lasten ja nuorten elinympäristöihin, ihmissuhteisiin, arkeen ja palveluihin on luotu tiloja, joissa he tulevat kohdatuiksi yksilöinä ja yhteisön jäseninä. Kuunteleville kohtaamisille on aikaa niin lasten keskinäisissä kuin lasten ja aikuisten välisissä suhteissa.

Lapsiperheiden arki on sujuvaa ja perheen yhdessä viettämä aika koetaan myönteiseksi. Lapsiperheiden arjen sujuvuus on otettu huomioon esimerkiksi maankäytön ja asuinalueiden suunnittelussa. Työelämän käytäntöjä, lainsäädäntöä ja teknologista muutosta on ohjattu tavoilla, jotka lisäävät jouston ja vaikuttamisen mahdollisuuksia perheellisten arjessa ja työelämässä sekä huomioivat kokonaisvaltaisen elämäntilanteen. Työelämää rakennetaan työn ja perheen yhteensovittamista mahdollistavaksi ja perhemyönteisemmäksi, mikä vapauttaa perheitä viettämään aikaa yhdessä.

Kaikilla, monimuotoisilla perheillä on mahdollisuus toivomaansa lapsimäärään. Eri väestöryhmien ja perheiden kokemuksia ja toiveita liittyen niin perheellistymiseen kuin lapsiperheiden arjen sujuvuuteen kuunnellaan, tutkitaan ja kehitetään.

3.3.3 Osallisuus. Lapset ja nuoret kohdataan arvostavasti ja osallistavasti

Lasten, nuorten ja perheiden elämää koskevat muutokset voivat tulevina vuosikymmeninä olla merkittäviä. Lapsiystävällinen Suomi on lapsi- ja perhelähtöinen ja edistää lasten ja nuorten vahvaa osallisuutta sekä mahdollistaa oppimisen ilon ja osaamisen kehittymisen täyteen potentiaaliin riippumatta siitä missä asuu tai minkälaisesta perheestä tulee.

Lapset ja nuoret huomioidaan heidän arkisessa elämänpiirissään ja päätöksenteossa.

Osallisuuden varmistamiseen kehitetään uusia kuulemis- ja palautekäytäntöjä hallinnon eri sektoreiden ja kansalaisyhteiskunnan yhteistyöllä. Osallisuutta tuetaan kuuntelevalla, oppivalla ja luottamusta rakentavalla vuoropuhelulla. Lapsen lähiyhteisöt kuten vanhemmat, varhaiskasvatus, koulut sekä harrastukset otetaan mukaan osallisuuden luomiseen. Osaaminen lasten ja nuorten osallistamisessa on osa jokaisen lasten parissa toimivan ammattilaisen työtä.

Lasten ja nuorten elämässä on turvallisia tiloja ja käytäntöä, joiden kautta lapset ja nuoret vaikuttavat itseään koskeviin asioihin. Erityisryhmät ja haasteellisessa asemassa olevat lapset, nuoret ja erimuotoiset perheet on otettu huomioon myös osallisuuden vahvistamisessa.

Lapsen aika -skenaariossa lasten, nuorten ja perheiden kuuleminen on vakiintunutta ja monipuolista. Lapsivaikutusten arviointi on osa kaikkia lapsia ja nuoria koskevia muutosprosesseja.

3.3.4 Oppiminen. Kasvun ja oppimisen polku on yksilöllinen

Kasvua ja oppimista tapahtuu jatkuvasti ja kaikkialla, koko elämänkaaren ajan. Lapsen aika -skenaariossa varhaiskasvatus- ja koulutusjärjestelmä on muodostunut sellaiseksi, jossa jokaisella lapsella ja nuorella on säädösten velvoittamat omaa kasvua ja oppimista parhaiten palvelevat yksilölliset kasvu- ja oppimispolut sekä heidän tarpeisiinsa räätälöidyt hyvää arkea tukevat palvelut.

Oppimispolun tukipalvelut ovat saatavilla joustavasti lasten ja nuorten omassa elämänpiirissä, ja vanhempien palvelut ovat tiivis osa lasten ja nuorten palveluita. Oppimisen ja hyvinvoinnin ongelmat pyritään ratkaisemaan ennen niiden kärjistymistä ja syvenemistä.

On olemassa kasvatus- ja koulutusjärjestelmä, joka takaa kaikille lapsille laadukkaan, yhdenvertaisen ja tasa-arvoisen opinpolun läpi elämän.

Yksilöllisen kasvun ja oppimisen tukeminen otetaan huomioon palvelujen saavutettavuudessa, sisällössä ja sijainnissa.

Oppimispolun nivelvaiheet ovat sujuvia. Pedagogiikka ottaa huomioon kulttuuriset lähtökohdat. Hyvinvoiva lapsi oppii ja kasvaa -periaate on omaksuttu eri toimijoita ja ammattilaisia yhdistäväksi tavoitteeksi.

Omaan ryhmään kiinnittymisen kokemus on vahvistunut eri taustaisten nuorten parissa ja oppilaat kokevat voivansa vaikuttaa koulutyöhön. Vuorovaikutusta vahvistetaan ryhmäytymisen, yksinäisyyden ehkäisyn, vuorovaikutustaitojen harjoittelun ja kiusaamisen ennaltaehkäisyllä opetuksessa ja ohjauksessa. Lapset ja nuoret kokevat, että opettajat ovat kiinnostuneita heidän asioistaan. Koulunkäynti on mieluisaa ja motivoivaa. Opettajien työ on helpottunut, kun erilaiset palvelut toimivat sujuvasti oppimisen tukena. Varhaiskasvatus ja koulutus tasoittavat eroja, joita erot perhetaustassa ja sosioekonomisessa asemassa aiheuttavat lasten hyvinvoinnille ja osaamiselle.

Lasten, nuorten ja heidän vanhempiensa kanssa tehdään työtä lapsi- ja nuorilähtöisesti ja välittävästi yli ammatti- ja sektorirajojen. Yksityinen sektori, julkinen sektori ja kansalaisyhteiskunta toimivat joustavasti yhdessä ja tuottavat monitoimijaisesti palveluja ja ratkaisuja yhteiskunnallisiin haasteisiin. Eri toimijoiden yhteistyöllä jokaisella lapsella on mahdollisuus mieluisaan harrastukseen.

Nuorten palveluita on koottu yhteen ja ne kattavat laajasti nuorten oppimista ja hyvää kasvua tukevat palvelut yli hallinnonalarajojen. Peruskoulun käyneillä on tasa-arvoinen ja yhdenvertainen mahdollisuus päästä osaamisen ja taloudellisten edellytysten osalta toiselle asteelle. Yhteiskunta takaa jokaiselle lapselle ja nuorelle koulutustason, jota työelämään siirtyminen edellyttää.

3.3.5 Turvallisuus. Turvallisuutta tukevat palvelut tuodaan lähelle

Kaikki lapset ja nuoret voivat hyvin ja elävät turvallisissa kasvu- ja oppimisympäristöissä. Kiusaaminen ja väkivalta vertaissuhteissa on saatu poistettua tukemalla lasten

ja nuorten tunnetaitoja ja yhteisöllisyyttä niin kotona kuin kaikissa kasvu- ja oppimisympäristöissä sekä niitä tukevilla palveluilla.

Lapsiin kohdistuva kuritusväkivalta on loppunut vanhemmuuden tuen vahvistuttua.

Lasten ja nuorten kokeman väkivallan ja perheväkivallan ehkäisy ja siihen puuttuminen on osa kaikkia toimintamuotoja ja palveluja. Tuen painopistettä siirrytään ehkäiseviin palveluihin ja palvelut muodostavat yhtenäisen ja helposti saavutettavan kokonaisuuden niin lasten, nuorten kuin perheiden kannalta. Seksuaalisen väkivallan ja hyväksikäytön ehkäisyssä on onnistuttu eri toimijoiden yhteistyönä.

Perhetyö jalkautuu perheen tarpeiden mukaisesti. Kotipalvelu ja perhetyö nivotaan nykyistä vahvemmin muihin palveluihin. Tuki, toimintamuodot ja palvelut vahvistavat lasten, nuorten ja lapsiperheiden omia voimavaroja.

Lapsen toimijuuden ja subjektiivisuuden tunnistaminen on tärkeää. Siksi lapselle ja nuorelle tulee luoda vuorovaikusta, osallisuutta ja hyvää kohtaamista edistävät olosuhteet kasvu- ja oppimisympäristöissä, oikeudellisissa prosesseissa, ammatillisissa käytännöissä ja erilaisissa asiakkuuksissa.

Lastensuojelun sijoitusten tarve on vähentynyt varhaisen tuen vahvistumisen, yhteistyön ja lastensuojelutyön toimintatapojen muutoksen seurauksena. Lastensuojelun laatu on kohentunut ja työntekijät jaksavat paremmin.

Lapsilla on turvallisia kasvu- ja digitaalisia tiloja ja niiden hyödyllisen käytön omaksuminen on osa jatkuvan oppimisen polkua.

Lapsiköyhyys on kääntynyt laskuun esimerkiksi mahdollistamalla yksinhuoltajien työsäkäynti ja asumiskustannusten kohtuullisuus. Lapsiperheiden köyhyyteen puuttamalla estetään terveyteen ja turvallisuuteen liittyvien ongelmien kasautumista. Perheitä ja lapsia tuetaan ennaltaehkäisevästi, oikea-aikaisesti ja ajoissa heidän tarpeisiinsa sopivasti.

Erityishuomiota kiinnitetään haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja perheiden yksilölliseen ja oikea-aikaiseen tukemiseen ja turvallisten tilojen luomiseen lapsille niin, että heidän äänensä tulee kuulluksi. Sovelletaan myös muita kuin puheeseen perustuvia toimintamuotoja. Tämä korostuu tilanteissa, joissa kieli- ja kulttuuritaustat asettavat haasteita.

Nuorten mielenterveyden ja käyttäytymisen hoidossa tulee korostaa ongelmalähtöisen ajattelun sijaan myönteistä näkökulmaa ja kasvuyhteisön huomioimista, mielenterveyttä edistäviä ja puheeksi ottamisen malleja. Lapsen ja nuoren yksilöllisiin kasvun tuen tarpeisiin on räätälöitävä sekä tutkimukseen ja tietoon perustuvaa hoitoa ja tukea.

3.3.6 Terveys. Terveyttä tukevat palvelut ovat helposti saavutettavia

Lapsen aika -skenaariossa vanhemmilla on kyky tukea lasten ja perheiden terveyttä ja hyvinvointia. Vanhempia tuetaan terveyttä edistävissä ratkaisuissa neuvolasta alkaen. Lasten ja perheiden palvelut on koottu yhteen helposti saavutettaviksi.

Lasten ja nuorten terveyttä, turvallisuutta ja hyvinvointia tukevat toimintamallit ja palvelut ovat yhdenvertaisesti kaikkien saatavilla silloin kun niitä tarvitaan. Vanhempien tuki ja palvelut ovat tiivis osa lasten palveluita. Ne ovat joustavasti ja yksilöllisesti saatavissa lasten ja nuorten omassa elämänpiirissä. Tuki, toimintatavat ja palvelut muodostavat elämänkaarisen kokonaisuuden. Haasteellisessa asemassa olevat ryhmät saavat tarvitsemansa erityistuen. Tavoitteena on, että lasten mielenterveysongelmat vähenevät hyvien muutosten ja varhaisen tuen seurauksena.

Lapsen aika -skenaariossa on vahvistettu lasten ja nuorten omaa terveyden lukutaitoa, eli kykyä tehdä terveyteen ja hyvinvointiin liittyviä ratkaisuja. Lasten ja nuorten terveyttä tuetaan arjen aktiivisuuden ja harrastusten keinoin. Mahdollisuuksia tähän luodaan ja kehitetään yhteistyössä lasten ja nuorten kanssa. Lasten elinympäristö on puhdas ja terveellinen ja yhteys luontoon on olemassa.

3.4 Lineaarinen kehitys – eriarvoistumiskehitys jatkuu entiseen tapaan

Lineaarisen kehityksen skenaariossa lasten ja nuorten eriarvoistumiskehitys jatkuu vuosien aikana. Palataan hajanaiseen ja hallinnonalakohtaiseen kehitystyöhön eikä liikkeelle saatuja hyviä muutostrendejä saada vahvistumaan.

Merkittävä osa lapsista, nuorista ja perheistä voi hyvin, mutta kielteisiä kehityssuuntia ei muuteta aktiivisella politiikalla. Lasten, nuorten ja perheiden osallisuutta ja kuulemistä kehitetään, mutta hajanaisesti ja vailla yhdistävää näkemystä ja oikeudellista

perustaa. Yhteistä eettistä perustaa ja toimintakulttuuria eri toimijoille ei synny. Osallisuuden kokemuksen muodostuminen on eriarvoista ja satunnaista. Ihmisoikeussopimukseen ei sitouduta ja niitä ei nivota hallinnon prosesseihin.

Lasten ja nuorten kasvun ja oppimisen polut riippuvat esimerkiksi asuinpaikasta ja perheen sosioekonomisesta asemasta. Oppimistulosten erot ovat kasvaneet. Sosiaali- ja terveyspalvelut toimivat hyvin valtaosalle väestöstä, mutta yksilöllistä tukea tarvitsevat eivät saa sitä riittävästi ja oikea-aikaisesti. Terveyden ja hyvinvoinnin ongelmat kärjistyvät ja juurtuvat ylisukupolvisiksi.

Vanhempien palveluissa ei huomioida lapsia eikä vanhempia auteta ajoissa heidän arjen ja toimeentulon haasteissa. Kokemus tuesta ja palveluista on heikko. Haasteellisessa asemassa olevat eivät löydä tukea ja palveluja. Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut ja kulttuuri- ja sivistyspalvelut toimivat toisistaan erillisinä eivätkä tue toisiaan. Tuki ja palvelut sekä niiden resursointi eivät perustu tutkittuun tietoon, vaan vakiintuneisiin rakenteisiin ja toimintatapoihin.

Yhteistyö ammattilaisten, hallinnon eri sektoreiden ja kansalaisyhteiskunnan välillä on puutteellista. Lasten, nuorten perheiden elämää tukevia hyviä toimintatapoja, käytäntöjä ja sosiaalisia innovaatioita syntyy paikallisesti, mutta niistä ei muodostu kokonaiskuvaa, eikä niitä pystytä tutkimaan systemaattisesti ja levittämään muualla maahan. Syntyvyyden lasku jatkuu.

3.5 Kriisiytynyt lapsuus – kielteiset muutokset vahvistuvat

Yhteiskunnalliset muutokset voivat johtaa myös lasten, nuorten ja perheiden elämän selkeään huonontumiseen nykyisestä. Kriisiytyneen lapsuus -skenaariossa teknologian ja työn murrosta ei ole pystytty käyttämään hyvinvoinnin lisääntymiseen. Työ ja merkitykselliset tehtävät jakautuvat yhä epätasaisemmin. Työn ja perheen yhteensovittamisen ongelmat kärjistyvät ja lapset kärsivät turvallisen aikuisen puutteesta. Yksinäisyys ja ihmishdeköyhyys lisääntyvät ja liittyvät yhä syveneviin sosiaalisiin ja terveydellisiin ongelmiin. Lasten ja nuorten sekä perheiden hyvinvoinnin tavoitteet jäävät pois yhteiskuntapolitiikan agendalta ja hallinnon asialistalta.

Perheiden ja lasten sosiaalinen tausta näkyy sekä oppimistuloksissa että koulutukseen suuntautumisessa ja valikoitumisessa.

Osallisuuden ja lasten kuulemisten käytännöistä luovutaan tärkeämpinä pidettyjen tavoitteiden vuoksi.

Tulo- ja hyvinvointierot kasvavat. Syrjäytyminen ja yksinäisyys syvenevät. Vanhempien sosioekonominen tausta ja asuinpaikka johtavat lasten ja nuorten erilaisiin urapolkuihin ja kärjistyviin terveyseroihin. Universaalit palvelut heikkenevät, eikä yksilöllistä tukea haasteellisessa tilanteessa oleville ole tarjolla. Ekologinen kriisi muuttaa lasten elinympäristöä terveydelle vaaralliseen suuntaan. Syntyvyyden laskun kierre vahvistuu.

4 Suuntaviivat lapsi- ja perhemyönteisen yhteiskunnan toteuttamiseksi

Tässä luvussa esitetään suuntaviivoja siihen, miten pitkäjänteisillä ja johdonmukaisilla päätöksillä eri hallituskausien aikana päästään kohti lapsi- ja perhemyönteistä yhteiskuntaa.

Suuntaviivat ovat projektipäällikön ja asiantuntijoiden kanssa muodostettu näkemys ja tiivistelmä työn edistämiseksi ja ne perustuvat visioon ja tavoitteisiin, ohjausryhmän työskentelyyn, asiantuntijoiden ja kokemusasiantuntijoiden kuulemiseen sekä kaikkien työn aikana kertyneeseen aineistoon ja tietoon.

Tutkijaryhmä tunnisti työskentelyssään viisi lapsen hyvinvoinnin osa-aluetta: ihmis-suhteet, osallisuus, oppiminen, terveys ja turvallisuus. Suuntaviivat ohjaavat ottamaan nämä lapsen hyvinvoinnin osa-alueet huomioon tasapainoisesti strategian valmistelussa ja toimeenpanossa. Lisäksi suuntaviivojen valinnassa on huomioitu syntyvyys ajankohtaisena ja lähivuosisikymmeniä koskettavana yhteiskunnallisena ilmiönä.

4.1 Suuntaviivoja strategian jatkovalmistelulle

Perhetilanteiden kokonaisuuden huomioiminen varhaiskasvatus-, koulutus-, työllisyys-, sosiaali- ja terveyspalveluissa. Lasten, nuorten ja monimuotoisten perheiden palvelut muodostavat elämänkaarisen palvelujen kokonaisuuden.

Lapsivaikutusten arviointi on osa kaikkia lapsia ja nuoria koskevia päätöksenteko- ja muutosprosesseja.

Ehkäisevään sosiaali- ja terveydenhuoltoon panostaminen. Lasten, nuorten ja perheiden toimivia tukimuotoja ja palvelujen hyviä käytäntöjä tarjotaan varhaisessa vaiheessa ja ennakoiden perheiden hyvinvoinnin kehitystä. Vanhempien tuki ja palvelut ovat tiivis osa lasten ja nuorten työskentelyn käytäntöä, tavoitteiden asetantaa ja kehitystyötä.

Matalan kynnyksen palvelujen ja riittävän nopean avunsaannin turvaaminen. Oppimisen, hyvinvoinnin ja terveyden tueksi on saatavilla ennaltaehkäisevää ja erimuotoisia palveluita yhdistävää tukea lapsen omassa elinpiirissä, lähellä.

Palveluja ja tukea tunnistetaan, kokeillaan, vaikuttavuutta tutkitaan ja näyttöön perustuvia menetelmiä levitetään.

Kasvatus- ja koulutusjärjestelmän kehittäminen. Osaamisvaatimusten kasvaminen edellyttää koko järjestelmälle yli hallituskausien meneviä oppimisen ja osaamisen linjauksia.

Lasten, nuorten ja perheiden kuuleminen on vakiintunutta ja monipuolista. Lasten ääni otetaan huomioon päätöksenteossa. Lapset kohdataan kielellä, jota he ymmärtävät, heille turvallisessa kontekstissa ja heille luontaisilla toimintatavoilla. Erityisryhmien tarpeet osallistumisessa ja kuulemisessa otetaan huomioon.

Lasten, nuorten ja perheiden ihmissuhdeköyhyys ja yksinäisyys tunnistetaan ja niihin puuttumiseen otetaan käyttöön tehokkaita keinoja. Lasten ja vanhempien ja vuorovaikutukseen on saatavilla tukea.

Työelämän käytäntöjä, lainsäädäntöä ja teknologista muutosta ohjataan tavoilla, jotka vapauttavat perheitä viettämään aikaa yhdessä ja uudistavat työelämää lapsi- ja perhemyönteiseksi.

Sosiaaliturvan kokonaisuudistuksessa otetaan tavoitteeksi lapsiköyhyyden vähentäminen.

Lasten ja nuorten ja heidän vanhempiensa kanssa tehdään työtä lapsi- ja nuorilähtöisesti yli ammatti- ja sektorirajojen. Henkilöstön perus- ja täydennyskoulutuksessa hyödynnetään ammattirajat ylittävää yhteistyötä sekä ihmissuhdetaitoihin ja lapsen oikeuksien soveltamiseen valmentavia koulutusmuotoja ja sisältöjä. Yksityinen sektori, julkinen sektori ja kansalaisyhteiskunta toimivat dialogisesti yhdessä ja tuottavat monitoimijaisesti palveluja, tukea ja ratkaisuja yhteiskunnallisiin haasteisiin. Kunnilla on lakisääteinen vastuu varhaiskasvatus-, esiopetus- ja perusopetuspalveluista joita yksityinen sektori voi täydentää.

Tuki ja palvelut on resursoitu tietoon ja tarpeeseen perustuen, ne ovat saatavissa oikea-aikaisesti, ja niiden sisältö on yksilöllinen sekä lapsen ja nuoren kehitysyhteisöjä voimaannuttavaa.

Eri-ikäisten lasten ja nuorten hyvinvointia ja osaamista koskevaa tietoa kootaan säännömukaisesti eri hallinnonalojen yhteiseen viitekehykseen perustuen ja sitä hyödyn-

netään suunnittelussa sekä päätöksenteossa. Lapsibudjetointi kokoaa eri hallinnon tasoilta yhteen lapsiin ja nuoriin kohdistuvien menojen kokonaisuuden. Kasvatus- ja koulutuspalvelut nähdään investointeina tulevaisuuteen.

Hallinnossa ja päätöksenteossa eri tasoilla haetaan toimintamalli siihen, miten päätökset sovitetaan yhteen strategian toimeenpanemiseksi lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin ja oppimisen tueksi sekä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi.

Lapsipolitiikan toimenpiteiden täytyy perustua tutkittuun tietoon toimenpiteiden vaikuttavuudesta. Tietoperustaisuudella voidaan löytää vaikuttavimmat keinot resursoida tukea ja palveluita oikea-aikaisesti. Mittaamalla aiempaa paremmin esimerkiksi julkisten palveluiden arvoa välttämällä kohdistamasta säästöjä väärällä tavalla. Kokeilemalla, tutkimalla ja levittämällä hyviä käytäntöjä systemaattisesti voidaan sosiaalisia innovaatioita levittää valtakunnallisiksi. Menetelmien ja toimintamallien vaikuttavuustutkimuksessa on panostettava yksilöinterventioiden ohella myös yhteisövaikuttavuuden arviointiin.

4.2 Vision Lapsi- ja perhemyönteinen yhteiskunta seitsemän tavoitetta

Tutkijoiden esiin nostamien hyvinvoinnin osa-alueiden pohjalta ohjausryhmä asetti vision saavuttamiseksi seuraavat tavoitteet:

1. Jokaisen lapsen ja nuoren elämässä on läheisiä ja turvallisia aikuisia, jotka toimivat lapsen parhaaksi
2. Jokainen lapsi, nuori ja vanhempi /huoltaja on osa yhteisöjä, tuntee kuuluvansa niihin ja voi vaikuttaa niihin toimillaan
3. Perheiden yhdessä viettämä aika lisääntyy ja koetaan myönteiseksi
4. Lasten ja nuorten kaverisuhteet vahvistuvat ja yksinäisyys vähenee
5. Jokaisella lapsella ja nuorella on oma jatkuvan kasvun ja oppimisen polku, joka huomioi yksilölliset erot
6. Ihmisillä on mahdollisuus toivomaansa lapsimäärään
7. Lapsiperheiden köyhyys vähenee

Työskentelyssä on tärkeää asettaa lapset ja nuoret keskiöön unohtamatta kuitenkaan vanhempia, perheitä ja heitä ympäröivää yhteiskuntaa. Lähtökohdana on, että hyvinvoiva lapsi ja nuori kehittyy ja oppii. Lasten ja nuorten hyvinvointiin vaikuttavat ensisi-

jaisesti vanhemmat ja heidän elinolosuhteensa, sekä kasvatus- ja koulutusjärjestelmän toimivuus, mikäli se kykenee tasoittamaan perhetaustasta ja sosioekonomisista eroista johtuvia eroja, mikä on huomioitu tavoiteasettelussa.

Työskentelyssä nousi vahvasti esille lasten ja nuorten yhteisöllisyys ja osallisuus arkielämässä. Varhaiskasvatus, koulu ja koti sekä harrastukset ja kaverit ovat keskisiä kohtaamisen areenoja. Huolenaiheiksi nousivat keskustelussa esille lapsiperheiden köyhyys, eriarvoistuminen ja yksinäisyys, joihin tulisi löytää tehokkaita keinoja puuttua. Ohjausryhmä kävi myös keskustelua syntyvyyden laskusta ja mahdollisista syistä tähän.

4.3 Keinoja tavoitteiden saavuttamiseksi

Tavoitteita yhdistää ja visioon sisältyy lasten, nuorten ja perheiden sekä kasvatus- ja koulutuspolkujen eriarvoistumisen estäminen sekä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden vahvistaminen. Lapsen oikeuksiin ja tietoon perustuva hallinto ja päätöksenteko, johtaminen, lapsi- ja perheystävällinen toimintakulttuuri, kohtaaminen, vuorovaikutus ja yhteistyö ovat välineitä edetä kohti tasa-arvoista Suomea sekä koulutuksellista tasa-arvoa.

Lapsen oikeuksiin ja tietoon perustuva hallinto ja päätöksenteko tarkoittaa, että yksittäisten päätösten sisällöissä ja ratkaisuissa on osattava tunnistaa lapsen oikeuksia ja lapsen hyvää elämää koskevat sisällölliset tarpeet. Päätösten vaikutukset lapsiin tulee arvioida etukäteen eri hallinnon tasoilla. Arvioinnin osana on tarpeen mukaan selvitettävä myös lasten ja nuorten mielipiteitä.

Lapsiin ja nuoriin kohdistuvia menoja tulee tarkastella kokonaisuutena hallinnonalajoista riippumatta ja arvioitava niiden vaikuttavuutta. Lapsia, nuoria ja perheitä koskevaa tietoa tuotetaan säännönmukaisesti ja pitkäkestoisesti. Tietoa hyödynnetään johtamisessa sekä tukien ja palveluiden kehittämisessä.

Lasten ja nuorten oman osallistumisen ja vaikuttamisen monipuoliset mekanismit eri hallinnon tasoilla ovat käytössä. Lapsia koskevista asioista ja päätöksistä viestitään ymmärrettävästi lapsille ja nuorille itselleen eri hallinnon tasoilla.

Lasten kanssa työskentelevien ammattilaisten, päättäjien sekä johdon osaaminen varmistetaan. Yhteistyö kansalaisjärjestöjen ja muiden toimijoiden kanssa on vakiintunut ja säännönmukaista. Lisäksi luodaan toimintamalli siihen miten eri hallinnon ta-

soilla päätökset yhteensovitetään lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin ja oppimisen tueksi ja päätöksenteossa. Osaamisvaatimusten kasvaessa osaamisen ja oppimisen linjaukset huomioidaan lapsistrategiatyössä.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen sisällölliset yleisperiaatteet eli tärkeimmät päätöksenteossa huomioitavat velvoitteet ovat seuraavat:

- Lasten syrjimättömyys (art 2): Syrjinnän kieltä ja yhdenvertaisuus. Ihmisoikeudet kuuluvat jokaiselle. Lapsen tai hänen vanhempansa ikä, ihonväri, kieli, ominaisuus, uskonto, vamma tai sairaus ei vaikuta lapsen oikeuksiin. Ketään ei saa syrjiä tai kiusata. Tämän mukaan erilaisten palveluiden ja tukien suunnittelun, arvioinnin ja kehittämisen lähtökohtana on yhdenvertaisuuden toteutuminen.
- Lapsen edun ensisijaisuus (art 3): Lapsen etu/lasten edut lasta/lapsia tai lapsiväestöä koskevassa asiassa on otettava päätösharkinnassa huomioon ensisijaisena kriteerinä. Lapsiryhmän tai lapsiväestön asioista päätettäessä on arvioitava niiden vaikutukset lapsiin ja perheisiin. Lapsen edun mukaiset ratkaisut tukevat kaikkien lapsen oikeuksien sopimuksessa mainittujen oikeuksien toteutumista.
- Lapsella on oikeus henkiinjäämiseen, hyvään elämään ja kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin (art 6): Lapsella on mahdollisuus kasvaa ja kehittyä mahdollisimman hyvissä oloissa, yksilöllisesti ja omaan tahtiinsa
- Lapsen ja lasten oikeus tulla kuulluksi ja lapsen näkemysten kunnioittaminen (art 12): Kun tehdään lapsia, lapsiryhmiä tai lapsiväestöä koskevia päätöksiä, lapsilla on oikeus kertoa mielipiteensä ja kulloistenkin päättäjien tulee ne selvittää sekä ottaa huomioon päätöksissään.

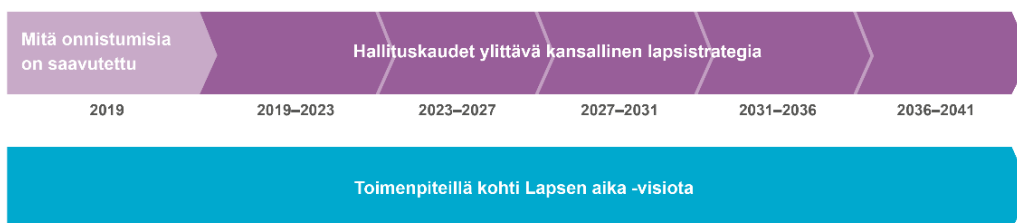
4.4 Lapsen aika -tiekartta kohti kansallista lapsistrategiaa

Lapsistrategiatyölle ehdotetaan seuraavaa hallinnollista etenemisen suuntaa. Tavoitteena on luoda systeeminen pitkän ajan lapsistrategia, joka perustuu tutkittuun tietoon ja kansainvälisiin sopimuksiin sekä voimassa olevaan lainsäädäntöön. Poikkihallinnollisen strategian tulee kantaa yli hallituskausien lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointiin tähtäävänä strategiana, joka kattaa kokonaisvaltaisesti lasten, nuorten ja perheiden elämään liittyvät asiat.

Kulloinenkin hallitus toteuttaisi lapsistrategiaa toimeenpano-ohjelmalla, joka pohjautuu strategiassa esitettyihin pitkän aikavälin yli hallituskausien meneviin tavoitteisiin. Strategiset tavoitteet operationalisoidaan hallituskauden toimenpiteiksi, jotka resursoidaan valtion talouden kehyksissä.

Lapsen aika -tiekartta kohti kansallista lapsistrategiaa

- Tavoitteena on luoda hallituskaudet ylittävä, systeminen ja parlamentaarinen lapsistrategia vuoteen 2040
- Strategia käsittää laajasti lapsia, nuoria ja lapsiperheitä koskevia asioita ja valitaan kärjet
- Lähtökohtana on
 - lapsen oikeuksiin liittyvät kansainväliset sopimukset
 - YK:n lapsen oikeuksien sopimus
 - kansallinen lainsäädäntö
 - tutkittu tieto
 - kokemusasiantuntijuuden hyödyntäminen
- Hallitusneuvotteluissa sovitaan strategiaa toteuttavat toimenpiteet
- Strategiasta johdetaan alueelliset strategiat



4.5 Hallinnolliset ja rakenteelliset suositukset seuraavalle hallitukselle

Tulevan hallituksen toivotaan laativan kansallisen lapsistrategian, jolle tämä Lapsen aika -taustavalmistelu tarjoaa perustan. Näin pystytään vastaamaan yhdeltä osin valtioneuvoston kanslian tulevaisuuskatsauksessa nousseeseen haasteeseen yhteiskunnan strategisesta johtamisesta. Keskeistä on nähdä valmistelu ministeriöiden hallinnon rajat ylittävänä ja yhtä hallituskautta pidempänä yhteiskuntapoliittisena linjauksena. Strategiaa tulee toteuttaa hallituskausittain lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja oppimisen toimenpideohjelmalla, jonka toimeenpano varmistetaan osana valtion budjet-tirahoitusta.

Valtioneuvoston toimintaa määrittelee lainsäädäntö valtioneuvoston ja eri ministeriöiden tehtävistä. Lainsäädäntö rakenteistaa hallinnollisen toiminnan, jonka kautta hallitus toteuttaa omaa hallitusohjelmaansa ja siihen sisällytettyjä laajempia yhteiskuntapoliittisia linjauksia sekä hallinnonalakohtaisia tavoitteita. Kullakin ministeriöllä on niille säädetyt tehtävät, joiden toteuttamista ne edistävät pitkäjänteisesti.

Valtioneuvoston ja sen ministeriöiden strategioiden valmistelun ja julkisen talouden suunnitelman välinen kytkös ei voi olla kovin tiukka. Koska strategioiden aikajänteen tulisi olla selkeästi yli hallituskausien, niissä on haasteellista pystyä tarkasti ennakoimaan asetettujen tavoitteiden, kuten tässä lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin turvaamisen, edellyttämiä resursseja.

Strategioiden ja julkisen talouden suunnitelman suhde rakentuu systemaattiseksi siten, että strategioista johdettujen hallituskausiensaisten toimintaohjelmien rahoitusta koskevat päätökset tehdään osana julkisen talouden suunnitelmaa. Tämä tulee huomioida jo hallitusohjelmassa ja jättämällä riittävä liikkumavara valtion talouden kehysbudjetointiin.

Valtioneuvoston kanslia toimii pääministerin alaisuudessa ja sen tehtäviin kuuluvat valtioneuvoston organisointi, hallituksen toiminta ja valtioneuvoston yleisten toimintaedellytysten järjestäminen. Tässä tehtävässä kanslia voi toimia ministeriöitä yhteen kokoavana strategisena yksikkönä yhdistäen ministeriökohtaisia suunnitelmia ja tulevaisuusarvioita valtioneuvostotason kokonaisuuksiksi. Valtioneuvoston kanslia on voinut toimia yksittäisten valtioneuvostotasolla päätettävien strategioiden tai ohjausasiakirjojen valmistelua ohjaavana ja koordinoivana tahona. Merkittävä osa valtioneuvostotasoisten ohjausasiakirjojen valmistelusta tapahtuu kuitenkin jonkin sisältöaluevastuun ministeriön koordinoimana.

Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin varmistaminen ja kehittämistyö toteutuvat ministeriökohtaisesti lainsäädännön valmistelun ja täytäntöönpanon sekä informaatio-ohjauksen kautta. Tässä työssä ministeriöt tekevät yhteistyötä. Erillistä rakennetta lapsi- ja perheasioiden keskittämiseksi koko valtioneuvostoa koskevana ei ole.

Lapsistrategian osalta keskeiset valinnat tehdään jo hallitusohjelmavaiheessa, kun päätetään hallituksen työn painopisteistä. Tuleva strategiatyö voidaan jäsentää esimerkiksi hallitusohjelman yhdeksi päätavoitteeksi tai hallitusohjelman painopisteeksi, joka vastuutetaan ministeriryhmälle.

Seuraavan hallituksen käynnistämä lapsistrategian valmistelu tulee tapahtua valtioneuvostossa laajalla poikkihallinnollisella yhteistyöllä. Valmistelulle tulee olla hallituksen poliittinen sitoutuminen ja tuki.

Hallitus valitsee etenemistavan, jolla varmistetaan strategian ulottaminen useamman hallituskauden mittaiseksi. Yhtenä vaihtoehtona on asettaa parlamentaarisesti muodostettu ryhmä valmistelun tueksi ja vastuuttaa lasten ja perheiden hyvinvoinnista keskeisesti vastaavien ministeriöiden ylin virkamiesjohto huolehtimaan valmistelun

poikkihallinnollisesta toteutuksesta. Ehdotetaan, että strategia laaditaan hallituskauden alussa nopealla valmisteluajataululla, ja että sen pohjalta laaditaan toimeenpano-ohjelma jo samalla hallituskaudella toteutettavista toimenpiteistä.

Lasten ja nuorten asemaa koskevalle strategialle voidaan asettaa laatutavoitteita, joita voivat olla:

- Strateginen aikaperspektiivi tulee tehdä riittävän pitkällä aikajänteellä ulottuen hallituskausien yli. Lapsia, nuoria ja perheitä koskevat päätökset ja niiden vaikutukset tulee tehdä pitkäjänteisesti pilkkomatta niitä hallituskausien tai budjettivuosien välisillä rajoilla. Muutos vaatii aikaa.
- Strategian tulee olla mahdollisimman laaja-alainen ottaen huomioon lasten ja lapsiperheiden arjen moninaisuudet ja lasten erilaisuudet. Hallinnolliset sektorit on ylitettävä. Muutoksessa tarvitaan ammattilaisten osaamisen uudistumista ja yhteisen toimintakulttuurin vahvistamista.
- Muutos vaatii yhteisen tahtotilan, jonka pohjalta strategiset valinnat tehdään.
- Strategian on oltava kunnianhimoinen ja selkeästi johdettu. Haaste Suomelle on lapsi- ja perhemyönteinen yhteiskunta, jossa Suomi on maailman paras ja rauhallinen kasvupaikka lapselle ja nuorelle. Kaikkien eri toimijoiden tulee voida osallistua valmisteluun.
- Strategian on oltava looginen. Sen tulee perustua tutkittuun tietoon ja siitä tulee käydä ilmi yleiset päämäärät, painopisteet ja painopisteisiin liittyvät keinot.
- Strategian toimeenpanolle on osoitettava riittävät resurssit kaikilla tasoilla.
- Strategialle on määriteltävä toimeenpanoa varten yhdessä määritellyt mittarit ja vaikuttavuuden arviointi. Eri ratkaisujen kokonaisvaikutuksia tulisi arvioida väestöryhmittäin.
- Strategian tulee olla jatkuvasti päivittyvä, strategiatyötä tehdään ja päivitetään ajassa. Resursseja on osattava kohdistaa uudelleen strategian edellyttämällä tavalla.

Lapsistrategian valmistelun vaiheet



Sitra on vuonna 2018 antanut ehdotuksia valtioneuvoston toimintatapojen uudistamiseksi. Sitran kehitystyössä ehdotettuja ideoita on viety eteenpäin hallituksen strategisten johtamisvälineiden kehittämishankkeessa (PAKURI) sekä ilmiöpohjaiseen budjettiin liittyviä näkökohtia selvittävässä työryhmässä. Samat keinot ovat keskeisiä myös lasten nuorten ja perheiden hyvinvoinnin johtamisen kannalta.

Varsinainen strategiatyö olisi hyvä käynnistää jo vuonna 2019 syventämällä tässä raportissa esitettyjä valintoja hallitusohjelman työn pohjustamiseksi. Hallitusohjelmassa sovitaan strategian kannalta merkittäviä toimenpiteitä. On tärkeää, että niitä sovittaessa on olemassa riittävä tietopohja aiemmista onnistumisista ja haasteista. Tuolloin käytössä ovat myös esimerkiksi kuluvan hallituskauden kärkihankkeiden loppuraportit.

Lisäksi on ratkaistava menettely, jolla eduskunnan ja valtioneuvoston ohella myös kunta- ja aluehallinto sitoutuvat lasten ja nuorten hyvinvointia ja oppimista edistävään pitkäjänteiseen strategiaan. Lisäksi on löydettävä tavat kansalaisyhteiskunnan, järjestöjen ja yksityisen sektorin sitouttamiseen.

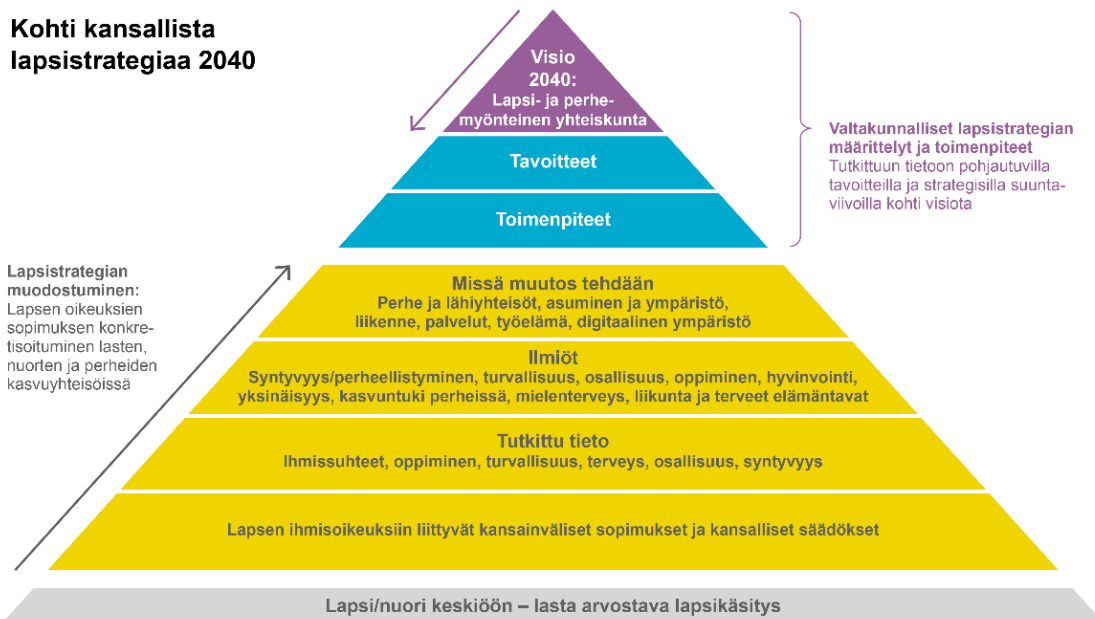
Työskentelyssä tulee tunnistaa lapsen ja nuoren sekä perheiden hyvinvointiin ja terveyteen sekä kasvuun ja oppimiseen liittyvät edellytykset ja tekijät. Olisi suotavaa määritellä kansallisen lapsistrategian prosessi, aikataulu, tavoitteet, toimenpiteet, mittarit ja seuranta. Strategiaa laadittaessa on voitava määritellä, mitä kannattaa jatkaa ja minkälaisiin uusiin toimenpiteisiin ja investointeihin kannattaa resursoida.

Strategiatyöhön tulee varata riittävät resurssit. Resursseja tulee olla myös hallituksen ohjelmassa sovittujen toimenpiteiden tarkentamiseen ja mahdollisiin uusiin strategian valmistelussa syntyneisiin toimenpiteisiin.

Hallituskauden aikana strategisten toimenpiteiden suuntaa voidaan tarkentaa ja samalla tulee valmistella seuraavalle hallituskaudelle esityksiä strategian tavoitteiden seuraavista vaiheista. Seuranta ja arviointi tulee olla jatkuvaa ja systemaattista.

4.6 Strategiatyön perusteet

Kuvassa on havainnollistettu Lapsen aika -raportin valmistelun lähtökohtia ja perusteita.



Lapsi- ja perhemyönteisen yhteiskunnan saavuttaminen edellyttää yhteiskunnallista muutosta, jota ohjataan lapsi-, nuori- ja perhelähtöisellä tavalla. Lähtökohdaksi tulee ottaa lasta arvostava lapsikäsitys, joka nostaa lapset ja nuoret strategisen työn keskiöön.

Lapsi ja nuori ovat lapsistrategian laatimisen perusta. Strategia pohjautuu kansainvälisiin ihmisoikeussopimukseen ja lainsäädäntöön, tutkittuun tietoon, temaattisiin ilmiöihin sekä lapsen, nuoren ja perheiden kasvuyhteisön erilaisiin kohtaamisen paikkoihin ja

palveluihin. Strategiassa turvataan lasten oikeus yhdenvertaisuuteen, hyvään elämään ja mielipiteisiin sekä lapsen edun ensisijaisuuteen heitä koskevissa päätöksissä.

Tutkimuksiin ja kattavaan ajankohtaistietoon perustuen luodaan näkymä lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin teemoista. Teemoja tulee tarkastella lasten ja nuorten kasvu- ja kehitysyhteisöissä. Miten mahdollistetaan muutos näissä kasvu- ja kehitysyhteisöissä hyvinvoinnin ja oppimisen tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden turvaamiseksi? Edelliseen kokonaisuuteen pohjautuen määritellään valtakunnalliseen lapsistrategiaan toimenpiteet ja tavoitteet, joilla Lapsen aika -vision uskotaan toteutuvan.

5 Työskentelyn aikana kerättyä tietoa

5.1 Oppeja Suomesta sekä maailmalta. Kansainväliset hyvät mallit ja opit lapsistrategiasta ohjauksen välineenä

Useissa kansainvälisissä organisaatioissa on laadittu lapsiin ja nuoriin liittyviä strategioita tai ohjelmia. Samalla valtioille on annettu suosituksia lapsiin, nuoriin ja perheisiin liittyvien teemojen toteuttamiseksi. Esimerkiksi Euroopan neuvostossa on laadittu "Children's strategy", joka on tuottanut lapsen oikeuksiin perustuvaa ohjeistusta eri hallinnonaloille ja Euroopan Unionissa "Investing in Children" -suositus. Suomessa on meneillään lasten osallistumisen tilan arviointi Euroopan Neuvoston toimesta.

OECD on koonnut eri maiden tueksi lasten hyvinvointitietoa ja politiikkavalintoja. OECD toteaa maiden politiikkatoimien ylittävän perinteiset politiikkarakajat (sosiaali-, terveys- ja koulutuspolitiikka kietoutuvat yhteen). Varhaiskasvatukseen liittyvä kehitystyö on ollut yksi OECD:n keskeisistä painopisteistä.

Usein nuorisopolitiikan alue on näissä instituutioissa kuitenkin oma kokonaisuutensa erillään lapsi- ja perhepolitiikasta. Euroopan maissa hallitusten politiikkaohjelmat keskittyvät yleensä perheisiin. Toimenpiteiden tavoitteena on poistaa lapsiköyhyys ja eriarvoisuus. Perheitä tuetaan eri ohjelmilla, jotka koskevat esimerkiksi taloudellisia etuuksia, verovähennyksiä, lasten ja perheiden palveluja sekä vanhempainvapaita. Monessa Euroopan maassa perhepolitiikan erityisiä kohderyhmiä ovat haavoittuvassa asemassa olevien lasten perheet sekä monilapsiset perheet. Lapsia ja perheitä koskeva politiikka kehittyi yhä enenevässä määrin kohti kokonaisvaltaisia ja poikkihallinnollisia lähestymistapoja.

Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan hankkeessa vuosina 2018-2019 etsittiin, millaista eri hallinnon alat ylittävää strategiatyötä ja palvelujen ohjausta lasten nuorten ja heidän perheidensä hyvinvoinnin alalla on tehty erityisesti sosiaali-, terveys- ja opetusalojen yhteistyönä eri maissa (yht. 11 maata). Lähempään tarkasteluun valikoituivat Englanti ja Irlanti (Joronen, Kanste, Halme, Perälä, Pelkonen 35/2018). Englannissa ja Irlannissa kansallisen strategiatyön eteneminen on ollut lopputulosorientoitunutta ja systemaattista.

Tästä erityisesti Englannissa ”Every Child Matters” ja ”The Children’s Plan” strategia-työ toimivat esimerkkeinä. Molemmissa strategiatyö on kiinnittynyt YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen. Irlannissa eri hallinnonalojen toimintaa lasten ja nuorten hyväksi ohjataan ministeriöiden yhteisen politiikkaohjelman (2014–2020) avulla (Better outcomes, Brighter Futures: The National Policy Framework for Children and Young People), joka kattaa 0–24-vuotiaat.

Englannissa ja Irlannissa muodostettiin yhteinen ymmärrys lasten ja nuorten palvelujärjestelmän toimivuudesta korkealla poliittisella tasolla. Samoin tuotettiin myös kansallinen strategia-asiakirja, jossa on määritelty etenemisen suunta ja lopputulostavoitteet. Strategian sekä operatiivisten ja asiakastyön tavoitteiden yhteensovittamiseksi ja saavuttamiseksi tuotettiin toimenpideohjelma, jossa on määritelty eri tahojen vastuut, yhteistyövelvoitteet, tukijat ja toiminnan seuranta. Tavoitteiden saavuttamisen seuraamiseksi on tuotettu viitekehys, tietopohja ja nimetty vastuutahot. Vastaavaa etenemistä on myös Irlannissa ja joissakin muissa englanninkielisissä maissa.

Englannin ja Irlannin etenemisestä voi Suomessa ottaa mallia. Näissä keskeistä on ollut prosessi yhteisen tahtotilan ja strategian muodostamisesta. Haasteena on ollut strategioiden jatkuvuuden turvaaminen yli hallituskausien.

Myös Pohjoismaissa on laadittu monenlaisia suunnitelmia, ohjelmia ja strategioita, joissa lapset ja nuoret ovat keskiössä. Lapsipolitiikan ytimessä näyttäisi olevan lasten varhaiskasvatus, opetus sekä lasten ja perheiden hyvinvointikysymykset. Pohjoismaissa on viime vuosina panostettu erityisesti lasten ja nuorten kuulemiseen ja osallistamiseen. Jokaisessa maassa toimii valtiollinen elin (lapsiasiavaltuutettu tai vastaava), jonka tehtävä on toimia lasten ja nuorten äänitorvena. Kaikissa maissa myös tuetaan lapsi- ja nuorisojärjestöjä valtiollisilla rahoitusjärjestelmillä.

Joulukuussa 2010 Ruotsin eduskunta hyväksyi strategian lasten oikeuksien vahvistamiseksi. Strategian tavoitteena on lasten oikeuksien vahvistaminen. Se sisältää YK-sopimuksesta johdettuja periaatteita, joita valtiollisten ja kunnallisten toimijoiden on hyvä toiminnassaan noudattaa. Ruotsin lapsiasiavaltuutetulle on annettu erityinen tehtävä jalkauttaa strategia kuntiin ja alueorganisaatioihin sekä kerätä ajantasaista tilastotietoa lasten ja nuorten elinoloista.

Sekä Islannissa että Tanskassa on vuonna 2018 käynnistetty ”Lasten 1000 ensimmäistä päivää” -ohjelmat, joissa vanhemmuuden tukemiseen, alle kaksivuotiaiden hyvinvointiin sekä varhaiskasvatuspalvelujen laadun parantamiseen erityisesti haavoittuvassa asemassa oleville lapsille ja perheille kohdennetaan toimenpiteitä ja varoja. Islannissa suurta huomiota on herättänyt myös paikallinen hanke, jossa nuorten juomista, tupakointia ja huumeiden käyttöä on merkittävästi saatu vähennettyä. ”Islannin

malli” on näyttöön perustuva menetelmä, jossa eri toimijat yhdessä sitoutuvat pitkäjänteisesti toimeenpanemaan vaikuttaviksi todettuja toimia.

Islannissa tutkijat, kuntapäätäjät, ammattihenkilöt ja vanhemmat käynnistivät paikallisia toimenpiteitä, joissa lasten ja nuorten kotiintuloajoista sovittiin ja kaikille lapsilla ja nuorille tarjottiin ”harrastuskortti”. Mallin toimintatapana on, että lapsilta ja nuorilta kerätään säännöllisesti ajantasaista tietoa heidän elintavoistaan, kokemuksistaan ja ajatuksistaan.

Kansainvälisistä malleista voimme oppia:

- Lapsistrategiatyön alkuvaiheessa tulee tarkoin määritellä strategian tavoitteet, kohderyhmä, prosessi ja seurantamekanismit sekä strategian suhde muihin strategioihin, ohjelmiin ja suunnitelmiin.
- Strategiatyön tulee olla hallituskautta huomattavasti pidempi poikkihallinnollinen prosessi, joka tarvittaessa voidaan jakaa eri osiin tai vaiheisiin.
- Strategiatyöhön tulisi sitouttaa mahdollisimman moni sidosryhmä. Erityisen tärkeää on kuulla ja osallistaa lapsia ja nuoria itseään, lapsiasiavaltuutettua sekä lapsi- ja nuorisojärjestöjä.
- Hyvässä strategiassa on sovittu sen seurannasta ja vaikutusten arvioinnista.
- On huolehdittava riittävästä resursseista strategian valmisteluun, toimeenpanoon ja seurantaan.
- Tutkittu kokemustieto antaa hyvän pohjan toimenpiteille. Suomessa voitaisiin hyödyntää esimerkiksi kouluterveyskyselyä nykyistä enemmän.
- Nuorille tulee luoda oma ohjelmakokonaisuus, jossa nostetaan esille heille kohdistetut toimenpiteet.
- Lasten hyvinvointi on riippuvainen vanhempien hyvinvoinnista. Sen takia vanhemmuuden tuki tulisi olla osana lapsistrategiaa.
- Sitoutumista yhteiseen strategiaan edistää ylimmän poliittisen ja virkamiesjohdon aktiivinen toiminta ja tuki. Myös eri ministeriöiden sitouttaminen strategiaan ja muutoksen toimeenpanoon on tärkeää.
- Muutoksen toimeenpano on toteutettava johtamisjärjestelmän kautta asiakastyöstä ylimpään johtoon. Johtamisjärjestelmät on uudistettava kaikilla hallinnon tasoilla selkeyttämällä vastuita ja velvoittamalla eri tahot yhteistyöhön.
- Laaja systeeminen muutos vaatii aikaa kaikkien lasten ja nuorten parissa toimivien julkisten, yksityisten ja vaapaaehtoistyön tahojen sekä vanhempien, huoltajien ja perheiden kanssa.

5.2 Lapsifoorumeista kerätty tieto

Lapsifoorumi I

Ensimmäisessä Lapsifoorumissa käsiteltiin lasten kasvuun, oppimiseen ja hyvinvointiin, perheiden ja vanhemmuuden tukeen, työelämän perheystävällisyyden vahvistumiseen sekä tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyviä teemoja. Lapsifoorumi I:ssa keskusteltiin myös osallistujien itse nostamista teemoista ja aiheista. Toisessa Lapsifoorumissa teemana oli työn ja perheen yhteensovittaminen ja kolmannessa Lapsifoorumissa tubettajien kanssa keskusteltiin samoista teemoista kuin lapsifoorumi I ja II:ssa.

Lapsifoorumeissa nousi esiin sekä erityisiä että muun strategiatyöskentelyn kanssa yhteisiä teemoja. Tässä yhteenvedossa esitellään ensin Lapsifoorumista nousseet teemat, jotka tulivat esiin lapsia osallistavassa dialogisessa ja taiteellisessa työskentelyssä, eivätkä esiinny vahvasti aikuisten työskentelyssä. Osa Lapsifoorumin aineistosta antaa vahvaa tukea muussa strategiatyöskentelyssä havaituille ilmiöille. Tämä materiaali on jäsennelty strategiatyöskentelyssä nousseiden ilmiöiden avulla.

Erityiset teemat

Lapsifoorumille oli keskeistä lasten mukanaolo henkilökohtaisesti ja taiteen kautta. Keskusteluissa nousi esille muuta lapsistrategian työskentelyä enemmän lapsilähtöisyyteen, kohtaamiseen ja kokemusasiantuntijuuteen liittyviä teemoja. Keskustelupii-reissä korostettiin lapsen kuulemistä ja osallisuutta lapsen omista lähtökohdista käsin. Dialogisessa työskentelyssä esiin päässyt lasten ääni sai monet pitämään menetelmää hyvänä, mutta työskentelymuoto kaipaa vielä kehittämistä. Lasten mukanaoloa kaikissa lapsia koskeissa asioissa pidettiin tärkeänä.

Toinen voimakkaasti Lapsifoorumeissa esiin noussut teema oli yksilöllisyys. Keskusteluissa tasa-arvo, yhdenvertaisuus ja yksilöllisyys nähtiin toisiaan tukeviksi asioiksi, mutta kannettiin huolta siitä, että yhdenvertaisuutta korostettaessa yksilön ainutlaatuiset oikeudet ja tarpeet saattavat kärsiä. Koettiin, että nyky-yhteiskunta laajemminkin on niin monimutkainen ja ihmisten tarpeet yksilöllisiä, että hallinnon ja ammattilaisten näkökulmasta kehitetyt ja kaikille suunnatut palvelut eivät palvele kuin osaa väestöstä.

Kolmas teema joka ei muiden Lapsifoorumeiden työskentelyssä ole juuri noussut esiin, oli luonto, hiljaisuus, ilmastonmuutos ja ekologinen ympäristö. Luonnon merkitys nousi voimakkaasti esille sekä lasten taiteessa, että dialogeissa. Puhdas ympäristö ja kestävä elämäntapa nähtiin osaksi lapsimyönteistä yhteiskuntaa ja hyvinvointia. Luon-

non merkityksen korostuminen saattoi liittyä osittain siihen, että Lapsifoorumissa lasten ja aikuisten maantieteellinen edustus oli laaja; pienillä paikkakunnilla elävät arvostivat omaan asuinpaikkaansa liittyvää luontoyhteyttä osana hyvää lapsuutta.

Rauha, perheen läheisyys ja asuinympäristön turvallisuus olivat teemoja, joita esiintyi lasten taiteellisissa töissä ja jotka puhuttelivat dialogeissa myös aikuisia.

Lasten tuottama taide

Lapset tuottivat Lapsifoorumiin noin 300 taideteosta, joissa käsiteltiin sitä, millaisessa maailmassa lapset tulevaisuudessa haluavat elää. Teokset tuotettiin taidepedagogisissa työpajoissa Suomen lastenkulttuurikeskusten liiton jäsenkeskuksissa ympäri Suomen. Teoksissa ja lasten niistä kirjoittamissa tulkinnoissa seuraavat teemat nousivat esille.

Lapsifoorumissa esiin nousseet teemat:

Lapsifoorumissa esiin nousseita teemoja olivat luonto, metsä, eläimet, mielikuvitusmaailma, moniääninen, värikäs, tasa-arvoinen, vapaa, turvallinen, rauhallinen, oikeudenmukainen, ystävällinen, reilu Suomi, jossa on iloa ja sopua. Myös perhettä, sukua, ystäviä, kavereita, kotia, toimeentuloa, rahaa, osallisuutta ja koulua pidettiin tärkeinä lapsimyönteisessä tulevaisuudessa.

Yhteiset ilmiöt tutkijoiden ja muiden kokemusasiantuntijoiden tapaamisissa

Lapsifoorumissa käytiin kaksitoista fasilitoitua dialogia. Neljäkymmentäviisi lasta ja nuorta osallistui dialogeihin henkilökohtaisesti, ja lasten taideteoksia käytettiin keskustelun pohjana. Dialogien sisältö on seuraavaksi raportoitu muussa strategiatyöskentelyssä (ohjausryhmä, tutkijapooli, sidosryhmätapaamiset) esiin nousseiden ilmiöiden avulla. Lapsifoorumin aineiston voi tulkita antavan vahvaa tukea näiden ilmiöiden esiin nostamiselle ja sanoitukselle strategiassa.

Osallisuus

Osallisuus ymmärrettiin lasten, perheiden ja muiden kasvattajien osallisuutena palvelujen suunnitteluun ja vastaanottamiseen; ja toisaalta osallisuutena yhteiskuntaan laajemmin ja kasvamisena osaksi demokraattisia prosesseja.

Keskeinen ongelma palveluissa on, että lapset ja heidän lähiverkostonsa ovat ensisijaisesti hallinnon ja palvelujärjestelmän näkökulmasta tuotettujen palvelujen vastaan-

ottajia. Toimijuuden puute vaikeuttaa oikean avun saamista ja verkoston tuen muodostamista. Osallisuus suunnitellaan ja toteutetaan aikuisten näkökulmasta ja tarpeista käsin.

Lasta tulee kuulla niissä paikoissa, joissa hän toimii. Lapsen ja nuoren täytyy voida olla osallinen juuri hänelle sopivalla tavalla ja määrällä, ja lapsen äänellä on oltava vaikutusta. Lapsen pitää nähdä osallisuuden tulokset. Aikuisen vastuulla on antaa tietoa, tilaa ja tukea. Osallisuus ei toteudu kaikkien kohdalla tasavertaisesti syrjäytymisen ja lapsiperheköyhyyden vuoksi. Koska vanhempien osallisuus yhteiskunnassa vaikuttaa lapseen, osallisuutta vahvistava työ alkaa jo ennen lapsen syntymää.

Kohtaamiset ja läsnäolo

Teeman alla nousivat esiin lasten tarve ja oikeus aikuisen läsnäoloon ja turvaan kotona, lähipiirissä ja palveluissa sekä oikeus ystäviin.

Lapset kaipaavat turvallista aikuista jakamaan tavallista arkea. Työ- ja perhe-elämän yhteensovittaminen voi olla haasteellista. Jokaisella lapsella tulisi olla oikeus välittävään aikuiseen, joko omasta perheestä, lähiyhteisön, kansalaisyhteiskunnan tai viranomaisen toimesta.

Ammatilliset palvelut voidaan kokea viranomaisen näkökulmasta suunnitelluiksi ja toteutetuiksi. Lasten erityistarpeita ei välttämättä tunnisteta, välittämistä ja kiintymyssuhdetta ei välttämättä muodostu. Useita ammatillaisia vaativissa palvelupoluihin tulisi olla henkilö, joka vastaa kokonaisuudesta ja ohjaa lapsen ja perheen palvelujen piiriin.

Lapsimyönteisessä maailmassa kukaan ei ole yksinäinen, kiusattu tai kiusaaja. Lapsi kokee olevansa ja on osallinen. Läsnäolon taidot osataan.

Palvelujen pirstaleisuus

Lasten ja lapsiperheiden palvelujen hajanaisuus koettiin ongelmaksi Lapsifoorumin keskusteluissa. Tukijärjestelmiä vaivaa ”yhden mallin harha”. Apua etsivä lapsi ja lapsiperhe ajautuvat helposti palvelujen kierteeseen, jossa kokonaisvastuuta ei ole kenelläkään ammatillisella. Lapsen ja perheen toimintakykyä ei tueta kokonaisvaltaisesti. Tarvitaan pitkäaikainen perhekoordinaattori, joka ohjaa, neuvoo, koordinoi, kuulee ja yhdessä perheen kanssa suunnittelee palveluita – kulkee rinnalla. Viranomaisten välisen tiedonkulun sujumisella voidaan varmistaa, ettei perheen tarvitse kertoa samaa asiaa eri palveluissa. Lapsimyönteisessä maailmassa toimitaan siten, että lapsen on helppo lähestyä aikuisia, eikä mikään murhe ole liian pieni kuultavaksi.

Hallinnon pirstaleisuutta nähtiin siinä, että esimerkiksi perhekeskus ja muut palvelut on suunniteltu sosiaali- ja terveystalouden lähtökohdista. Yhteistyötä muiden toimialojen kuten opetus- ja kulttuurialan ja muiden lasten elämään läheisesti vaikuttavien sidosryhmien kanssa tulisi tiivistää. Kansalaisyhteiskunnan ja järjestöjen osaamisen integroiminen lasten elämää tukeviin palveluihin ja käytäntöihin koettiin vielä varsin hyödyntämättömäksi voimavaraksi. Paikallisesti kokeillut hyvät käytännöt eivät aina leviä.

Tasa-arvoisuus ja yhdenvertaisuus

Tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta lähestyttiin erityisesti lasten ja perheen erilaisuuden näkökulmasta. Enemmän tukea tarvitsevat lapset tulee tunnistaa jo neuvolassa. Erot yksilöiden lähtökohdissa tulee tunnistaa ja pyrkiä tasaamaan. On tärkeä räätälöidä tukea tarvitseville lapsille ja heidän perheilleen sellaisia palveluja, jotka auttavat tasaamaan sosioekonomisista taustoista johtuvia eroja. Palveluiden yhdenvertainen saataavuus maantieteellisesti on myös haaste.

Yhteiskunnallinen ilmapiiri ja lapsiperheen arki

Suomalaisen yhteiskunnan lapsimyönteisyyttä ja lapsilähtöisyyttä tulee vahvistaa. On tarve nostaa lapsi, nuori ja perhe yhteiskunnan keskiöön. Keskusteluissa nousi esiin, kuinka lasten huomiotta jättäminen näkyy arjen kohtaamisissa, aikuisten käyttäytymisessä lapsia kohtaan, ja lapsiperheille suunnattujen palvelujen riittämättömyytenä. Työelämään kaivattiin enemmän joustoa perheen ehdoilla; nyt perhe joustaa. Osa-aikatyö on harvinaisempaa, vaikka sille olisi tarvetta. Lapsiystävällisessä maailmassa kotona tehtävä työ on tasapainossa perhe-elämän kanssa.

Syntyvyys

Syntyvyys tuli esille Lapsifoorumeissa muiden teemojen yhteydessä. Työelämän joustavuus, vaikutusmahdollisuudet työn tekemisen tapoihin sekä eri elämänvaiheiden tuki koettiin työn ja perheen yhteensovittamisen tärkeimpänä tukena. Perheellistyvien nuorten ja opiskelijoiden tukeen sekä erilaisiin työajan ja käytänteiden joustoihin toivottiin parannusta. Syntyvyys, perheellistyminen ja oma perhekäsitys nähtiin taloudellista kestävyysvajetta tai eläkekertymiä henkilökohtaisempana, jokaisen perheen omana asiana, jota tulisi arvostaa ja tukea. Yhteiskunnallisen päätöksenteon tulisi tukea perheiden toivomaa lapsimäärää ja yksilöllisiä valintoja.

Työn murroksen vaikutusten työelämään koettiin heijastuvan myös työn ja perheen yhteensovittamiseen. Työn ja perheen yhteensovittamista halutaan kehittää erityisesti epätyypillisiä työaikoja tekevien, yksinhuoltajien ja omaishoitajien, syrjäytymisvaa-

rassa olevien perheiden tai esimerkiksi pitkää päivää tekevien asiantuntijoiden näkökulmasta. Perhemyönteinen kulttuuri ymmärtää työntekijän ja kansalaisen elämänkokonaisuuden merkityksen ja suhtautuu myönteisesti työntekijän muuhun elämään. Lapsi- ja perheystävällisyyden nähtiin yhteiskunnassa ja työpaikoilla mahdollistuvan silloin, kun on mahdollista yhteensovittaa sujuva arki kaikilla tasoilla.

Resurssit

Hyvät palvelut edellyttävät sekä laadullisesti että taloudellisesti riittäviä voimavaroja. Vaikka palvelun tason ja määrän lainsäädännölliset vaatimukset täyttyisivät, tarpeeseen ei välttämättä pystytä vastaamaan. Vastuu lapsen ja nuoren hyvinvoinnista on viimekädessä perheellä, vaikuttavuus edellyttää asiakkaan toimijuutta. Vaikka resurssit olisivat kunnossa, palveluja ei välttämättä osata etsiä ja pyytää.

Lapsifoorumi II

Toisessa Lapsifoorumissa (10.1.2019) kysyttiin, minkälainen on perhemyönteinen työelämä 2040. Teema oli rajatumpi ja kutsuttavien määrä pienempi kuin ensimmäisessä Lapsifoorumissa 30.10.2018.

Ensimmäisessä Lapsifoorumissa työskentelyn menetelmä oli dialogi, toisessa yhteiskehittely. Dialogilla luotiin luottamusta, yhteiskehittelyllä konkreettisia ehdotuksia. Teeman käsittelyssä päästiin toisaalta yksityiskohtaisiin ehdotuksiin ja toisaalta kauas tulevaisuuteen kurkottaviin visioihin. Aineisto täydentää ohjaisryhmän, sidosryhmätaapaamisten, ensimmäisen lapsifoorumin sekä tutkijaryhmän työtä ja antia.

Toisen Lapsifoorumin antia olivat erityisesti tulevaisuuden työtä ja perhe-elämää koskevat uudenlaiset sanoitukset ja kokeiluehdotukset, joita voi pitää sosiaalisten innovaatioiden aihioina. Uusia sanoituksia ja innovaatioita luotiin keksimällä tulevaisuutta koskevia uutisia Lapsifoorumin teemasta ja nimeämällä muutosta vaativia asioita. Sosiaalisilla innovaatioilla tarkoitetaan sosiaaliin ongelmiin kehitettyjä uusia ratkaisuja tai toimintatapoja.

Ryhmätyöskentelyn aineistosta voi tunnistaa seuraavat keskeiset teemat:

Työpaikan ja -ajan joustavat käytännöt

Tulevaisuuden työelämässä työ joustaa yksilöllisten tarpeiden mukaan. ”Työaika 0–100” kiteytti idean siitä, että työ on elämänkaaren ja muuttuvien elämäntilanteiden mukaan joustava elementti. Työaika – ja työura määritellään uudestaan. Tärkeää on työn merkityksellisyys ja tuottavuus, ei tuntimäärä. Ihmisen elämänkaarella työtä voidaan

tehdä monella eri tavalla ja viikkotuntimäärällä. Esimerkiksi 82-vuotias tietotyöläinen voisi halutessaan työskennellä yhden päivän viikossa. Osa-aikatyö ja henkilökohtainen työaika ovat yleisiä. Esimerkiksi toinen vanhempi voi työskennellä aamupäivän, toinen iltapäivän.

Työnantaja tukee työntekijän sopeuttamista erilaisiin elämäntilanteisiin. Pikkulapsivaiheessa työnantaja voi järjestää hoitajan kotiin tai lisätä etätöitä. Työ voi olla kausiluonteista ja siinä voi olla yhdessä sovittuja käytännön toteutuksia. Etätö on tulevaisuutta.

Palvelut

Yksityiset palveluntarjoajat kehittävät ratkaisuja perheen arjen sujuvoittamiseen. Syntyy perheen ja työn yhdistäviä palveluntarjoajia. Esimerkiksi ostosten kotiinkuljetus yleistyy ja kouluissa tarjotaan monipuolista harrastustoimintaa.

Yhteiskunnalliset ratkaisut tukevat perheen ja työn yhteensovittamista. Palvelut tulevat kotiin ja vapauttavat perheitä yhdessäoloon matkustamisen sijaan. Isovanhempainvapaa tukee lapsiperheiden kiireistä arkea ja yhdistää sukupolvia. Perhevapaiden muutos toteutetaan tasa-arvoiseksi ja perhevapaalla on mahdollisuus halutessaan joustavaan työntekoon.

Opiskelu on mahdollista kaikissa ikävaiheissa. Tukimuodot työttömyyden ja muiden yllättävien tilanteiden varalle ovat joustavia, eikä perheen toimeentulo vaarannu työttömyydestä.

Asuminen

Toisen Lapsifoorumin aineistossa tulee voimakkaasti esiin yhteisöllisyyden mahdollisuudet perhe-elämän tukemisessa. Naapurusto ja sen hyvät sosiaaliset suhteet luovat turvaa ja jakavat vastuuta lapsista koko kylä kasvattaa -periaatteella. Lapset ja seniorit kokoontuvat yhteen alueen kylätaloon, joka toimii kohtaamispaikkana. Siellä pyörii ruokapiiri ja kylätalon ruoanlaittovuoro. Yhteisöt voivat myös omistaa yhdessä ja lainata tavaroita toisilleen ja vaihtaa palveluita tavalla, joka tiivistää sosiaalisia suhteita.

Yhteisöllisyyttä tuetaan digitaalisilla ratkaisuilla. Ruoka-, lastenhoito-, siivous- ja pyykkitupapiirin vuoroja koordinoidaan ja lähiyhteisöstä löytyy aikuinen hoitamaan lapset. Pienyrittäjille yhteisöt voivat antaa sosiaalista tukea, yhteisöllisyyttä ja tukiverkostoja esimerkiksi lapsen sairastuessa.

Asenteet ja julkinen keskustelu

Työelämän uudet perhemyönteiset käytännöt edellyttävät asennemuutosta ja julkista keskustelua. Asennemuutoksen seurauksena esimerkiksi työnantaja ei edellytä työntekijän olevan käytettävissä työajan ulkopuolella. Vanhemmuus on aidosti tasa-arvoista ja jaettua. Arjen monimuotoisuus hyväksytään ja sen mukaan tehtävät joustot työajassa vaihtelevat perhetilanteen mukaan. Työuran taukoja ei välttämättä nähdä haitallisiksi työssä etenemiselle.

Toiseen Lapsifoorumiin osallistuttiin myös etäyhteyden ja digitaalisen palautekanavan kautta.

5.3 Koululaiskysely 2019

Lapsistrategiaa valmisteleavassa työssä on osallistuttu kevään 2019 Koululaiskyselyn laatimiseen. Vastaukset ovat osa lapsistrategiaa pohjustavaa työtä ja tulokset julkaistaan maaliskuussa lopussa lapsistrategian verkkosivuilla. Koululaiskyselyssä 2019 saadaan 7-16-vuotiaiden näkemykset lapsistrategian aiheisiin: mitä lapset ja nuoret toivovat elämäänsä lisää ja mitkä ovat heille tärkeitä keskusteluaiheita, joista päättäjien ja aikuisten olisi hyvä keskustella heidän kanssaan.

6 Hallituksen toimeksianto ja eduskunnan evästyksen valmistelulle

Nykyinen hallitus päätti 11.4.2018 käynnistää seuraavaa hallitusta varten kansallisen lapsistrategian valmistelun osana julkisen talouden suunnitelmaa 2019–2022. Opetus- ja kulttuuriministeriön sekä sosiaali- ja terveysministeriön toimeksiannossa (5.6.2018) tavoitellulle lapsistrategialle annettiin seuraavia ohjeistuksia:

- 1) Lapsistrategian tulee vahvistaa lapsi- ja perhemyönteistä yhteiskuntaa sekä syntyvyyden myönteistä kehitystä tulevaisuuteen katsovalla tavalla.
- 2) Lapsistrategian tulee olla hallituskaudet ylittävää lapsia koskevaa toimintapolitiikkaa luovaa.
- 3) Lapsistrategia edellyttää eri hallintosektoreilla ja laajemmin koko yhteiskunnassa tehtävää työtä.
- 4) Lapsistrategian tulee vahvistaa lapsen oikeuksiin ja tietoon perustuvaa toimintakulttuuria päätöksenteossa ja palveluissa.
- 5) Huomiota tulee kiinnittää kasvuun, oppimiseen ja hyvinvointiin varhaiskasvatuksessa ja koulutuksessa, perheiden ja vanhemmuuden tukeen sekä työelämän perheystävällisyyden vahvistumiseen.

Hallituksen päätöksen taustalla oli Suomessa syksyllä 2018 käyty kansalaisjärjestökeskustelu YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen toimeenpanosta ja lapsipolitiikan johdonmukaisuuden puutteista, selvityshenkilöiden ehdotus liittymisen palveluiden uuteen toimintaympäristöön maakunta- ja soteuudistuksessa (2018) sekä lapsiasiavaltuutetun kertomus eduskunnalle (2018).

Kannanotot ovat yhdensuuntaisia. Kaikki korostavat tarvetta lapsi- ja perhepolitiikan pitkäjänteisyyteen, ohjauksen johdonmukaisuuteen yli hallinnonalarajojen sekä lapsistrategian perustumista kansainvälisiin sopimuksiin ja lainsäädäntöön. Strategian tulisi ohjata laajasti, eri hallinnonalat ylittäen valtion, kuntien ja maakuntien päätöksentekoa. Strategian tulisi sitouttaa myös järjestöjä, seurakuntia, yksityistä sektoria ja muita toimijoita. Samaan johtopäätökseen päätyi myös vuonna 2018 julkaistu valtioneuvoston rahoittama vertaileva tutkimus kansainvälisistä esimerkeistä lasten, nuorten ja perheiden palveluita koskevista ohjauseinoista.

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta on lapsiasiavaltuutetun kertomuksesta antamassaan mietinnössä 2019 edellyttänyt, että valtioneuvosto laatii kansallisen lapsistrategian. Muiden toimijoiden tavoin, eduskunta odottaa siinä vahvistettavan lapsi-, nuoriso- ja perhepolitiikan johdonmukaisuutta ja pitkäjänteisyyttä yli hallituskausien ja hallinnonalarajojen. Eduskunta korosti strategian perustumista YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen systemaattiseen täytäntöönpanoon sekä lapsen edun ensisijaisuuden soveltamiseen. Strategiassa tulee eduskunnan mukaan tehdä painopistevalintoja ja myös siirtää resursseja sen mukaisesti. Tavoitteiden saavuttamista tulee seurata ja arvioida konkreettisin mittarein. Kansallisen lapsistrategian tulee perustua lasten hyvinvoinnista ja elämästä koottavan tutkimustiedon varaan sekä seurantatietoon koko lapsuus- ja nuoruusiän ajalta.

Valiokunta linjasi, että lasten ja nuorten osallistamisen ja kuulemisen tulee olla olennainen osa valmistelemaa työtä. Strategian valmistelussa tulee löytää menetelmät, joiden avulla saadaan poikkihallinnollista ja alueellisesti kattavaa tietoa lasten hyvinvoinnin tilasta sekä lapsia koskevan päätöksenteon budjettivaikutuksista (lapsibudjetointi). Eduskunta korosti myös lapsivaikutusten arvioinnin käyttöönottoa valtionhallinnossa. Poliittikka-alueista mietintö ottaa esille perheen ja työn yhteensovittamisen sekä toimivien palveluiden merkityksen eriarvoisuuden vähentämisessä.

6.1 Lapsistrategian valmistelun prosessi 1.8.2018–28.2.2019

Toimeksianto

Opetusministeri Sanni Grahn-Laasonen ja perhe- ja peruspalveluministeri Annika Saarikko käynnistivät kansallista lapsistrategiaa valmisteleavan työn kesäkuussa 2018. Opetus- ja kulttuuriministeriö sekä sosiaali- ja terveysministeriö toimivat valmistelua tekevän hankkeen alkuunpanijoina ja koordinaattoreina. Hankkeen tuli dokumentoida työnsä kirjallisesti helmikuussa 2019.

Työn tuloksena syntyneiden suuntaviivojen pohjalta tulevan hallituksen toivotaan käynnistävän kansallisen lapsistrategian laatiminen vuonna 2019. Lapsistrategian tarkoituksena on vahvistaa lapsi- ja perhemyönteistä yhteiskuntaa sekä syntyvyyden positiivista kehitystä tulevaisuuteen katsovalla tavalla.

Tavoitteena oli osallistaa ja sitouttaa laaja-alaisesti dialogisuutta hyödyntäen sidosryhmiä, kansalaisia ja toimijoita. Osallistavassa ja vuoropuheluun perustuvassa työssä

on haluttu nostaa esille vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia, joiden pohjalta tulevat linjaukset ja päätökset tehdään. Työskentelyssä haluttiin keskittyä lapsiin ja perheisiin, näkökulmana kuinka tunnistetaan kaikki se hyvä nykyisessä yhteiskunnassa, yhteisöissä ja yksilön elämässä, joka toimii perustana tulevaisuudelle.

Hallituskaudet ylittävän, lapsia ja perheitä koskevan toimintapolitiikan valmisteleminen kasvu- ja elinolojen edistämiseksi edellyttää eri hallintosektoreilla ja laajemmin koko yhteiskunnassa tehtävää työtä. Hankkeen tehtävänä oli tukea poliittisia toimijoita ja eduskuntavaaleihin 2019 valmistautuvia tahoja lapsipolitiikkaa uudistavien näkemysten muodostamisessa ja edistää julkista keskustelua niistä politiikkalinjauksista, joilla lasten ja perheiden asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa voidaan parantaa.

Tavoitteena oli vahvistaa lapsen oikeuksiin ja tietoon perustuvaa toimintakulttuuria päätöksenteossa ja palveluissa. Huomiota kiinnitettiin lasten kasvuun, oppimiseen ja hyvinvointiin perheiden ja vanhemmuuden tukeen sekä työelämän perheystävällisyyden vahvistamiseen. Valmistelussa otettiin huomioon julkisen talouden asettamat reunaehdot, olemassa oleva tutkimustieto lasten ja perheiden tilanteesta, hallitusten kärkihankkeissa syntynyt tieto lasten ja perheiden asemasta sekä strategisen tutkimuksen tutkimushankkeet. Lisäksi hyödynnettiin hankkeen aikana järjestetyissä tilaisuuksissa (Lapsifoorumit ja sidosryhmäkuulemiset) esille nousseita näkökulmia ja dialogista metodologiaa.

Asiakirjassa luodaan visio lapsilähtöisestä yhteiskunnasta sekä tulevaisuuden suunnista. Tavoitteena on laajasti tutkittuun tietoon nojaava, lapsen etua yhteiskunnallisessa päätöksenteossa vahvistava, poikkihallinnollinen valmistelutyö.

Työn koordinointi

nimitettiin ohjausryhmä, jonka toimikausi oli 1.6.2018–28.2.2019.

Ohjausryhmän Hanketyötä ohjaamaan tehtävänä oli

- Tunnistaa ja arvioida yhteiskunnallisia muutosilmiöitä, jotka vaikuttavat lasten oikeuksien toteutumiseen sekä lasten ja perheiden hyvinvointiin. Keskeisiä näkökulmia olivat lasten ja lapsiperheiden taloudellinen, sosiaalinen, sivistyksellinen ja terveydellinen hyvinvointi ja sen osatekijät, lasten oikeuksien toteutuminen sekä osallisuus ja osallistuminen.
- Tarkastella perheitä ja niiden kykyä ja mahdollisuuksia huolehtia lapsen kokonaisvaltaisesta kasvusta ja hyvinvoinnista eri toimintasektoreiden (julkinen, yksityinen ja kolmas sektori) näkökulmista. Teemaan liittyi laajasti perheiden yhteiskunnallinen asema sekä yhteiskunnan rakenteet ja

palvelut. Ryhmän tuli edistää avointa yhteiskunnallista keskustelua lasten ja perheiden asemasta ja tähän liittyen huolehtia hankkeen viestinnästä.

- Hahmotella poikkihallinnollisia toimenpidekokonaisuuksia ja vaihtoehtoisia lähestymistapoja, jotka tulevaisuudessa vahvistaisivat lapsen edun toteutumista, työelämän ja koko yhteiskunnan lapsimyönteisyyttä, varhaiskasvatuksen osallistumista ja oppimistuloksia, lapsen oikeuksiin ja tietoon perustuvaa toimintakulttuuria päätöksenteossa ja palveluissa, lasten ja perheiden asemaa sekä perheiden mahdollisuutta pyrkiä toivomaansa lapsimäärään.
- Järjestää erillisiä yhteiskunnallista keskustelua edistäviä tilaisuuksia (lapsifoorumi), joihin kutsutaan kansallisia ja kansainvälisiä tutkijoita ja asiantuntijoita sekä eduskuntapuolueiden edustajia.
- Raportoida säännöllisesti työn etenemisestä hankkeesta vastaaville ministereille.

Ohjausryhmän puheenjohtajaksi kutsuttiin TELA ry:n puheenjohtaja, toimitusjohtaja Suvi-Anne Siimes, sekä varapuheenjohtajiksi kansliapäällikkö Anita Lehkoinen opetus- ja kulttuuriministeriöstä sekä kansliapäällikkö Päivi Sillanaukee sosiaali- ja terveysministeriöstä.

Ohjausryhmän jäseniksi nimitettiin valtiotieteen lisensiaatti Maria-Kaisa Aula, asiamies Tapio Anttila, piispa emerita Irja Askola, pääjohtaja Olli-Pekka Heinonen, valtiosihteeri Martti Hetemäki, toimittaja Marja Hintikka, johtava asiantuntija Esa Iivonen, kirjailija Juha Itkonen, apulaisprofessori Niina Juntila, professori Kirsti Karila, päätoimittaja Maija Koski, VTT, kehitysjohtaja Petra Kouvonen, lapsiasiavaltuutettu Tuomas Kurttila, ekonomisti Olli Kärkkäinen, professori Marja-Leena Laakso, kehittämisspäällikkö Jarkko Lahtinen, puheenjohtaja Olli Luukkainen, ehkäisevän terveydenhuollon ylilääkäri Pirjo Pennanen, strategiajohtaja Markku Rimpelä, johtaja Anna Rotkirch, johtaja Tuire Santamäki-Vuori, kustantaja Saara Tiuraniemi, johtava tutkija Minna Ylikännö, professori Jouni Välijärvi sekä kokemusasiantuntija Onni Westlund. Ohjausryhmä kokoontui viisi kertaa; 20.6.2018, 29.8.2018, 2.10.2018, 11.12.2018 sekä 14.2.2019.

Hankkeen projektipäälliköksi nimettiin Marttaliiton pääsihteeri Marianne Heikkilä ajalle 1.8.2018 – 31.5.2019 ja tekniseksi sihteeriksi Kati Kauppila ajalle 6.8.2018–28.2.2019. Hankkeen asiantuntijasihteeristöön nimitettiin sosiaalineuvos Viveca Arrhenius ja neuvotteleva virkamies Maire Kolimaa sosiaali- ja terveysministeriöstä sekä opetusneuvos Anne Onnela ja opetusneuvos Aija Rinkinen opetus- ja kulttuuriministeriöstä. Ohjausryhmän puheenjohtajan, projektipäällikön sekä sihteerien muodostama työvaliokunta kokoontui säännöllisesti noin kaksi kertaa kuukaudessa.

Lisäksi järjestettiin säännöllisesti tapaamisia myös ministereiden ja kansliapäällikköjen kanssa.

Ohjausryhmän alaisuuteen nimettiin alan tutkijoista ja asiantuntijoista koostuva ryhmä, jonka tehtävänä oli valmistella tutkittuun tietoon perustuvaa tietopohjaa. Tutkijaryhmän puheenjohtajana toimi professori Jouni Välijärvi sekä jäseninä ohjausryhmän jäsenet Niina Junttila, Kirsti Karila, Petra Kouvonen, Marja-Leena Laakso, Anna Rotkirch ja Minna Ylikännö sekä Johanna Lammi-Taskula Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitokselta. Tutkijaryhmä kokoontui kuusi kertaa sekä työskenteli kokousten välissä tutkimusryhmien tiedon kokoajina. Tutkijoiden työssä analysoitiin ja laadittiin yhteenveto lapsistrategian valmistelun perustaksi olemassa olevasta tutkimusaineistosta.

Ohjausryhmän jäsenistä koostuva asiantuntijatiimi ja asiantuntijasihteerit osallistuivat raportin työstämiseen projektipäällikön kanssa. Asiantuntijatiimiin kuuluivat ohjausryhmästä strategiajohtaja Markku Rimpelä, hankejohtaja Maria Kaisa Aula, ekonomisti Olli Kärkkäinen, johtava asiantuntija Esa Iivonen, pääjohtaja Olli-Pekka Heinonen sekä professori Jouni Välijärvi. Työssä hyödynnettiin Jouni Välijärven ja tutkijaryhmän kokoamaa aineistoa. Lisäksi raportin valmisteluun osallistuivat tutkija, toimittaja Taneli Heikka sekä infograafikko Peter Tattersall ja toimitusjohtaja Petri Virtanen.

Lapsifoorumeita oli kolme, 30.10.2018, 28.11.2018 ja 10.1.2019. Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra tuki Lapsifoorumien toteutusta.

Lapsistrategille luotiin heti työn alkaessa strategisen viestinnän suunnitelma. Monikanavaisessa viestinnässä luotiin omat kaksikieliset verkkosivut (lapsistrategia.fi). Sivuille on koottu ajankohtaisia artikkeleita, kolumneja, uutisia, videoita sekä hankkeen aineisto- ja materiaalipankki. Hankkeelle avattiin YouTube -kanava. Viestinnän kohdeyhmänä olivat päättäjät, asiantuntijat ja suuri yleisö. Lisäksi viestinnässä on hyödynnetty molempien ministeriöiden jo olemassa olevia mediakanavia; Twitter, Instagram, Facebook ja Flickr sekä mediakontakteja.

7 Epilogi

Lapsistrategiaa valmisteleavan työn tarkoituksena oli yhteisen ymmärryksen muodostaminen tutkimuksen, asiantuntijuuden, kokemuksen, kuulemisten ja jo tehtyjen toimenpiteiden sekä erilaisten kehittämishankkeiden välillä. Mukaan on otettu kokemuksia eri toimijoilta sekä erilaisista lasten sekä perheiden hyvinvointia ja terveyttä, osallisuutta, oppimista, kasvua ja ihmissuhteita sekä turvallisuutta käsittelevistä hankkeista ja raporteista, lausunnoista, kannanotoista ja mietinnöistä. Raportin tarkoituksena oli nostaa esille tietopohjasta, kokemusasiantuntijoilta ja kuulemisista nousevia teemoja ja erilaisia näkökulmia. Työskentelyssä on korostunut poikkihallinnollisuus. Jatkomot, elämänkaarajattelu, siirtymät ja nivelvaiheet lapsen ja nuoren elämässä on analysoitu tutkimuksista nousseissa lapsen, nuoren ja perheiden hyvinvointiin liittyvissä sisälöissä.

Työskentelyn ja laaditun raportin kautta halusimme nostaa esille laajemman kulttuurisen asennemuutoksen ja vaikutuksen koko yhteiskuntaan. Halusimme sanoittaa positiivista kuvaa tulevaisuudesta, johon kuuluvat oleellisena osana lapset, perheet ja ihmisten väliset suhteet.

Tavoitteena on lapsiystävällinen Suomi, jota rakennetaan yhdessä ja jossa lapset ja nuoret asetetaan politiikan keskiöön. Työskentelyn aikana kysyimme, millaisessa yhteiskunnassa haluamme elää? Millainen on sosiaalisesti kestävä yhteiskunta? Miten luomme lapsiystävällistä politiikkaa ja yhteiskuntaa? Varhaisiin kasvu- ja kehitysvaiheisiin, lapsiin panostaminen luo koko yhteiskunnalle pitkäkestoista ja kestävää hyvinvointia. Päätöksenteossa tarvitaan rakenteellisia toimenpiteitä muun muassa lapsiperheköyhyyden ja syrjäytymisen torjuntaan sekä systemaattisesti kerättyä tutkimustietoa ja sen hyödyntämistä.

Raportti on suunnattu päättäjille, asiantuntijoille, medialle ja kaikille kansalaisille. Raportissa lapset ja perheet nähdään myönteisenä asiana, investointina tulevaisuuteen. Työ pitää sisällään erilaisten muutosilmidiöiden, heikkojen signaalien tunnistamisen ja kokemusasiantuntijuuden siitä, mikä edistää ja mikä estää lapsen parhaan toteutumista yhteiskunnassa.

7.1 Ohjausryhmän sitoumukset ja oivallukset lapsi- ja perhemyönteisen yhteiskunnan rakentamisessa

Minulle oli tärkeää oivaltaa se, että lapsiystävällisen yhteiskunnan rakentamiseen tarvitaan meitä kaikkia.

– Suvi-Anne Siimes, toimitusjohtaja, TELA, puheenjohtaja

Sitoudun työskentelemään sen hyväksi, että kaikilla lapsilla Suomessa on yhdenvertaiset mahdollisuudet oppia, iloita ja onnistua elämässään.

– Anita Lehikoinen, kansliapäällikkö, opetus- ja kulttuuriministeriö, varapuheenjohtaja

Minä sitoudun edistämään lapsiystävällistä yhteiskuntaa kaikilla niillä kansallisilla ja kansainvälisillä foorumeilla, joissa vaikutan. Haluan toiminnassani korostaa erityisesti poikkihallinnollista lähestymistapaa sekä laajasti eri tahojen välistä dialogia ja vastuunjakamista pitäen lapset ja nuoret keskustelussa mukana.

– Päivi Sillanaukee, kansliapäällikkö, sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, varapuheenjohtaja

Lapsiin liittyvissä ratkaisuissa päätämme tulevaisuudestamme. Eriarvoisuus lapsuudessa tuhoaa suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan.

– Tapio Anttila, asiamies, Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra

Toimin torstaiamuisin kotikorttelini päiväkodissa vapaaehtoisena: aivan IHANAA!

– Irja Askola, piispa emerita, Helsingin hiippakunnan tuomiokapituli

Noin 15 vuotta olen eri rooleissa lykkinyt lapsen oikeuksiin perustuvaa kansallista strategista ajattelua lasten ja perheiden asioissa eteenpäin. Nyt ollaan pidemmällä kuin koskaan. Lupaan jatkaa työtä niin, että päästään tavoitteisiin.

– Maria Kaisa Aula, valtiotieteen lisensiaatti, Väestöliiton pj.

Oivalsin, että vaikka Suomessa lasten monet asiat on hyvin hoidettu, systemaattinen lasten oikeuksien näkökulma jää yhteiskunnallisessa valmistelussa ja päätöksenteossa usein katveeseen. Sitoudun osaltani parantamaan tätä tilannetta.

– Olli-Pekka Heinonen, pääjohtaja, Opetushallitus

Ilman lapsia ei ole tulevaisuutta ja päinvastoin.

– Martti Hetemäki, valtiosihteeri kansliapäällikkönä, valtiovarainministeriö

Lapsistrategiatyö on avannut silmäni perheiden pakahduttavalle yhteisöllisyyden kaipuulle. Kun perinteisistä sukuyhteisöistä on tullut katoavaa kansanperinnettä, on sukupolvien välistä dialogia edistettävä valtiollisesti. Milloin näemme esimerkiksi päiväkodit ja senioritalot samoissa kiinteistöissä, yhteisöllisinä hoivayksikköinä?

– Marja Hintikka, toimittaja

Lapsiystävällistä yhteiskuntaa pitää rakentaa joka päivä ja eri toimijoiden yhteisenä työnä. Sitoudun edistämään lasten oikeuksien järjestelmällistä toteutusta, erityisesti lapsivaikutusten arviointia.

– Esa Iivonen, asiantuntija, Mannerheimin lastensuojeluliitto

Sitoudun pitämään lasten ja perheiden kysymyksiä esillä yhteiskunnallisessa keskustelussa myönteisessä, ei kriisihakuisessa valossa. Lapset eivät ole taakka sen paremmin yhteiskunnalle kuin vanhemmilleenkaan – sen sijaan lapset ovat tulevaisuus ja toivo. Tämä pätee myös ja ehkä aivan erityisesti silloin, kun koko ihmiskunnan tulevaisuutta varjostaa ilmastonmuutoksen kaltainen suuri uhka.

– Juha Itkonen, kirjailija

Lasten ei pitäisi olla pakko pärjätä yksin. Ei kotona, koulussa, eikä missään muuallakaan. Kollektiivista välittämistä ja vastuunottoa tukemaan – ja yksinäisyyttä vähentämään – perustimme Lähde liikkeen.

– Niina Junttila, apulaisprofessori, Turun yliopisto

Vakuutuin siitä, että lapsistrategian tulee käsittää sekä rakenteelliset että kulttuuriset ulottuvuudet. Lasten, nuorten ja perheiden kokemukset ja toiveet osallisuudestaan yhteiskunnassa on otettava nykyistä paremmin huomioon.

– Kirsti Karila, professori, Tampereen yliopisto

Lapsimyönteisyys on lakien ja sopimusten lisäksi arjen vastuunottoa: sanoissa, teoissa ja elämän eri rooleissa. Päätoimittajana, vanhempana, esimiehenä, ystävänä, somekeskustelijana, naapurina, yhteiskunnan jäsenenä ja satunnaisena kadullakuljijana sitoudun edistämään lasten ja perheiden hyvinvointia.

– Maija Koski, päätoimittaja

Tässä prosessissa kävi hyvin ilmi, että jatkossa tarvitaan rajauksia mitä tavoitetta kohden on tarkoitus edetä, jotta yhteiskuntamme olisi entistä lapsimyönteisempi. Lisäksi tarvitaan entistä parempi ymmärrys siitä, miten paras mahdollinen tietopohja toimii ammattilaisten ja päätöksenteon pohjana. Lapsiystävällisen yhteiskunnan osalta keskeistä on myös tuottaa kestäviä väyliä, joiden kautta yhteiskunnan eri toimijat voivat osallistua tähän yhteiseen tehtävään.

– Petra Kouvonon, VTT, kehitysjohtaja, Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiö sr.

Jokainen valtio, kunta, järjestö, perhe, ihmisten yhteenliittymä tarvitsee yhteistä ymmärrystä, tavoitteita ja toimia tavoitteisiin pääsemiseen. Lasten kohdalla meillä on erityinen velvollisuus olla tekemättä lapsista aikuisten tunteiden ja politiikan puheen välikappaleita. Lapsuus on niin tärkeä elämänvaihe, että sitä kunnioitaksimme yhteiskunnan on oltava toimissaan avoin, konkreettinen ja käytännöllinen. Strategiat tehdään parantaaksemme lasten elämää, ei yhteiskunnan ja päättäjien omaatuntoa.

– Tuomas Kurttila, lapsiasiavaltuutettu, Lapsiasiavaltuutetun toimisto

Lapsimyönteistä yhteiskuntaa ei rakenneta pelkästään lakeja muuttamalla – siihen tarvitaan koko yhteiskuntaa. Lapsimyönteisyyden eteen sitoudun itse toimimaan niissä töissä kuin arjessakin.

– Olli Kärkkäinen, yksityistalouden ekonomisti, Nordea

Oivalsin tässä tärkeässä työssä, että maassamme on valtavan paljon upeita ja täysin käyttökelpoisia ideoita ja jopa lähes valmiita malleja siihen, miten kehitämme lapsi- ja perhemyönteisempää yhteiskuntaa.

On vaikea arvioida, onko niillä vaikutuksia syntyvyyden kasvuun, mutta aivan varmasti ne lisäävät olennaisesti perheiden ja lasten hyvinvointia ja tekevät maastamme paremman paikan kasvaa ja menestyä myös muualta tänne muuttaville.

– Marja-Leena Laakso, professori, Jyväskylän yliopisto

Tajusin, että maailman lapsimyönteisimmän maan synnytyks vaatii kaikkien osallistumista, pelkillä palvelujärjestelmän muutoksilla emme tavoitetta saavuta. Yhdessä, yhteistyössä toisiamme auttaen ja ymmärtäen mahdollistamme lapsille loistavan tulevaisuuden, olitpa sitten päättäjä tai johtaja, opettaja tai hoitaja, vanhempi tai toveri, iloitse, innosta, kannusta ja rohkaise, ihan joka päivä niin olemme maalissa nopeammin kuin uskommekaan.

– Jarkko Lahtinen, kehittämisspäälikkö, Suomen Kuntaliitto

Olen valmis tekemään kaiken voitavani, jotta jokainen lapsi ja nuori saa parhaan mahdollisen osaamispohjan elämälleen. Jokaisella on oltava mahdollisuus kasvaa oman potentiaalinsa ylärajoille.

– Olli Luukkainen, puheenjohtaja, Opettajien ammattijärjestö OAJ

Lapsistrategiatyössä olen oivaltanut, että meidän on luotava pysyviä terveyttä ja hyvinvointia edistäviä rakenteita kaikkien lapsi- ja perhetoimijoiden kesken. Sitoudun jatkossakin edistämään tätä monialaista yhteistyötä ja terveydenhuollon ehkäisevän ja hoitavan työn tasapainoa, erityisesti lasten ja nuorten elämänhallinnan ja mielenterveyden hyväksi.

– Pirjo Pennanen, ehkäisevän terveydenhuollon ylilääkäri, Vantaan kaupunki

Tällä matkalla ajatukseni kuuntelemisen, ymmärtämisen ja toimimisen tärkeydestä on vahvistunut entisestään. Lupaen edelleen pysähtyä kuuntelemaan, jotta ymmärtäisin ja oppisin toimimaan oikein.

– Markku Rimpelä, strategiajohtaja, Hämeenlinnan kaupunki

Lasten oikeuksiin nojautuva kansallinen lapsistrategia olisi tärkeä ja tuore linjaus joka myös vahvistaisi Suomen mainetta perheystävällisenä maana. Sitä tulevaisuutta poh-tiessamme ilmeni, miten moni taho, vanhemmista, opettajista ja kavereista ministeriöihin, tukijoista ja tutkijoista järjestöihin, omilla panoksillaan muokkaavat lasten kasvu-ympäristöä.

– Anna Rotkirch, johtaja, Väestöliitto

Työskentely oli tärkeä muistutus siitä, miten lapsen elämänsä elämään vaikuttavat sekä ympäröivät ihmiset että yhteiskunnan rakenteet. Omassa elämässäni nämä asiat lo-mittuvat siten, että ammatillisesti pidän esillä yhteiskunnan instituutioiden ja hyvinvoin-tipolitiikan merkitystä, yksityiselämässä toivottavasti ihmisen vastuuta toisesta ihmi-sestä.

– Tuire Santamäki-Vuori, johtaja, THL

Oivalsin miten monella tavalla yhteiskunnallisen päätöksenteon ja asenteiden avulla voidaan vaikuttaa lapsiystävällisempään yhteiskuntaan ja että meillä kaikilla on sen rakentamisessa tärkeä rooli joka päivä. Olen vahvasti sitoutunut omassa työssäni las-tenkirjojen kustantajana olemaan mahdollistamassa paikkoja ja hetkiä, joissa lasten ääni kuuluu, ja joissa lapset ja aikuiset kohtaavat ja viihtyvät yhdessä.

– Saara Tiuraniemi, kustantaja, Kustannusosakeyhtiö Tammi

Ymmärsin sen, että jätämme lapsen liian usein ja liian pitkään selviytymään yksin ti-lanteista, jotka ovat hänelle aivan liian monimutkaisia hallita. Aikuisilla on kaikki mah-dollisuudet auttaa jokaista lasta, kunhan ensin oppivat kuuntelemaan häntä ja sitten toimimaan yhdessä tilanteen korjaamiseksi. Yritän itse olla aikuinen, joka kuuntelee ja oppii.

– Jouni Välijärvi, professori, Jyväskylän yliopisto

Kaikille lapsille yhdenvertainen ja lapsimyönteinen yhteiskunta on tavoite, jota kohti on tärkeä kulkea. Minä sitoudun tekemään osani, niin töissä kuin vapaa-ajalla, sen eteen, että jokainen lapsi voi kokea olevansa turvassa, arvokas ja osallinen.

– Onni Westlund, kokemusasiiantuntija

Lapsistrategian työstäminen yhdessä alan huippuasiantuntijoiden ja etenkin lasten ja nuorten kanssa antoi minulle uskoa tulevaan, mutta herätti myös paljon uusia kysymyksiä. Tiedämme, mikä saa lapsen hymyilemään, mutta silti niin moni heistä itkee pahaa oloaan. Aion vastaisuudessakin tuottaa ja viedä päättäjille tietoa, jotta jonain päivänä yhteiskuntamme on lapsisystävällinen.

– Minna Ylikännö, johtava tutkija, Kela

8 Lähdeluettelo

Aitokallio-Tallberg, A. Lapsettomuuspotilaan raskauden seuranta neuvolassa. SLL 2012, 67:2072–2075.

Berg, V. (2018) Suomalaiset haluavat nykyään vähemmän lapsia kuin ennen. Tietovuoto, toukokuu. Väestöliitto Väestöntutkimuslaitos.: http://www.vaestoliitto.fi/tieto_ja_tutkimus/vaestontutkimuslaitos/tietovuodot/touko-2018-tietovuoto/

Gyllenberg, D., Marttila, M., Sund, R., Jokiranta-Olkonieni, E., Sourander, A., Gissler, M., & Ristikari, T. 2018 a. Temporal changes in the incidence of treated psychiatric and neurodevelopmental disorders during adolescence: an analysis of two national Finnish birth cohorts. *The Lancet Psychiatry*, 5(3), 227-236.

Gyllenberg, D., Sourander, A., Gissler, M., & Ristikari, T. 2018b. Mental health services and allocation of resources: where should the money flow?—Authors' reply. *The Lancet Psychiatry*, 5(6), e12-e13.

Hassan, MA, Killick SR. Effect of male age on fertility: evidence for the decline in male fertility with increasing age. *Fertil Steril*, 2003, 79:1520–1527.

Hedelmöityshoidot 2015–2016, Tilastoraportti 9/2017, Suomen virallinen tilasto, Hedelmöityshoidot. THL, 2017.

Hemminki E, Gissler M. Births by younger and older mothers in a population with late and regulated childbearing: Finland 1991. *Acta Obstetrica et Gynecologica Scandinavica* 1996, 75 (1):9–27.

Hilli, P., Ståhl, T., Merikukka, M., & Ristikari, T. (2017). Syrjäytymisen hinta—case investoinnin kannattavuuslaskemasta. *Yhteiskuntapolitiikka* 82 (2017):6 663-675.

Jokimaa V. Koeputkihedelmöityshoitojen välittömät komplikaatiot. Katsaus-artikkeli. *Duodecim* 2006, 122:434–440.

Joronen K, Kanste O, Halme N, Perälä M-L, Pelkonen M. 2018. Lasten ja nuorten terveyttä, hyvinvointia, kasvua ja oppimista edistävien palvelujen integraatiota tukevat toimet eri maissa. Valtioneuvoston tutkimus- ja kehittämistoiminta. (35/2018): <https://tietokayttoon.fi/julkaisut/raportti?pubid=URN:ISBN:978-952-287-540-2>

Kanste O, Joronen K, Halme N, Perälä M-L, Pelkonen M. 2018. Lasten ja nuorten terveyttä, hyvinvointia, kasvua ja oppimista edistävät palvelukokonaisuudet - kokemuksia eri maista. Tutkimuksesta tiiviisti 28/2018. Syyskuu 2018, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-186-7>

Klemetti R, Gissler M, Sainio S, Hemminki E. Associations of maternal age with maternity care use and birth outcomes in primiparous women: a comparison of results in 1991 and 2008 in Finland. *BJOG*, 2013.

Klemetti R, Gissler M, Sainio S, Hemminki E. At what age does the risk for adverse maternal and infant outcomes increase? Nationwide register-based study on first births in Finland in 2005–2014. *Acta Obstetrica et Gynecologica Scandinavica* 2016, 95:1368–1375.

Klemetti R. Tahaton lapsettomuus ja hedelmöityshoidot. Kirjassa Lisääntymisterveys Suomessa. Terveys 2000 -tutkimus. (toim. Koponen & Luoto). Kansanterveyslaitoksen julkaisuja B5/2004. KTL, Helsinki, 2004.

Klemetti R. The Use of Assisted Fertilization in Finland: Health Effects and Equity. Doctoral thesis. Stakes, Research Report 158, Gummerus, Vaajakoski 2006.

Klemetti Reija, Liitsola Kirsi, Luoto Riitta, Gissler Mika, Jokela Satu, Koponen Päivikki. Seksuaali- ja lisääntymisterveys [Sexual and Reproductive health]. Kirjassa Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa 2018 (toim Koponen Päivikki, Borodulin Katja, , Lundqvist Annamari, Koskinen Seppo). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 4/2018. Helsinki, 2018.

Koponen P, Klemetti R, Luoto R, Alha P, Surcel HM. Lisääntymisterveys. Kirjassa Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa 2011 (toim Koskinen Seppo, Lundqvist Annamari, Ristiluoma Noora). Raportti 68/2012. Juvenes Print, Suomen Yliopistopaino Oy, Tampere 2012.

Koskinen, S., A. Lundqvist & N. Ristiluoma (2012). Terveys, toimintakyky ja hyvinvointi Suomessa 2011. Raportti: 2012_068.

Kouluterveyskysely, THL, 2015:

<https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/vaestotutkimukset/kouluterveyskysely>

Kunttu K, Huttunen T. Korkeakouluopiskelijoiden terveystutkimus 2000, Helsinki, 2001.

Kunttu K, Pesonen T, Saari J. Korkeakouluopiskelijoiden terveystutkimus 2016. Yliopilaiden terveydenhoitosäätiön tutkimuksia 48. Arkmedia Oy, 2017.

Lamminpää R, Vehviläinen-Julkunen K, Gissler M, Heinonen S. Preeclampsia complicated by advanced maternal age: a registry-based study on primiparous women in Finland 1997-2008. *BMC Pregnancy Childbirth*. 2012 Jun 11;12:47. doi: 10.1186/1471-2393-12-47.

Lampinen R, Vehviläinen-Julkunen K, Kankkunen P. A review of pregnancy in women over 35 years of age. *The Open Nursing Journal* 2009, 3: 33–38.

de La Rochebrochard, E, de Mouzon, J, Thepot, F, Thonneau, P. Fathers over 40 and increased failure to conceive: the lessons of in vitro fertilization in France. *Fertil Steril* 2006, 85:1420–1424.

de La Rochebrochard, E, Thonneau, P. Paternal age \geq 40 years: an important risk factor for infertility. *Am J Obstet Gynecol* 2003, 189:901–905.

Miettinen A, Rotkirch A. Milloin on lapsen aika? Lastenhankinnan toiveet ja esteet. *Perhebarometri E34*, 2008. Väestöliitto Väestötutkimuslaitos, Helsinki, 2008.

Miettinen A. *Perhebarometri 2015 Katsauksia E49/2015 Väestöliitto ry. Hansaprint Oy. Helsinki, 2015*

Mika Niemelä, Hannu Kallunki, Jaana Jokinen, Sami Räsänen, Birkitta Ala-Aho, Heilinä Hakko, Tiina Ristikari, Tytti Solantaus (2019). Let's Talk about Children Model. *Frontiers in Psychiatry*. In press.

Nipuli S, Brandt J, Hemminki E, Klemetti R. Finnish university students' intentions to have children and willingness to have fertility education. *First Global ESC Conference, Kööpenhamina, Tanska, 2013*.

Nipuli S, Hemminki E, Rämö A, Klemetti R. Finnish university students' knowledge of the health impacts of postponing childbearing, Finland, 2011. *Int J H Prom Ed*, 2017.

Nybo Andersen, A.-M. & S. K. Urhoj (2017). Is advanced paternal age a health risk for the offspring? *Fertility & Sterility* 107, 312–318.

Paavilainen M, Bloigu A, Gissler M, Hemminki E, Klemetti R. Aging fatherhood in Finland – first-time fathers in Finland from 1987-2009. *Scandinavian Journal of Public Health*, 2015;44(4).

Perinataalitalasto – synnyttäjät, synnytykset ja vastasyntyneet 2015. Tilastoraportti 16/2016, Suomen virallinen tilasto, THL, 2017.

Pelkonen M ja Perälä M, muistio 2018.

Perälä M-L, Pelkonen M, Halme N, Kanste O, Joronen K. 2018. Kansainvälisistä ratkaisuksista oppia lasten ja nuorten palvelujen ohjaukseen. Valtioneuvoston tutkimus- ja kehittämistoiminta. Näkökulmia ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja päätöksenteon tueksi 29/2018

Ristikari, T., Keski-Säntti, M., Sutela, E., Haapakorva, P., Kiilakoski, T., Pekkarinen, E., ... & Salo, J. (2018). Suomi lasten kasvuympäristönä. THL raportit 7/2018: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137104/URN_ISBN_978-952-343-152-2.pdf?sequence=1

Ristikari, T., Törmäkangas, L., Lappi, A., Haapakorva, P., Kiilakoski, T., Merikukka, M., ... & Gissler, M. (2016). Suomi nuorten kasvuympäristönä-25 vuoden seuranta vuonna 1987 Suomessa syntyneistä nuorista aikuisista. Raportti: 2016_009: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131119/URN_ISBN_978-952-302-712-1.pdf?sequence=1

Rotkirch, A., K. Tammissalo, A. Miettinen & V. Berg (2017). Miksi vanhemmuutta lykätään? Nuorten aikuisten näkemyksiä lastensaannista. Perhebarometri 2017. Väestöntutkimuslaitos Katsauksia E51. Helsinki: Väestöliitto.

Sainio S, Klemetti R, Hemminki E, Gissler M. Yli 40-vuotiaan naisen raskaus. SLL 2010, 39, 3129–34.

Sartorius GA, Nieschlag E. Paternal age and reproduction. Hum.Reprod.Update, 2010,16, 1: 65-79.

Schmidt, L., T. Sobotka, J. G. Bentzen, & A. N. Andersen (2012). Demographic and medical consequences of the postponement of parenthood. Human Reproduction Update, 18(1), 29–43.

Sharma, R., Biedenharn, K. R., Fedor, J. M., & Agarwal, A. (2013). Lifestyle factors and reproductive health: taking control of your fertility. Reproductive Biology and Endocrinology, 11(1), 66

Slama, R. et al. (2005). Influence of paternal age on the risk of spontaneous abortion. American Journal of Epidemiology, 161, 816–823.

Tilastokeskus (2018) Äidit tilastoissa:

http://www.stat.fi/tup/tilastokirjasto/aidit_tilastoissa_2018.html

Väljjarvi, Jouni (toim.) (2019) Edellytykset kasvuun, oppimiseen ja osallisuuteen kaikille. Tutkijoiden havaintoja ja suosituksia lasten ja nuorten monipuolisen kehityksen, terveyden ja vaikuttamisen mahdollisuuksien edistämiseksi. Valtioneuvoston julkaisu 2019:7: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-701-7>

Zasloff E, Schytt E, Waldenström. First time mothers' pregnancy and birth experiences varying by age. Acta Obstet Gynecol Scand 2007, 86:1328–36.

Mahdollisuudet Suomelle: Mahdollisuudet Suomelle: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161329>

Hallinnonalojen tulevaisuuskatsaukset 2018: <https://vnk.fi/tulevaisuuskatsaukset>

Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. osa Jaettu ymmärrys työn murroksesta: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/80036>

Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 2. osa Ratkaisuja työn murroksessa: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161091>

Kansallinen ennakointiverkosto: <http://foresight.fi>

Varhaiskasvatusmaksujen kevennykset osuvat keskituloisiin, mutta lisäävät työnteon kannustimia pienituloisilla, tutkimuspäällikkö Jussi Tervola, THL: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137619/THL%20Tutkimuksesta%20tiiviisti%208_2019%201502.pdf?sequence=4&isAllowed=y

Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma (LAPE):

<https://stm.fi/hankkeet/lapsi-ja-perhepalvelut> ; varsinaisen hankekauden loppuraportti valmistuu maaliskuun lopussa 2019: Muutosohjelma jatkuu 2019.

Lapsi-, nuoriso- ja perhetoimijat ovat kannanotossaan 16.11.2017 esittäneet kansallisen lapsistrategian laatimista: <https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-paiva-ja-viikko/2017-yhdenvertaisuus/kannanotto-lapsistrategia-ohjamaan-lapsipolitiikkaa/>

Lapsi- ja perhejärjestöt antoivat kannanoton lapsen oikeuksien sopimukseen perustuvan lapsistrategian laatimisesta 13.2.2018: <https://www.lskl.fi/kannanotot-ja-lausunnot/suomeen-tarvitaan-kansallinen-lapsistrategia/>

Yhdyspinnat yhteiseksi mahdollisuudeksi - Selvitys lapsi- ja nuoriso- ja perhepalveluiden toteuttamiseen liittyvistä yhdyspinnoista muuttuvassa toimintaympäristössä. Sosiaali- ja terveysministeriö. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2018: <https://stm.fi/julkaisu?pubid=URN:ISBN:978-952-00-3904-2>

Lapsiasialtuutetun kertomus eduskunnalle 2018: http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2018/02/LA_eduskuntakertomus_2018_FI_netti.pdf

Joronen, et al: Lasten ja nuorten terveyttä, hyvinvointia, kasvua ja oppimista edistävien palvelujen integraatiota tukevat toimet eri maissa. Valtioneuvoston kanslia. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2018: <https://valtioneuvosto.fi/julkaisut/julkaisu?pubid=URN:ISBN:978-952-287-540-2>

Lapsiasialtuutetun kertomus eduskunnalle 2018: https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Mietinto/Sivut/StVM_28+2018.aspx

YK:n lapsen oikeuksien komitea antoi vuonna 2003 yleiskommentin lapsen oikeuksien sopimuksen yleisistä täytäntöönpanotoimista (yleiskommentti nro 5, http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRC_GC_2003_5_julkaisu.pdf). Komitea korostaa, että sopimusvaltion hallituksen on toimittava lapsen oikeuksien sopimukseen perustuvan yhdistävän, kattavan ja oikeusperustaisen kansallisen strategian pohjalta. Yleiskommentti määrittää mitä strategialta edellytetään.

Lapsiympäristön tukineistot: https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/johtamisen_tueksi/lapsiymparistollinen-maakunta-ja-kunta

Lapsivaikutusten arvioinnin kehitystyö osana LAPE muutosohjelmaa ja THL:ssä: https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/johtamisen_tueksi/miten_arvioida/lapsivaikutusten_arviointi

Euroopan Neuvoston lasten ja nuorten osallistumisen arviointikriteerit YK sopimuksen perusteella: https://oikeusministerio.fi/artikkeli/-/asset_publisher/oikeusministerio-kaynnistaa-hankkeen-lasten-ja-nuorten-osallistumisoikeuksien-arviointityokalun-testaamiseksi

Lapsiasialtuutetun kertomus eduskunnalle 2018. Kertomus sisältää katsauksen, joka perustuu hallinnon asiakirja-aineistoihin (mutta ei varsinaisesti toteutuneeseen lapsi- ja perhepolitiikkaan, sen tuloksiin eri aikakausina tai hyvinvointi-indikaattoreihin) (Matti Rimpelä).

http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2018/02/LA_eduskuntakertomus_2018_netti_SU.pdf

Hallituksen strategia-asiakirja 2003. Hallituksen poikkihallinnolliset politiikkaohjelmat ja politiikat. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 14/2003:

<https://valtioneuvosto.fi/documents/10184/369117/vanhanen-strategia-asiakirja-2003.pdf/355c8468-4025-45ec-89db-e687915b43fd>

Opetus- ja kulttuuriministeriön 1.10.2009 asettaman selvitysryhmän raportti Lapsi-, nuoris- ja perhepolitiikan koordinaatio - Lasten ja nuorten kasvun ja hyvinvoinnin selvitysryhmän muistio. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:3: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/75573>

mm. ehdotti että lasten ja nuorten hyvinvoinnin seuranta otetaan tulvien hallitusten strategia-asiakirjojen määritellyksi erikseen seurattavaksi politiikkateemaksi.

Opetus- ja kulttuuriministeriön selvitysryhmälle asettaman alatyöryhmän raportti Lapsi- ja nuorisopolitiikan koordinaation vahvistaminen – Lastensuojelulain ja nuorisolain lasten ja nuorten kasvua ja hyvinvointia edistävien yleisten säännösten kehittäminen ja yhteensovittaminen. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:15:

<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75578/tr15.pdf?sequence=1>

Lasten hyvinvoinnin kansalliset indikaattorit. Tavoitteena tetoon perustuva lapsipolitiikan johtaminen. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2011:3:

<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75502/tr3.pdf>

Eriarvoistuva lapsuus. Lasten hyvinvointi kansallisten indikaattoreiden valossa. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2014:3:

<http://lapsiasia.ssthosting.fi/wp-content/uploads/2014/12/Vuosikirja-2014.pdf>

Hallituksen strategia-asiakirja 2007. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 18/2007:

https://vnk.fi/documents/10616/622950/J1808_Hallituksen+strategia-asiakirja+2007.pdf/0aa860da-f50c-423e-903c-a3bdb72b9f64?version=1.0

Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma 2007 – 2011

<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/78974>

Koulutuksen kehittämisohjelma (KESU, OKM) sekä Kansallinen sosiaalialan kehittämisohjelma (KASTE, STM,) joissa molemmissa oli ministeriökohtaisia lapsia, nuoria ja perheitä koskevia strategisia linjauksia ja toimenpideohjelmia.

Hallituksen strateginen toimeenpanosuunnitelma korostaa lapsi- ja nuorisopolitiittisen ohjelman merkitystä hallinnonalojen yhteistyön luojana.

<https://valtioneuvosto.fi/documents/10184/321857/Hallitusohjelman+strateginen+toimeenpanosuunnitelma/780ab6d0-00ec-4681-aa2a-4c6fc740783b>

Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma 2012-2017:

<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/79218>

ks. esim. Strateginen tavoite 9: Lasten, nuorten ja perheiden asioita hoidetaan osaa-
vasti ja hyvässä yhteistyössä. 9.1 Lasten, nuorten ja perheiden asioiden koordinaatio
9.2 Lasten ja nuorten parissa toimivien osaaminen. Toimenpiteet mm. Valtioneuvosto
asettaa OKM:n esityksestä johtoryhmän lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman
toteuttamisen johtamista varten. Johtoryhmään kuuluvat edustajat seuraavista minis-
teriöistä ja alaisesta hallinnosta: OKM, STM, OM, TEM, SM, YM, PLM, VM sekä THL
ja OPH. Hyödynnetään THL:n asiantuntijuutta koordinaatio- ja kehittämistoiminnassa.
STM selkiyttää lapsiasioita käsittelevien neuvottelukuntien kokonaisuutta. Hyödynne-
tään yhteistyötä erityisesti Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman ja KASTE II
Lapsia, nuoria ja lapsiperheitä koskevan osaohjelman kanssa (OKM, STM). Hallitus
luopui aiemmista lapsi ja perhepolitiikan keskeisistä Koulutuspolitiikan kehittämissuun-
nitelmasta (KESU) ja Kansallisista sosiaali ja terveystoimintaohjelmista
(KASTE). Lisäksi nuorisolain mukainen ohjelma kaventui uudessa laissa keskittymään
nuorisopolitiikkaan aiemman laajemman lapsi- ja nuorisopolitiittisen koordinaatio ja yh-
teistyöluonteen sijasta. Lapsi- ja perhepalveluiden hajanainen palvelujärjestelmä uu-
distetaan. Kaikki lasten, nuorten ja perheiden palvelut sovitetaan yhteen integroiduksi
lapsi- ja perhelähtöiseksi palvelujen kokonaisuudeksi. Muutoksella vahvistetaan pe-
ruspalveluja ja siirretään painopistettä ehkäiseviin sekä varhaisen tuen ja hoidon pal-
veluihin. Lapsen etu ja vanhemmuuden tuki ovat muutoksessa ensisijaisia. Muutosoh-
jelman tuloksena lapset, nuoret ja perheet voivat paremmin, heidän voimavaransa
ovat vahvistuneet ja he kokevat pystyvänsä vaikuttamaan omaan hyvinvointiinsa ja
palveluihinsa. Kyseessä on laaja, monia hallinnonaloja ja palveluja koskeva muutos,
joka edellyttää vahvaa kansallista ohjausta ja muutosvaiheen rahallista panostusta.

”On pyrittävä siihen, että yleinen lapsi- ja perhepolitiikka ja erityinen lasten, nuorten ja
lapsiperheiden syrjäytymisen ehkäisy ja hoito sisältyvät samaan ohjelmaan. Tällaisen
ohjelman ohjaus edellyttää verkostomaista ja pitkäkestoista yhteistyötä valtion kes-
kushallinnossa ministeriöiden ja niiden alaisten yksiköiden sekä myös kolmannen sek-
torin ja yksityissektorin kanssa.”

Suomen lapsiasiaintoimikunta. Esitys lapsiasiavaltuutetusta ja lapsi ja perheasioiden
koordinaatiosta. STM työryhmämuistioita 2004:7:

<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/72800>

Lapsille sopiva Suomi – raportti eli YK:n erityisistunnon edellyttämä kansallinen toimintasuunnitelma: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/72626/julkaisu_2005_5.pdf?sequence=1

”Toimikunnan mielestä Suomeen tarvitaan laaja ja yhteisesti hyväksytty valtakunnallinen lapsi- ja perhepoliittinen strategia lasten ja lapsiperheiden hyvinvoinnin kehittämiseksi ja seuraamiseksi. Siinä tulee ottaa huomioon sekä lapsen edun ja tarpeiden toteutuminen että perheiden palveluiden ja taloudellisten voimavarojen turvaaminen”

Asetus lapsiasiavaltuutetusta ja lapsiasianeuvottelukunnasta (finlex.fi):
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2005/20050274>

Valtioneuvoston koulutuspoliittinen selonteko eduskunnalle. Opetusministeriön julkaisu 2006:24: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79977/opm24.pdf>

Valtioneuvoston selonteko suomen ihmisoikeuspolitiikasta: https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/selonteko/Documents/vns_2+2004.pdf

Eriarvoisuutta käsittelevän työryhmän loppuraportti. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2018: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/160706>

Liite. Professori Juho Saaren ryhmän 12 esitystä ja hallituksen kommentit niihin (VNK): <https://vnk.fi/documents/10616/7660589/Saaren+tyoryhma+kehysriihi/9b732c55-eab4-4074-a830-f7cd596a25ab>

Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma. Hankesuunnitelma (STM):
https://stm.fi/documents/1271139/1953486/Hankesuunnitelma_Lapsi-ja+perhepalveluiden+muutosohjelma.pdf/901bb807-89df-4efc-9ef6-257064f84ac0

Liitteet

Raportin tiivis kuvaus

Hallituskaudet ylittävää kansallista lapsistrategiaa pohjustavan ja valmistelevan työn taustalla on hallituksen kehysriihessä sopima päätös 11.4.2018. Opetus- ja kulttuuriministeriö sekä sosiaali- ja terveysministeriö asettivat yhteistyössä 5.6.2018 ohjausryhmän ja toimeksiannon valmistelevalle työlle, joka on toteutettu 1.8.2018–28.2.2019.

Lapsistrategiaa pohjustavan työn tehtävänanto edellytti uudenlaista toimintatapaa yli hallituskausien tähtäävän vision, ennusteiden, tavoitteiden ja suositusten tunnistamiseksi ja toteuttamiseksi. Ministeriöiden, kansalaisyhteiskunnan, julkisen ja yksityisen sektorin poikkihallinnollisen työskentelyn linjauksiksi valittiin avoimuus, tulevaisuussuuntautuneisuus, mahdollisuuksien löytäminen ja dialoginen vuorovaikutus.

Lapsen aika -raportin visiota, skenaarioita, suosituksia ja tutkimuksen esiin nostamia hyvinvoinnin osa-alueita tunnistettiin tutkimuksen ja kokemusasiantuntijuuden avulla lapsen, nuoren ja perheiden tulevaisuuden, hyvinvoinnin ja oppimisen, osallisuuden ja turvallisuuden sekä ihmissuhteiden ja terveyden lähtökohdista.

Johdannossa kerrotaan, miksi lapsistrategiaa tarvitaan ja mikä on Lapsen aika -visio ja siitä linjatut tavoitteet, joiden avulla voidaan saavuttaa lapsi- ja perhemyönteinen yhteiskunta 2040. Johdannossa esitellään myös vision toteuttamisen keinoja, jotka ovat lapsen oikeuksiin ja tietoon perustuva hallinto ja päätöksenteko, lapsi- ja perhelähtöinen toimintakulttuuri sekä laadukas vuorovaikutus.

Luvussa 2 esitellään, millaisessa Suomessa lapset ja nuoret elävät 2019. Luvussa esitellään tutkimuksesta nousseita lasten hyvinvoinnin osa-alueita, joista on laadittu oma, professori Jouni Välijärven toimittama raportti ”Edellytykset kasvuun, oppimiseen ja osallisuuteen kaikille. Tutkijoiden havaintoja ja suosituksia lasten ja nuorten monipuolisen kehityksen, terveyden ja vaikuttamisen mahdollisuuksien edistämiseksi.” Luvussa kuvataan myös tutkimuksiin perustuen elämää, joka on turvallinen lapselle sekä käsitellään syntyvyyttä ja lapsiin sekä lapsiperheisiin kohdistettuja yhteiskunnan voimavaroja. Luvussa valotetaan myös hyvinvoinnin ja palvelujen tilaa sekä uudistamisen suuntaa hallituksen kärkihankkeissa 2015–2019.

Luvussa 3 kuvaillaan, minkälaisessa Suomessa lapset ja nuoret elävät vuonna 2040. Luvussa avataan maailman muuttumista lapsen ja nuoren näkökulmasta sekä kysytään, muuttuvatko lasten hyvinvoinnin tarpeet. Luvussa esitellään työskentelyn aikana syntyneet kolme mahdollista tulevaisuussuuntaa: 1) Hyvä Lapsen aika -skenaario, 2) lineaarinen kehitys, jossa eriarvoistumiskehitys jatkuu entiseen tapaan sekä 3) kriisiytynyt lapsuus, jossa kielteiset muutokset vahvistuvat.

Luvussa 4 hahmotetaan suuntaviivoja lapsi- ja perhemyönteisen yhteiskunnan toteutumiselle ja lapsistrategian jatkovalmistelulle. Luvussa esitellään vision Lapsi- ja perhemyönteinen yhteiskunta seitsemän tavoitetta ja keinoja tavoitteiden saavuttamiseksi sekä suosituksia tarkemmin. Luvussa esitetään suuntaviivoja strategian jatkovalmistelulle. Luvussa luodaan myös katsaus Lapsen aika -tiekartalle kohti kansallista lapsistrategiaa sekä annetaan aikataululle ja hallinnolliselle työskentelylle ehdotuksia.

Luvussa 5 kerrotaan työskentelyn aikana kerätystä tutkimuksesta ja tiedosta koskien kansainvälisiä ja pohjoismaisia hyviä käytänteitä ja tutkimusta ohjauksen ja johtamisen välineenä. Luvussa on kerätty myös yhteen Lapsifoorumeista saatu tieto ja laaja sidosryhmä- ja kansalaiskeskustelu.

Luvussa 6 esitellään hallituksen kehysriihen toimeksianto ja eduskunnan evästyksen valmistelulle sekä työn koordinointi ja työryhmät.

Luvussa 7 on epilogi, joka kokoaa yhteen ohjausryhmän jäsenten sitoumukset lapsi- ja perhemyönteisen yhteiskunnan edistämiseksi.

Loppuun on kerätty lähdeaineistot ja liitteet.

Ministeriöiden lapsistrategia -sivuilta netistä on löytyvät aineistot ovat:

1. Raportti ”Lapsen aika. Kohti kansallista lapsistrategiaa 2040”.
2. Raportti ”Edellytykset kasvuun, oppimiseen ja osallisuuteen kaikille. Tutkijoiden havaintoja ja suosituksia lasten ja nuorten monipuolisen kehityksen, terveyden ja vaikuttamisen mahdollisuuksien edistämiseksi.” Toim. Jouni Välijärvi.
3. Tutkijoiden viisi hyvinvoinnin osa-alueita ja niihin liittyvät tietokiteet.
4. Graafiset kuvat Lapsen aika -vision, hallinnon ja etenemisen kuvaamiseksi.
5. Liitteet. Tutkijoiden antamat taustatiedot.
6. Liitteet. Sidosryhmien antamat lausunnot.

Toiminnassa noudatettiin alusta asti strategisen viestinnän ja avoimuuden periaatteita. Lapsistrategiaa valmistelevan työn sisältöjen, keskustelujen ja näkökulmien muotoutumista oli mahdollista seurata kahden ministeriön avoimilla verkkosivulla. Sidosryhmien, kansalaisten ja asiantuntijoiden välistä dialogia käytiin kolmessa Lapsi-foorumissa sekä erillisissä sidosryhmätapaamisissa.

Mukaan työhön on saatu poikkisektoriaalisesti myös talouden ja elinkeinoelämän toimijoita. Työtä on tukenut ohjausryhmän lisäksi tutkijaryhmä. Valmistelussa on järjestetty laajasti sidosryhmiä osallistavia tilaisuuksia, joihin osallistui lähes tuhat ihmistä, joista lapsia ja nuoria oli noin kaksisataa.

Valmistelu on perustunut kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksesta strategiaa tukevia periaatteita ovat yhdenvertaisuus, lapsen edun ensisijaisuus, jokaisen lapsen oikeus hyvään elämään sekä lapsen mielipiteiden huomioiminen. Lisäksi on muita sopimuksista nostettavia lapsen oikeuksia kuten esimerkiksi jokaisen lapsen oikeus saada opetusta (art 28/29).

Ohjausryhmä toimi valmistelujen seurantaryhmänä ja muodosti yhteisen vision "Lapsen aika – Kohti kansallista lapsistrategiaa 2040" ja osallistui esimerkiksi blogien kautta tärkeiden sisältöjen esiin nostamiseen lapsi- ja perhemyönteisen yhteiskunnan uudistamisen perusteista ja lähtökohdista.

Vision määrittelyn jälkeen luotiin tulevaisuuden ennakoitua kehityssuunnat, skenaariot, joilla kuvataan kolmea mahdollista maailmaa (lineaarinen skenaario, kriisiytynyt lapsuus ja lapsen aika -skenaario). Skenaariotyöskentelystä kiteytetty tavoitetilä eli visio on raportissa nimeltään Lapsen aika -visio. Raportissa esitellään suositeltava Lapsen aika -skenaario, jossa noin parinkymmenen vuoden kuluessa on saavutettu lapsi-, nuori- ja perhemyönteinen Suomi eri tasoilla.

Visiota konkretisoivat seitsemän tavoitetta, jotka liittyvät lapsen ihmissuhdeympäristöön (vanhemmat, läheiset aikuiset, ystävät), lapsen ja perheen osallisuuteen kasvu- ja lähiyhteisössä, perheiden yhdessä viettämään aikaan, lapsen ja nuoren yksilöllisen kasvun ja oppimisen polun mahdollistamiseen, lapsiperheiden köyhyyden vähentämiseen sekä ihmisten mahdollisuuden toimomaansa lapsimäärään.

Tutkimuksen perusteella määrittyivät lapsen hyvinvoinnin osa-alueiksi Ihmissuhteet, oppiminen, osallisuus, turvallisuus ja terveys. Näiden lisäksi syntyvyys määrittää yhteiskunnan lapsi- ja perhemyönteisyyttä.

Vision toteuttamisen kannalta keskeisiksi johtamisen keinoiksi nähtiin lapsen oikeuksiin ja tietoon perustuva hallinto ja päätöksenteko sekä lapsi- ja perhelähtöinen toimintakulttuuri. Vision saavuttamisen edellytys on laaja-alainen sitoutuminen yhteiskunnan eri tasoilla - valtioneuvostosta ja eduskunnasta alkaen Lapsen aika -raportissa sovittaviin tavoitteisiin ja hallituskausittaisiin suuntaviivoihin.

Lapsistrategia edistää lapsen oikeuksien toteutumista sekä lasten ja nuorten eriarvoisuuden vähentämistä. Se tukee myös julkisen johtamisen uudistumista systeemiseen ja ihmislähtöiseen suuntaan. Kokonaisvaltaisella hallinnonalarajat ja -tasot ylittävällä strategialla edistetään julkisten voimavarojen vaikuttavaa ja tehokasta käyttöä.

Raportissa esitetään, että lapsistrategiatyöhön sitoudutaan seuraavan hallituksen ohjelmassa ja strategiatyö saatetaan päätöksen vuoden 2019 loppuun mennessä. Työssä tulee syventää raportissa esitettyjä tavoitevalintoja, määrittellä tavoitteiden indikaattoreita, konkretisoida toimintalinjoissa etenemistä sekä tarvittavia voimavaroja. Samoin on ratkaistava työn johtamis-, raportointi- ja arviointivastuut, jotka tukevat visiota kohti etenemistä. Lisäksi on ratkaistava menettely, jolla eri ministeriöt, alueelliset toimijat sekä eduskunta sitoutuvat lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja oppimisen tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistävään pitkäjänteiseen strategiaan.

Raportin viesti on, että lapsi- ja perhemyönteinen yhteiskunta asettaa arvovalinnoissaan lapset, nuoret ja perheet etusijalle, politiikan keskiöön. Erityisesti heikommassa asemassa olevien lasten ja nuorten sekä apua tarvitsevien perheiden ennaltaehkäisevä tukeminen kohti tasa-arvoista ja yhdenvertaista hyvinvointia ja oppimista on tuotava investointi yhteiskunnan tulevaisuuteen.

Tilastotietoa lapsiperheistä. Lapset, lapsiperheet ja syntyneet

Suomessa asui 1 066 261 lasta (0-17-vuotiasta) vuoden 2017 lopussa. Tällöin lapsia oli noin 18 000 vähemmän kuin vuoden 2010 lopussa. Lapsiväestöltään neljässä suurimmassa maakunnassa – Uusimaa, Pirkanmaa, Pohjois-Pohjanmaa ja Varsinais-Suomi – asui 612 347, mikä on runsaat 57 % kaikista lapsista.

Lapsista oli vuoden 2017 lopussa suomenkielisiä 922 081, ruotsinkielisiä 60 843, saamenkielisiä 522 ja muun kielisiä yhteensä 82 815. Muun kielisten määrä on kasvanut nopeasti. Vuoden 2010 lopussa muun kuin suomen-, ruotsin tai saamenkielisiä lapsia oli 48 034.

Suomessa oli 566 242 lapsiperhettä vuoden 2017 lopussa (Lähde: Tilastokeskus). Lapsiperheellä tarkoitetaan perhettä, jossa on vähintään yksi alle 18-vuotias kotona asuva lapsi. Vuoden 2017 lopussa lapsiperheissä oli 1 046 336 alle 18-vuotiasta lasta. Kahden vanhemman perheissä lapsia oli 847 308 ja yhden vanhemman perheissä 199 028. Lapsiperheissä asuu vanhemmatkin sisarukset mukaan lukien 39 prosenttia väestöstä.

Yleisin lapsiperhemuoto on avioparin ja lasten muodostama perhe (58 % lapsiperheistä). Vuoden 2017 lopussa aviopari ja lapsia -perheitä oli 330 252, joista 388 oli saman sukupuolen aviopari ja lapsia -perheitä. 63 prosenttia lapsista asuu avioparien perheissä, koska niissä on keskimäärin enemmän lapsia kuin avoparien ja yhden vanhemman perheissä.

Vuoden 2017 lopussa Suomessa oli lähes 111 100 avoparin muodostamaa lapsiperhettä, mikä on 20 prosenttia lapsiperheistä. Noin 57 prosenttia esikoisista syntyi avioliiton ulkopuolella vuonna 2017. Kaikista vuonna 2017 syntyneistä lapsista avioliiton ulkopuolella syntyneiden osuus on 45 prosenttia.

Vuoden 2017 lopussa äidin ja lasten muodostamia perheitä oli 106 939. Yhden vanhemman perheitä (äiti ja lapsia tai isä ja lapsia) on yli viidennes (22 %) lapsiperheistä. Lapsiperheet, joissa asuu vakituisesti isä ja lapsia, oli 17 641. Vuoden 2017 lopussa rekisteröidyn parin ja lasten muodostamia perheitä oli 345 ja saman sukupuolen avioparin ja lasten muodostamia perheitä oli vuoden 2017 lopussa puolestaan 388.

Uusperheellä tarkoitetaan perhettä, jossa on alle 18-vuotias vain toisen puolison lapsi. Uusperheitä oli 51 300 eli yhdeksän prosenttia kaikista lapsiperheistä vuoden 2017 lo-

pussa. Uusperheiden vanhemmista 48 prosenttia on naimisissa keskenään ja 52 prosenttia on avoliitossa. Uusperheissä oli alle 18-vuotiaita lapsia 107 769. Uusperheiden lapsista 63 798 oli äidin lapsia, 11 116 isän lapsia ja 33 855 yhteisiä lapsia.

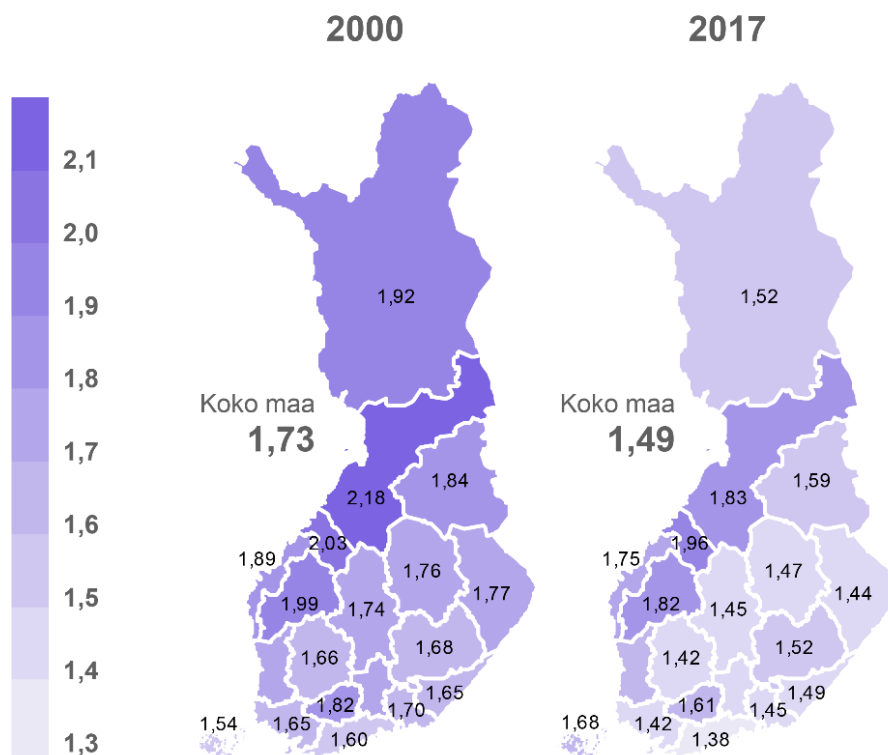
Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2017 Suomessa tehtiin 396 adoptiota. Kotimaisia adoptioita oli 292 ja kansainvälisiä 104. Suomen kaikista vuonna 2017 adoptoiduista henkilöistä oli tyttöjä 189 ja poikia 207. Adoptoiduista 92 oli 18 vuotta täyttäneitä henkilöitä, ja näistä valtaosa oli kotimaisia adoptioita. Kansainvälisissä adoptioissa yli puolessa tapauksista adoptoitava lapsi oli alle 5-vuotias. Vuonna 2017 Suomeen adoptoitiin ulkomailta eniten Etelä-Afrikassa syntyneitä lapsia (21). Seuraavaksi eniten adoptioita tehtiin Thaimaasta (18 lasta) ja Kiinasta (14 lasta).

Syntyvyys ja hedelmällisyys Suomessa

Hedelmällisyysluku maakunnittain 2000 ja 2017

Lähde: Tilastokeskus

Hedelmällisyysluku on lapsiluvun odote eli lapsimäärä, jonka naiset keskimäärin saavat elinaikanaan.

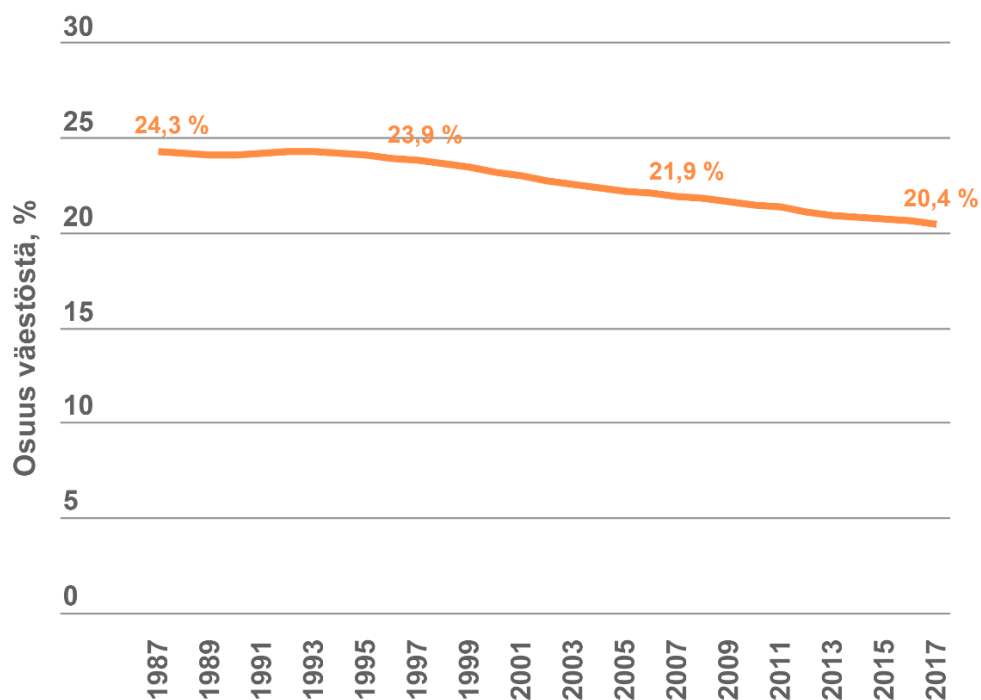


Suomessa on ollut eurooppalaisittain verrattuna korkea syntyvyys 2010-luvun alkuun saakka. Vuoden 2010 jälkeen syntyvyys on kääntynyt laskuun ja lasku on viime vuosina entisestään kiihtynyt. Tilastokeskuksen ennakkotilaston mukaan vuonna 2018 aikana syntyi 47 307 lasta, mikä on 3 014 lasta vähemmän kuin vuonna 2017. Näin ollen vuonna 2018 syntyi lähes 13 700 lasta vähemmän kuin vuonna 2010.

Vähennys on yli 22 %. Ennakollinen kokonaishedelmällisyysluku oli vuonna 2018 koko mittaushistorian alhaisin: 1,40. Vuodesta 2010 vuoteen 2018 kokonaishedelmällisyysluku on alentunut yli 25 %:lla. Muutos näin lyhyessä ajassa on dramaattinen. Suomessa on pitkään ollut kehittyneelle maalle suhteellisen korkea syntyvyys. Toisen maailmansodan jälkeen syntyneet naiset ovat saaneet keskimäärin noin 1,9 lasta.

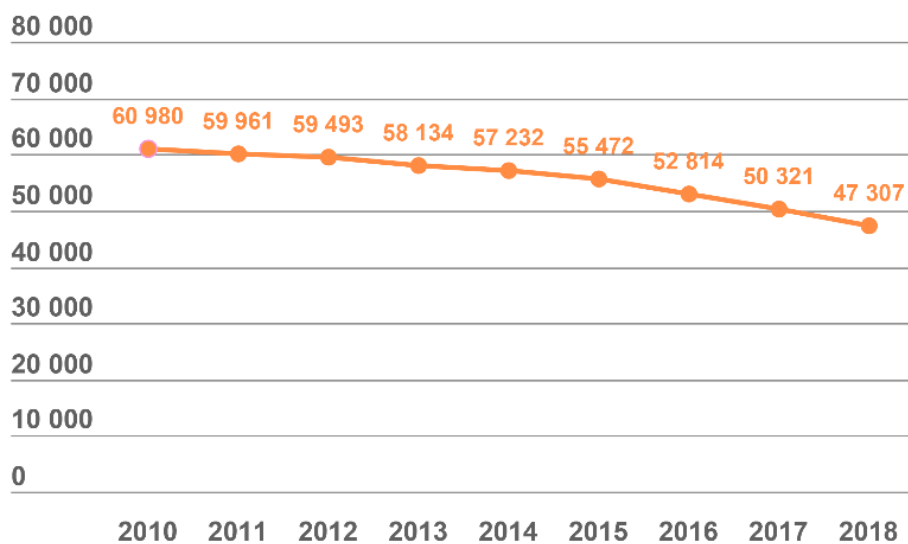
0–18 -vuotiaiden osuus väestöstä, %

Lähde: Tilastokeskus



Elävänä syntyneet Suomessa

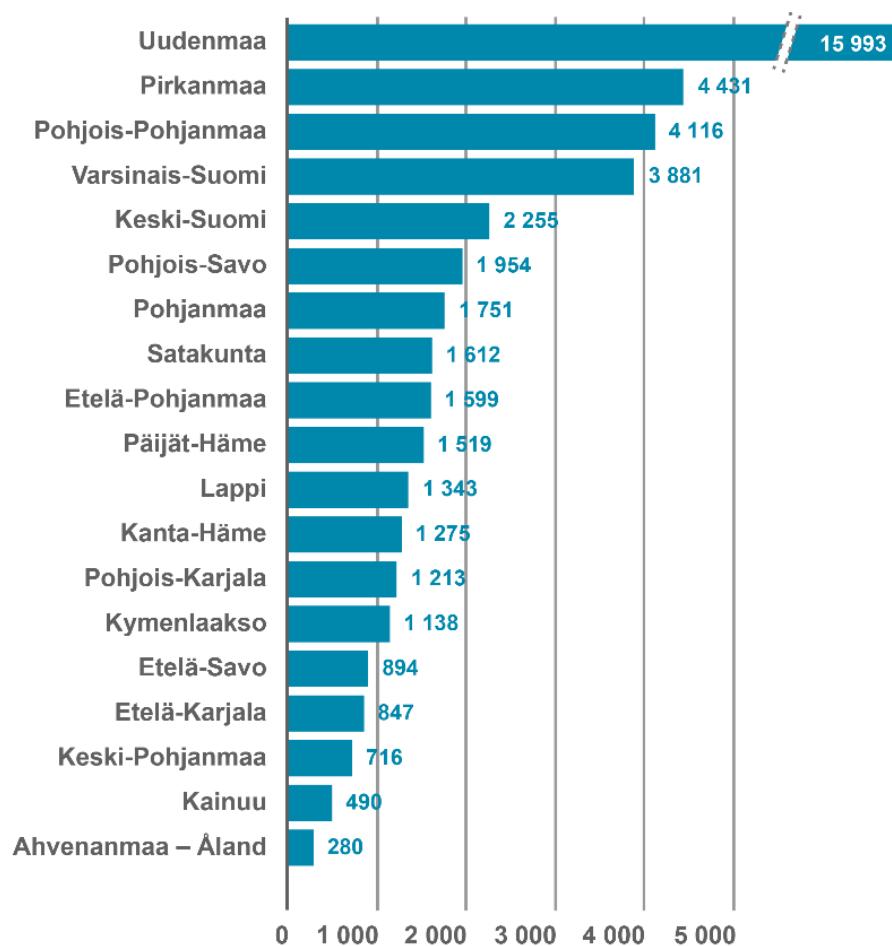
Lähde: Tilastokeskus



2010-luvulla syntyvien lasten määrä on pienentynyt Suomessa. Vuodesta 2011 lähtien kokonaishedelmällisyys on laskenut alle EU:n keskimääräisen tason, joka oli 1,60 vuonna 2017. Suomen kokonaishedelmällisyysluku oli vuonna 2018 1,40. Syntyvyys on tänä aikana alentunut noin viidesosan sekä kaupungeissa että maaseudulla ja taajamissa. Erityisesti esikoisia syntyy vähemmän kuin aikaisemmin, mutta lasku koskee myös toisia ja kolmansia lapsia.

Syntyneet maakunnittain 2018

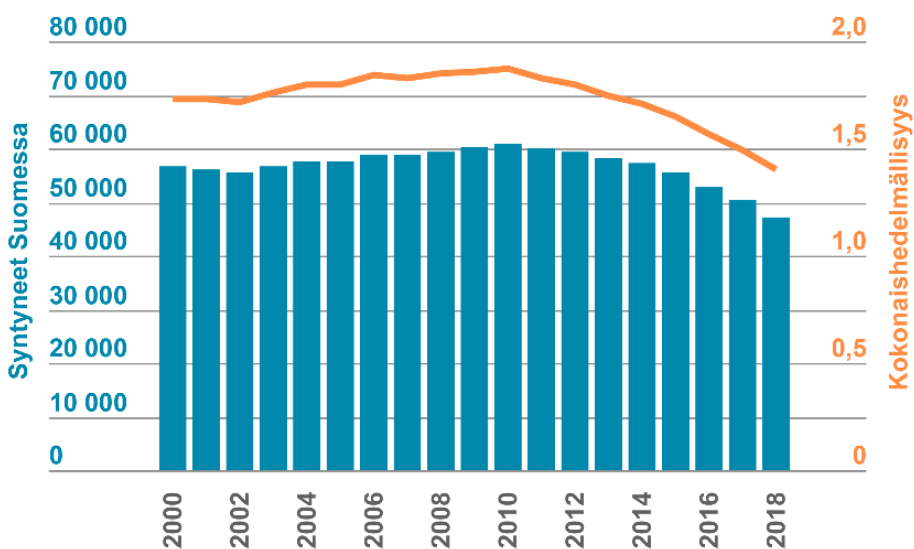
Lähde: Tilastokeskus



On merkittävää, että lasku on jatkunut myös taloudellisen elpymisen aikana. Myös lastensaantia koskevat ihanteet ja aikomukset ovat murroksessa (Miettinen 2015; Rotkirch ym. 2017; Berg 2018). Vaikuttaa siltä, että myös toteutunut lopullinen lapsiluku tulee Suomessa olemaan aikaisempia sukupolvia selvästi alhaisempi (Hellstrand 2018). Kyse ei ole niinkään siitä, että vanhemmaksi tullaan yhä myöhemmin, vaan siitä, että lapsia syntyy vähemmän lähes kaikissa ikäryhmissä (Tilastokeskus 2018).

Syntyneet ja kokonaishedelmällisyys

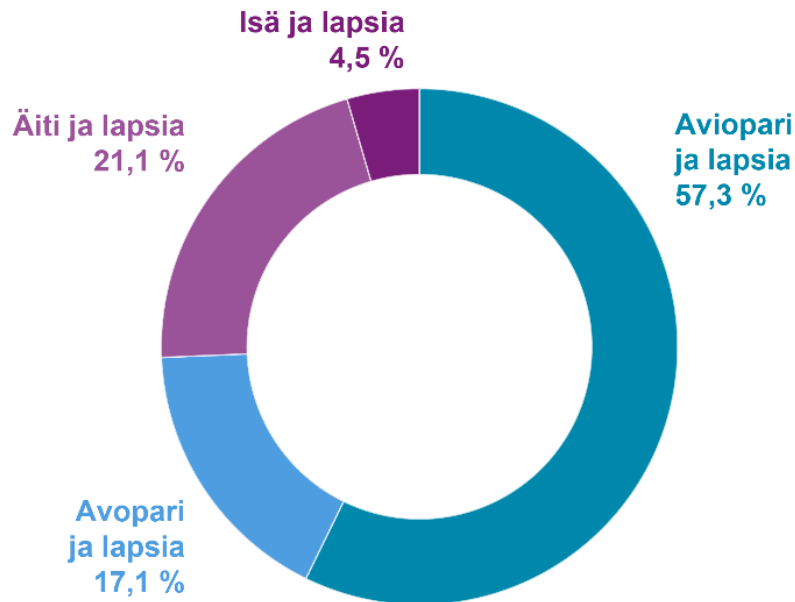
Lähde: Tilastokeskus



Syntyvyyden lasku on osa globaalia väestönmuutosta, jossa väestö ikääntyy ja väestörakenne kaventuu. Ihmiskunta on siirtymässä pitkän eliniän ja myöhäisen ja alhaisen syntyvyyden rytmiin. Kehitys on monella lailla myönteinen ja toivottava. Suomesakin lapsiluvun pienentyminen on valinnanvapauden, seksuaalivalistuksen, taloudellisen vaurauden sekä nais- ja perheystävällisen hyvinvointivaltion tuotos. Lapset syntyvät entistä useammin toivottuina ja saavat runsaasti huomiota ja hoivaa perheeseen ja ympäristöstään. (Tilastokeskus 2018.).

Perhetyypit 31.12.2017

Lähde: Tilastokeskus



Syntyvyyden alentuminen herättää myös huolta. Huoli koskee erityisesti maan ja kuntien väestöllistä huoltosuhdetta (Hetemäki 2018), joka tulee olemaan Euroopan haastavimpia (Eurostat 2015). Suomessa, kuten muissa maissa, on myös ollut viitteitä syntyvyyden sosioekonomisesta polarisaatiosta. Kokonaishedelmällisyys on korkeampi korkeammin koulutetuilla naisilla ja miehillä, ja se on laskenut voimakkaimmin vähiten koulutetuissa väestöryhmissä (SVT 2018). Sen lisäksi raskaaksitulovaikeudet ja ei-toivottu lapsettomuus ovat Suomessa jo nyt korkealla tasolla ja saattavat yleistyä seuraavien vuosikymmenten aikana. (Klemetti ym. 2018).

Sidosryhmätyön aineistot

Sidosryhmätapaamiset on listattu pdf-tiedostona lapsistrategia.fi verkkosivuille.

Sidosryhmälausunnot on koottu lapsistrategia.fi verkkosivulle pdf-koosteeksi.



VALTIONEUVOSTO
STATSRÅDET

SNELLMANINKATU 1, HELSINKI
PL 23, 00023 VALTIONEUVOSTO
valtioneuvosto.fi
julkaisut.valtioneuvosto.fi

ISBN: 978-952-287-698-0 PDF
ISSN: 2490-0966 PDF